

## Szépirodalom

Oravecz Imre: Alkonynapló . . . . .	5
Zalán Tibor versei . . . . .	10
Borsodi L. László versei . . . . .	13
Becsy András versei . . . . .	16
Papp-Sebők Attila versei . . . . .	19
Jászberényi Sándor: Hidak . . . . .	22
Száraz Miklós György: Ahogy megöltük az öreg Gillt . . . . .	28
Patak Márta: Adolf a nevem . . . . .	41
André András: A heg . . . . .	45
Ferencz-Nagy Zoltán: Amikor Enkidu megtalálta a giccset . . . . .	46
Koloh Gábor versei . . . . .	48
Kopriva Nikolett versei . . . . .	50
Szabó K. Attila: Belső-Hagymás . . . . .	52
Horváth Ildikó rövidprózái . . . . .	66
Czilli Aranka versei . . . . .	68
Szentgyörgyi László versei . . . . .	70
Csíki András versei . . . . .	73
Szente B. Levente: Mámor és örület . . . . .	75

## MÁRTON ÁRON ARCAI

Denisa Bodeanu: Márton Áron püspök letartóztatása előtti utolsó bérmaútja a Securitate iratainak tükrében (Magyarosi Sándor fordítása) . . . . .	77
Andrea Dobeş – Daniel Giurgiu: A máramaroszigeti „Duna munkatelep” – Márton Áron püspök „lakhelye” három éven át . . . . .	118
Marton József: Márton Áron püspök viszonyulása a papjaihoz . . . . .	152
Lázár Csilla: Marton József: „A Püspök.” <i>Tanulmányok Márton Áronról</i> című kötetéről . . . . .	163

## Szemle

Murányi János: Jancsó Benedek: <i>A székelyek</i> . . . . .	173
Borcsa János: Névválasztás – identitásválasztás (Márton László: <i>A kárpótlás</i> ) . . . . .	176
Előfizetők névsora . . . . .	181

E lapszámunk illusztrációit a Csíki Székely Múzeum által  
2023-ban szervezett Páll Lajos-kiállítás képanyagából válogattuk.

**SZERKESZTŐSÉG:**

**FŐSZERKESZTŐ:** Zsidó Ferenc (zsidoferenc@yahoo.com)  
**FŐSZERKESZTŐ-HELYETTES:** Fekete Vince (feketevince@gmail.com)  
**SZERKESZTŐK:** György Attila (attilius@gmail.com)  
Magyarosi Sándor (sandormagyarosi@gmail.com)  
Mirk Szidónia-Kata (mirksz@yahoo.com)  
**MENEDZSER:** Mihály Gergő (gergomihaly80@gmail.com)  
**SZERKESZTŐSÉGI TITKÁR:** Bodor Zsolt (bodorazsolt@gmail.com)  
**KORREKTOR:** Ferencz S. Csilla (achilla76@gmail.com)  
**GRAFIKAI SZERKESZTŐ:** Léstyán Csaba (lestyancsaba@yahoo.com)  
**ÜGYVEZETŐ:** Máthé Zsejke (zsejkemathe@gmail.com)  
**TITKÁRNŐ:** Simon Ildikó (ildiko.simon@ymail.com)  
**KÖNYVELŐ:** Nagy Csilla (harmatcsepp.nagy@gmail.com)

**KÜLSŐ MUNKATÁRSÁK:** Lakatos Mihály, Lőrincz György,  
Lövétei Lázár László,  
Nagy Koppány Zsolt, Tánzos Vilmos,  
Zsigmond Andrea

**TÖRDELŐ:** Botár Emőke - Pro-Print

**ALAPÍTÓ-FŐSZERKESZTŐ:** Ferenczes István (1997-2010)

**KIADÓ:** Hargita Megye Tanácsa  
Hargita Kiadóhivatal  
Székelyföld Alapítvány

**FELELŐS KIADÓ:** Borboly Csaba,  
Hargita Megye Tanácsának elnöke

**NYOMTA:** Magic Print, Ónfalva  
**FELELŐS VEZETŐ:** Dohotaru Maria

**ISSN 1453-3871**

**ELÉRHETŐSÉGEINK:**

Postacím: 530170 Csíkszereda, Tudor Vladimirescu u. 5. sz., Pf. 149  
Telefonszámok: (004)0266-311 775, (004)0266-311 026 (fax), (004)0746-195 413  
E-mail cím: szekelyfold@hargitamegye.ro; honlap: www.szekelyfoldfolyoirat.ro

**ELŐFIZETÉSI DÍJ:**

Belföldieknek: egy évre 84,00 lej  
Külföldieknek: egy évre 90,00 lej (6600 Ft / 28 EUR)

Belföldi előfizetőinktől a díjat kérjük postai utalványon, a következő címre küldeni:

Simon Ildikó - Editura Harghita, Pf. 149

Folyószámláink: RO20 TREZ 3512 1G33 5000 XXXX/RON

Editura Harghita, Trezoreria M-Ciuc, Sucursala Harghita

RO53 RNCB 0152 0423 6585 0003/EUR

RO26 RNCB 0152 0423 6585 0004/HUF

Fundația Székelyföld, Banca Comercială Română M-Ciuc, Sucursala Harghita

SWIFTCOD: RNCBROBU

## Oravecz Imre

# ALKONYNAPLÓ\*

(J.) Újból megjelent az életemben. Huszonhárom éve szenvedélyesen szerettem. Sokkal fiatalabb volt, mint én, szép, merész és az ágyban is rendkívüli. Zavart, lelkipurdalást okozott, hogy férje van, bár válófélben, és egy kisgyerek anyja. De nem ezért szakítottam vele. Azért számoltam fel a kapcsolatot, mert félttem a nagy korkülönbség miatt. Ez hiba volt, mert utána, vesztemre, egy nálánál is fiatalabb nőt vettem feleségül. Ő közben szült még két gyereket, és elvált. Még mindig nem hültem ki iránta, még mindig kívánom. És ő sem idegenedett el tőlem, kedves, szinte gyengéd hozzám. Ha találkozunk, megfogja a kezem, és hagyja, hogy megöleljem, de ha többet akarok, tapintatosan értésemre adja, hogy ne. Nem tudom eldönteni, hogy hanyatló testem taszítja-e, vagy e tekintetben megváltozott.

(Viber) Úgy kezdődött, hogy baj-e, hogy írok, nem, mit csinálsz most, semmit és te, most jöttem haza, milyen volt a napod, tűrhető, fáradt vagy, igen, de szeretem a munkám, mikor fekszel le, nemsokára, csak előbb vacsorázunk, jó éjszakát, neked is, jó reggelt, hogy aludtál, korán keltél, muszáj, mai programod, a szokásos, nem sok ez egy kicsit, de, és a holnapi, dettó, reggeli, bekapok valamit a kávé után, egyél rendszeren és óvatosan vezess a csúcsban, otthon vagy már, a gyerekek is, mesélj róluk, hányan is vannak, ti mikor váltatok el, és ti, régen, azóta senkid, de, de nem volt igazi, emlékszel, mikor mi, nem, az nem akkor volt, hanem, tényleg, és te arra, hogy, arra nem, kiesett, hánykor érsz ma haza, olyan későn, este találkám van, egy barátnómmal, az más, nem hiányolnak majd a gyerekek, és a tiéid, az én esetem más, az enyéim nem velem élnek, az egyik már családot alapított, a másik, a kiskorú meg az anyjánál, nálam csak láthatáson, öltözz melegen, már hűvösek az esték, nem szeretném, ha megfáznál... és egy hét múltán arra eszméltünk, hogy anélkül, hogy az érzelmeinkről beszélünk volna, szerelmes üzeneteket váltunk egymással.

---

\* A *Szekelyföld* szerkesztősége köszönti a 80 éves szerzőt.

(*Kései lángolás*) Az írtam nemrég, hogy még nem hültem ki J. iránt. Mit nem hültem ki? Udvarolok neki, szerelmes szavakat intézek hozzá a *viberen*, és csodák csodája, nem nevet ki, ellenkezőleg, viszonozza őket. De ennél is különösebb, hogy közben nem gondolok rá, ez az én koromban már képtelenség, de legalább is helytelen, sőt, egyáltalán nem gondolok a koromra.

(*Metafora*) J. egy gyönyörű mondattal lepett meg. Még nem szeretkeztünk, de ha megtörténik, kíváncsi, hogy – szó szerint idézem – *megismeri-e egymást a testünk*.

(*Szerelem*) Nem tudom, hogy a régi-e, új-e, vagy a kettő egyszerre. De mutatjuk a tüneteit, és ráadásul úgy viselkedünk, mintha most történe velünk először. Bódultan hívogatjuk egymást, lázasan *viberezünk*. Türelmetlenül várjuk, hogy találkozzunk, és úgy egyesülünk, mintha éretlen kamaszok lennénk, akik most fedezik fel a testüket.

(*Két J.*) Az egyik, akit könnyelműen elhagytam, a másik, akit újból megtaláltam. Az elhagyott zsenge, lányos és a képzeletemben él, a megtalált érett, asszonyos és valóságos, de egyszerre látom, hallom, érzékelem mind a kettőt, mikor magamévá teszem.

(*Elhessegethetetlen gondolat*) *Nekem nem, és nem érdekel, mások mit szólnak hozzá* – mondja J., mikor sokadjára már arra emlékeztetem, hogy öreg vagyok hozzá, és a világ gondoskodik róla, hogy ne feledkezzem meg erről. Jólesik, hogy büszkén vállal, de közben nem tudom elhessegetni magamtól a gondolatot, hogy biológiai okból milyen rövid lesz közös jövődönk.

(*23 év*) Ennyit éltünk egymás nélkül, más oldalán. Lehet ezt pótolni? Vagy mindent előrehozni, felgyorsítani, a hátralévő rövid időbe zsúfolni?

(*Szemléltetés*) J. kinyomtatta a telefonjáról és elküldte azokat az sms-eket, amelyeket az első héten váltottunk egymással. Különös látni, hogy szinte észrevétlen, mégis egyértelműen arról tanúskodnak: egy-

másra találásunk már akkor megkezdődött anélkül, hogy tudtunk volna róla.

(*Korlátozás*) Én 78, J. 53, de maximum 35-nek látszik. Még található korbán hozzá illő férfit. Van-e jogom szeretni őt, birtokolni, lekötni, megfosztani ettől a lehetőségtől?

(*Kettőzés*) Attól, hogy távol élünk egymástól, és nem tölthetünk együtt annyi időt, amennyit szeretnénk, telefonon részletekbe menően mindig felidézzük utolsó együttlétünket, és ilyenformán mintegy megkettőzünk.

(*Maturanda*) J. ballagási képét nézem. Nem mellkép, de nem is egészalakos. Fejtetőtől csípőtájjig mutatja őt. A kezeit nem foglalja magába. A jobb karja túlnyúlik lent, a balt eltakarja egy osztálytársa, aki kissé előtte megy. Harmatosan zsenge, de már kifejlett, kész nő. Magas homloka van, és két oldalt a vállára omlik hosszú haja. Értelmet sugárzó, gyönyörű az arca, nagy, kerek a szeme, és átható a tekintete. Nyitva a szája, mert énekel, vagy hallgat, de vágyón elnyílnak az ajkai. A két ponton enyhén előre álló fehér egyenblúz rendes méretű melleket sejtet, a fekete szoknya sávja darázsderékra simul. Szűz még, de látszik rajta, hogy már változtatni szeretne ezen az állapoton. Istenem, nyilallik belém, hogy belebolondultam volna már akkor, ha ismerem! Bár aligha mertem volna vele kikezdeni. Csak titkon imádtam volna, hiszen akkori magamhoz képest szinte még gyerek volt, és akár a lányom is lehetett volna. Borzasztó, de már – gyors számolás – 43 éves voltam, két nagy szerelmi csalódáson, három házasságon túl, és apa. Vajh csak vele korú lettem volna, vagy legalább valamivel fiatalabb! Persze lehet, hogy szóba sem állt volna velem. Vagy mégis? Darabig viszonzta volna az érzelmeimet, aztán ráeszmélt volna, hogy túl öreg vagyok hozzá, és kíméletlenül elhagyott volna. Aztán ugyanúgy zajlott volna az életem, ahogy zajlott, esetleg éppen ő lett volna az egyik nagy csalódásom. Csak annyi lett volna a különbség, hogy soha nem találtunk volna újból egymásra.

(*Időszúke*) J. szeretné, ha összeköltöznénk, és együtt élnénk. Én is, de kérdés, helyes-e, szabad-e egy-két évre. Nem hiszem, hogy nekem több van hátra.

(*Mulasztás*) J.-nak túl szoros a kapcsolata az exével. Szerinte nem, csak a legszükségesebbekre szorítkozik, a közös gyerekek okán. Féltekenység! Eleget kínzott életemben. Azt hittem, végleg leszámoltam vele. A szerelemmel kellett volna, egyszer és mindenkorra. Szerelem az én koromban! Groteszki! De még rosszabb lesz, ha szakít velem, ha elhagy. Szenvedek majd, szerelmi bánatom lesz. Öregember, akinek szerelmi bánata van! Abszurd! Olyan, mint reszkető fejű, elaggott légtornász a trapézmutatvány előtt. Ennél szánalmasabbat, nevetségesebbet elképzelni sem tudok.

(*Gyűrű*) Összekaptunk, telefonban. Min is? Már nem emlékszem, de kölcsönösen megbántottuk egymást. Mérgemben lehúztam az ujjamról a gyűrűt, és felszólítottam J.-ot, hogy ugyanezt tegye a magáéval, és küldje el nekem postán. Szégyellem. Úgy viselkedtem, mint egy kezdő, ifjú szerelmes, mint egy zöldfülű.

(*Szigor*) J. gyerekei ellenzik kapcsolatunkat, és arra várnak, hogy az anyjuk előbb-utóbb belátja képtelenségét és észhez tér. Szerintük természetellenes ilyen korú férfit szeretni. De annyira, hogy mentséget sem találnak neki?

(*Hiú illúzió*) Mielőtt J.-tal újból egymásra találtunk, azt hittem, a szerelemben legalábbis, megharcoltam már harcomat. Tévedtem. Döbentem látom, hogy ha J. kesztyűt dob, felveszem, és szembeszállok vele.

(*Váratlan hatás*) Kaliforniában egymás idegeire is mentünk J.-tal. Olyannyira, hogy azt hittem, hazatérve szakítunk. Nem ez történt. Viszállyaink nem elszakítottak egymástól, hanem jobban összekovácsoltak.

(*Üzenet*) J. egy reggeli összetűzésünk után ezt firkantotta egy *Alkonynapló*-bejegyzés hátlapjára az íróasztalomon: *Az, hogy itt ébred-*

*tem, a világ legszebb dolga, veled Szajla az oázisom, és attól csodálatos, hogy itt csak mi vagyunk.*

(*Távhő*) Szeptember közepe, délután 4, szokatlanul hűvös a levegő, a kinti hőmérő az ablakban csak 10 fokot mutat. Szürke, ellenséges az ég, viharos szél fúj, újí a még szürkébb felhőket, cibálja a fákat. Még nem fűtök, ennél fogva bent is hideg van. Borrego Springsre gondolok, ahol a nyáron két hetet töltöttünk egy volt láma-ranchon. Ott most reggel 7 van és 39 fok. Nem fekszem, de képzeletben felkelek. J. még alszik. Az északnyugati ablakhoz lépek, résnyire elhúzom a függönyt, és kitekintek. A nap még valahol keleten, Salton Sea felett, de kint már vakító fényzőn. Két reggeli kedvencünket pillantom meg a kopár udvaron, ahol itt-ott még megvannak az egykori karámszlopok, terelőkorlátok. Az egyik egy futókakukk, és nevéhez híven átfut rajta. A másik egy apró üregi nyúl, amely meg-megtorpanva galoppozik ahhoz a dinnyehéj-kupachoz, amelyet J. rakott ki neki tegnap este. Felemelem a tekintetem, és a hihetetlenül kék ég felé nyúló, közeli kőhegyekre nézek. A vörös, lila, hamuszürke, csupasz sziklákat már bőszen verik, hevítik a sugarak. A Palm-kanyonba is, ahol hajnalonta túrázni szoktunk, behatoltak, és végleg kiűzték az éjszaka maradékát, a menedéket nyújtó árnyékot. Így melegszen, több ezer kilométerre a sivatagtól – a dolgozószobámban.

(*Terv*) Először össze akartunk költözni, de J. elállt ettől a gyerekei miatt. Azzal biztatott, hogy másfél év múlva viszont lehetséges lesz, mert lánya, Z., aki a három testvér közül leginkább ellenzi frigyünket, akkor érettségizik, utána önállósítja magát, és külföldön folytatja tanulmányait. És másfél év nem sok, ki lehet bírni. Ki, de mégis sok, érveltem azóta többször. Olyannyira az, hogy fennáll a veszélye, hogy áltatjuk magunkat. A férfiak többsége ugyanis nem éri meg azt az életkort, amelyet eszerint nekem kellene ahhoz, hogy beleférjen ez az intervallum. Vagy tegyük fel, hogy mégis belefér, de mi van akkor, ha addigra annyira elélemedek, hogy önálló életre képtelenül, gondozásra szorulva öregotthonba kerülök? Abból áll majd a kapcsolatunk, hogy ott találkozunk időről időre?

Zalán Tibor

## A HETEDIK ÉJSZAKÁN

Szulamit megérzi közelednek Ketten vannak  
A kés csak az utazás kezdete A másik a  
megelőző zuhanásért felel A teste még  
gyermek De felnőtt benne a gyönyör A pusztulás  
nem vesz rajta erőt Az idő szél Széthordja a  
csontokat Csak neki ne essék baja Könyörög  
Ne nézz hát utánam szerelmem Ködbe lép ki él

Ködbe lép ki él Ne nézz hát utánam szerelmem  
Könyörgök Csak neked ne essék bajod Csontokat  
szór szét az idő szele A pusztulás erőt vesz  
rajtunk Hiába nőtt fel gyermekben a gyönyör A  
testem most meg kell állítsa a zuhanásodat  
A kés csak egy végtelen utazás kezdetéhez  
old el Ketten vagyunk királyom És én indulok

## A SEMMI ÜNNEPE

Más nyelven beszéltek Ünnepeleltették magukat  
Tűnődött Kívül rekedt a virágtengeren Bár  
kedvesek voltak idegenek maradtak Fönt a  
tető fölött narancsok égtek Közéjük vágott  
a tapsos mandarinok közül Itt sem találta  
meg a nyugalomát Egyszer elhagyta és már soha  
nem lelheti meg Idegen idegenek között

Idegenek között az idegent nem leli meg  
Egyszer elmaradt a nyugalomtól és már soha  
Tapsos mandarinok egyikét sem találja el

Közéjük vágott Az égen narancsok lángoltak  
A tetőn régi szeretői kuporogtak A  
virágtengerek visszaküldték őket halottan  
Megünnepelni a semmit Más nyelvtől ragadtak

## SÁRGA VARJÚ

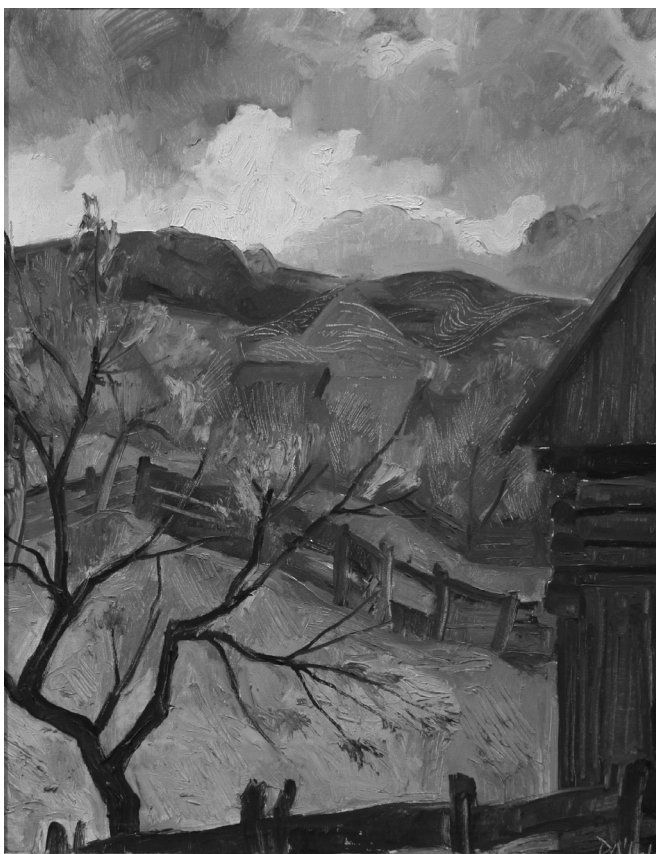
Így lesz hogy nem tudja hol van Az őszült lombokon  
komoran ül a köd Sárga varjúként bukdácsol  
a délutáni nap Lehetne Amerika vagy  
lehetne Szöul Lehetne Dante poklában is  
Az már a saját életétől lesz idegenné  
akit a szeretet sért és sebez Az ilyennek  
kell átzuhanni a fényes semmi délutánon

Semmilyen délutánba nem zuhan bele Ilyen  
szeretet nincs A szeretet sért és sebez mondja  
Ezért lesz a saját életében is idegen  
Lehetne füst Dante poklában Vagy akár Soeul  
Amerikában gyúrték le beteg délutánok  
A varjúsárga nap rácsain megül a köd Már  
nem tudhatja hol van Együtt őszül a látvánnyal

## HOMÁLYBAN

Tükör által élesen Nézi és beleborzong  
Kint szikrázik az októberi tiszta ég Lehet  
eltévedt falevél akadt a hajába Merthogy  
lehet romantikus Szabad akár a tenger Épp  
sirályokat okád a horizontra Leégtek  
a kis rőzsedalok a tükör túlfelén Pernye  
száll Magát az ember másokban meg ne alázza

Másokat az ember magában ne alázza  
Tülekedés a tükör túlfelén Rózsapernye  
szítál a horizont felől Tengert okádnak a  
porcukorba mártott sirályok Lehetne akár  
romantikus is a kép De nem Száraz falevél  
akadt föl a hajában Odafent szikrázik az  
október Homályos tükörben boldogtalanul

*Október*

Borsodi L. László

## VISSZHANG

*Hódolat Narkisszosznak*  
*„S dúlt hiteknek kicsoda állít*  
*káromkodásból katedrális?”*  
*(Nagy László)*

Benned hegyi kápolnák,  
toronyukban giling-galang,  
fölöttük csillagos ég;  
benned falusi templomok,  
kalapos bácsikkal, kendős nénikkel,  
te mindig az első padban ülsz;  
benned dómok és katedrálisok,  
méltóságos urakkal, madame-okkal,  
misekkel, misékkal, s az Úr szolgái;  
benned szől legszebben az orgona,  
csak beléd hull a magvető magja,  
nálad az édenkert kapujának kulcsa;  
benned mellékes minden mellékoltár,  
a főoltár te magad vagy,  
mindegy kik, csak álljanak körül -  
önmagad visszhangja vagy.

## MENETREND

*(zsoltárparafrázis 5.)*  
*„Egyenlőnek tartható-e*  
*az agyag a fazekassal?”*  
*(Ézs 29,16)*

Magadra zárod az ajtót,  
az ablakon leskelődsz,

odaszólsz az elmenőknek,  
kik kedvesen mosolyognak,  
negédesen visszaköszönnék.  
Te azt hiszed, kívül katedrális,  
te azt hiszed, belül kolostor,  
rendíthetetlen regulákkal.  
Holott a hátsó szobákból  
a ringyók sikolya kihallatszik.  
Holott a tetőablakok felett  
- menetrendszerű járat -  
angyalsereg suhan át.

## MOST ZÁRJÁK

*„píszí, légy politikailag korrekt,  
ha nem is érted, mi az”  
(Király Zoltán)*

Proli kölyöknek születsz Nagyvárosban.  
Prolinak születni nem kiváltság, nem érdem.  
(De te akkor ezt még nem tudod. Igaz, később se.)  
Óvodás leszel, egyenruhás, sírós, piszkos.  
Apád mindennap az építőtelepre, anyád a gyárba.  
Apád mindennap részegen haza, anyád sírva.  
Ezek a mocskosok, hörgi apád *ezekre*.  
Mocskos disznó, hörgi anyád apádra.  
Te nem érted: se anyádat, se apádat, se *ezeket*.  
Egy nap azt mondják az iskolában: légy sólyom.  
Nem tudsz, nem akarsz repülni, de aztán mégis.  
Ha repülni nem is, tapsolni megtanulsz.  
Egy nap azt mondják: légy pionír.  
Nincs kedved hozzá, de nem ellenkezel.  
Az eskü szövegét hibátlanul fújod.  
Nyakkendőd piros, akár az arcod.  
Egy nap megkeresnek, legyél KISZ-tag.  
Hasznos, mondják, a jövőd függ tőle.

S te mindent megteszel, rajtad ne múljon.  
Egy nap megint jönnek, megint mondják.  
Már nem kérnek, csak kijelentenek.  
Te a mi emberünk vagy. Jó fiú. Értesz a szóból.  
És érted a szót társaságban. Barátok között.  
Elmondod. Kellő hangsúllyal. Leírod.  
Golyóstollal. Golyókkal szórják tele.  
Fal előtt elterül két test. Üres vagy. Éhes.  
És egy nap újra jönnek. Valahonnan ismered őket.  
Te a mi emberünk vagy, holnaptól te vezetsz.  
És gyárigazgató leszel. Hétvezér. Nagykutya.  
Földi és mennyei ügyekben járatos.  
Tiéd a hatalom és a dicsőség. Mindörökké.

## HOMÁLYBÓL

*(zsoltárparafrázis 25.)*

*„Vakíts meg engem Égi Vak”*

*(Baka István)*

Ne hagyj, hívatlan vendégem legyen,  
s úgy távozzék, mint gazdag rokon!  
Ne engedd, rá bízam titkaim,  
némíts meg, mielőtt megszólalnék!  
Tiltsd meg, barátomnak hívjam!  
(A homályban a gyanú sétál...)  
Állítsd meg álmaimat félúton,  
ne akarjam, egyszer visszatérjen!  
Egyedül te maradj mellettem,  
add, hogy csupán benned bízam!  
Te világíts bennem szüntelen,  
s vakíts meg, hogy láthassalak!

Becsy András

## A TISZÁNÁL

A Tisza–Maros-torkolatnál ültem,  
a víz locsogott, ringott rá a stég,  
sápadt PET-palackokkal kimerülten  
haladt el a folyón az uszadék.

Kiült a Pirkadat a partszegélyre,  
a szennyet még a Tegnap hagyta rá,  
melyet besöpört fűzfáinknak mélybe  
bukó, álmos lomb-szoknyái alá.

Akár a kádba csapódó csepp otthon:  
vízgyűrű buggyant a Tisza tükrén,  
a pórus pattan így a friss halotton,  
ahogy végigsimítja a szűrt fény.

\*

Flottát szül a tavaszi nagytakarítás,  
egységeit egyen-tervek szerint gyártja:  
villámvert fatörzsekhez megtépett  
bokrokat ragaszt a hulladék:  
a folyó foltjai,  
mint bőrön a kitüremkedések,  
az ütésnyomok, a véraláfutások,  
amiket a városi hidak pilléreinél  
tekerdő örvények sem tudnak  
eltüntetni az arcáról,  
hogy ne lássák azokat a turisták,  
hogy fényképezhető legyen.

A kezdetnél, ahol a kövek közül,  
egymástól távol, kicsorog

a két folyadék, még egyértelmű:  
kristálytisza egyszerűségében,  
igénytelen jelentéktelenségében  
a Fehér- és a Fekete-Tisza:  
tej és föld, nyitás és matt;  
szuvenírekkel, ereklyékkal,  
relikviákkal törnek egymásba:  
vitrin minden csepp, a tömeg  
sem robbantja szét.

A folyó iszapba rejti terheit:  
kiégett akkumulátorokat, lyukas  
benzinkannákat, biciklivázakat,  
s most *északon* még nagyobbra  
nő az alj: TT-33-ok, éji ámokfutás,  
bőröndbe zárt mosoly, az anya  
mutatóujjába kapaszkodó gyerek  
első lépése, az apa lehajtott feje  
a hokedlin, az elemista gólöröme  
a pályán, az első rózsáját tartó kéz  
remegése és megannyi mozdulat  
telíti a medret, melyet a víz egyre  
nagyobb tömege takargat,  
s mi csak nézegetjük itt *délen*,  
hogyan mitől árad a Tisza?

\*

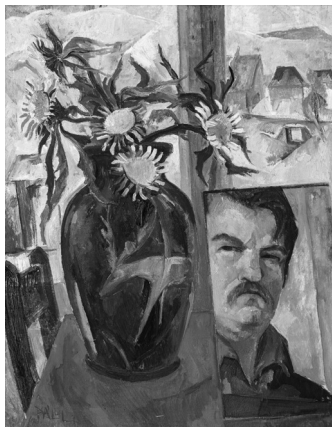
Aranyhidakat ver a nyár a vízre,  
aranyporát a fövényre hozza,  
ruhád pántját ledobja vállad íve,  
bordó mérgét érleli a bodza.

Avart éget a külváros: az őszi  
levélkupac izzik, mint a tömjén,  
a megfáradt folyót ködfátyol őrzi,  
hallgatásunk csonthéját megtörném.

Lányok vetik magukat a Tiszába,  
csónakba csákyázzák a testeket,  
telente bársony-bőröd pórusára  
lágymirhabalzsamot hozok neked.

## TÜKÖR

Az ülést még előrébb húzta, leengedte az  
ablakot, a rádióban már hallatszott az esztám,  
ment rá halkán a kontra, szeretlek, intett még,  
és némán elgurult a fehér kocsi mellőlem,  
benyomta az elakadásjelzőt, hogy viszlát,  
aztán a sarkon kikapcsolta és elkanyarodott.  
Néztem utána hosszan, aztán behúztam a kukát,  
beleengedtem új, fekete zsákját, kikapcsoltam  
az öntözőrendszer ütemesen spriccelő kerti  
locsolóit, az előszoba villánya már vibrált,  
körtét kell cserélni, és betettem magam  
mögött a fehér faajtót. Szeretlek, viszlát.  
Így kelünk útra, együtt utazunk.



*Önarckép bogáncsvirággal*

Papp-Sebők Attila

(ÁT A HATÁRON)

anyám egykor ott állt  
a bukaresti konzulátuson,  
a magyarok áramlatszerű sűrűjében,  
látom kezében aktatáskával,  
elképzelem a bőr titkait,  
az anyag úgy védte a papírokat,  
mint hús a csontozatot,  
a katonák éberen járkáltak,  
az iratok némán lapultak,  
személyi, anyakönyvi kivonat,  
az arcokon a félelem tartományai,  
de anyám büszkén állt,  
mozdulatai pontosak, tartása  
egyenes, titoktalan, így jutottak  
az élelmiszerszállítmánnyal  
magyar földre nagybátyám  
egyetemi dokumentumai,  
és az a nap, az döntött  
rólam is.

(KERESÉSÉRE INDULOK)

mikor vizstek vissza a Kárpátokhoz,  
mutatjátok meg Pürkerecet, Tatrangot,  
mikor gyűjtünk termésköveket,  
és vezettek vissza a házhoz,  
ahova annyi emlék beomlott,  
járkálhatok veletek, segíthetek  
a nehéz köveket a ház falára  
illeszteni, várni, míg megköt

a beton, nézhetem az időt, ahogy  
mohával tölti fel a réseket,  
ülhetek a tornácon,  
én meg a kutya, holdfényes  
esőben, bámulhatom a vadkörtefát  
és a helyet, ahol először öltem:  
ott, ahol az udvar emelkedik,  
egy tenyérnyi részen egy csigát  
sirattam apám szeme láttára,  
később derült ki: ő volt a tettes,  
mekkora haraggal fordultam felé,  
azóta nézek más irányba,  
és többször egymás után,  
nagyapám keresésére indulok.

### (AMIBŐL VAGYOK)

úgy tanulmányozom, mint egy értékes  
vagyon tárgyat, hümmögve bólogatok,  
története jóval előttem indul,  
anyámmal a magyar nagykövetségen,  
kezében csempészett iratokkal  
teletömött aktatáskával, a román  
katonák tekintetével a melegtől  
elfolyó tájban, végül a papírok  
az élelmiszerszállítmánnyal  
együtt átlépték az országhatárt,  
ünnepezték a sikeres egyetemi  
beiratkozást, szégyellem, hogy  
izzadtra féltem magam bő két  
évtizeddel később a kolozsvári  
tanulmányaim kezdetekor,  
a bürokráciát okoltam, amiért  
nehezen megy, engem nem  
szállítottak le a határon a vonatról,

mert a bőröndöm gyanús,  
és nem kellett Aradon megőrzőbe  
adnom némi ruhát és tisztálkodószert,  
ami az új élethez kell, én mehettem,  
mégsem választhatom le magamról  
árnyékát annak, amiből vagyok.

### (AHOGY Ő SZERETTE)

látom magam körül,  
nézem, ahogy a padlót  
súrolja a délelőttben,  
évekkel később  
a kórházi személyzettel  
veszekszik, egyetlen helyet  
sem talál alkalmasnak  
hamvai elszállíttatására,  
marad a kert, megegyezünk,  
hogy egyedül csinálom,  
senkit nem engedek a közelébe,  
minden évben begyűjtöm  
a gyümölcsét, a leírtak szerint  
lekvárt, dzsemet főzök belőle,  
és égett piritóssal eszem,  
ahogy ő szerette.

Jászberényi Sándor

## HIDAK

A baj visszajött a kávézóba, és leült az asztalhoz.

A kezét a fehér egyenruhájának a nadrágjába törölte, majd lapozgatni kezdte Maros útlevelét. A főpincéren látszott az idegesség. Az egység bejáratánál állt és vakarózott.

Nyár volt, negyvenöt fok. Igaz az árnyékban kevesebb. Ott viszont a legyek zavarták az embert.

„Parancsol valamit az ezredesúr?” – kérdezte a pincér.

„Kávét közepes cukorral, vizet és shishát.”

„Nem tartunk shishát.”

„Tudom, hogy tartotok, ne okoskodj!”

Maros tekintete találkozott a főpincérével, amikor hátrament. A túlélést látta a szemében. Azt, hogy nem vitatkozol valakivel, aki fél órával ezelőtt agyonlőtt egy embert.

Nem tudták persze, hogy ez a rendőr lőtt. Valakit azonban agyonlőttek a felszámolás során. Hallották a lövést, a hisztérikus kiabálást. Az egyik vendég azt mondta, hogy egy Ahmed nevű férfit lőttek agyon, azért, mert azt kiabálta, hogy „a nép a rendszer megváltozását akarja”. Valószínűleg felidegesíthette a rendőröket, mert ez a forradalom jelszava volt.

Mohamed hátrament, a kezében a shishával jött vissza. Fordult, parazsat hozott, és a dohányra tette. A rendőr a szájába vette a szipkát, a víz felbugyogott a pipában.

A kávézó túloldalán kezdődő nyomornegyedből szállt a füst. Nem volt már kiabálás. A férfiak nézték a lerombolt konyhókat, a nők sírtak, a gyerekek pedig a nőkbe kapaszkodva, tágra nyílt szemekkel értelmeztek a pusztítást. Negyven fegyveres rendőr állt velük szemben.

A vezetőjük ült Marossal szemben. Már akkor elvette az útlevelét, amikor megérkeztek a nyomornegyedbe a buszokkal. Elvégezték a munkát, csak utána foglalkoztak a külföldivel.

„Látom, hogy újságíró. Tudja, hogy letartóztathatom hamis hírek terjesztéséért?”

„Nem csináltam semmit. Kávézni járok ide.”

„Majd fog. Maguk európaiak mind ilyenek.”

„Nem írok egyiptomi belpolitikáról.”

„Szóval maga nem félti a demokráciát?”

„Nem foglalkozom politikával.”

„Mind ezt mondja. Aztán meg gyártják a hamis híreket. Ha annyira rajong a demokráciáért, menjen Szíriába vagy Líbiába. Oda már elvitték.”

„De ide nem.”

„Hála az elnöknek.”

„Igen.”

„Ha hagyta volna, itt is az lenne, mint Szíriában. Romok és zűrzavar. De nem hagyta, mert a legjobbat akarja Egyiptomnak.”

„Igen.”

„Ha fájdalmas is, de minden, amit teszünk, a népért van. Vegyük például ezt itt. Két hónapja fel lettek szólítva, hogy menjenek el, bontsák el a kunyhókat.”

„A hidak miatt?”

„Igen. Ha elkészülnek a hidak, nem lesznek ekkora forgalmi dugók. Két hónapja minden héten szóltak nekik, de persze a fülük botját sem mozdították.”

„Talán nem volt hová menniük.”

„Már hogyné lett volna. Az elnök rendes házakat épített nekik a város szélén. Vízrel és árammal. Amit hallottam róluk, én is szívesen beköltöznék.”

„Talán nincs pénzük kifizetni.”

„Kétszáz gini az maga szerint sok?”

„Nem sok. De ők szegények.”

„Kétszáz gini az semmi.”

„Akkor miért nem mentek?”

„Mert ostobák és félnek. Mert ezt a mocskot ismerik.”

„Mi volt ez a lövöldözés?”

„Egy terrorista rátámadt az embereimre. Nem tehetek mást. Higgye el, ezt én sajnálom a legjobban.”

Hallgattak. Nézték a hosszú sorban álló embereket a buszok előtt. Kétszáznál is többen voltak, a kezükben azzal a holmival, amit meg tudtak menteni. Néhányukat Maros ismerte is. A fából eszkábált standjaikon árulták a szegényes portékájukat a náluk is szegényebbek-

nek. Bár a vonat már évek óta nem állt meg a nyomornegyed mellett, de az észak-egyiptomi idénymunkások még mindig a főút mellett ültek halomba kötött vésőikkel és kalapácsaikkal megbízóra várva. Sokan fordultak itt meg mindennap. Erre épült az élet.

„Nézze meg ezt jól. Szeretném, ha megértené, hogy mi történik itt. Ezek a buszok a jövőbe viszik az embereket. Tisztességes modern házakba, ahol nem az út közepén folyik a szennyvíz. Érti már?”

„Igen.”

„Minden nappal jobb lesz itt élni. Rohamosan fejlődik az ország. Meglátja néhány éven belül. Kairó lesz az arabok Párizsa. Kérem a telefonját.”

„Parancsol?”

„Azt mondta, hogy nem foglalkozik belpolitikával. Akkor nyilván nem fényképezett semmit. Nem haragszik meg, ha megnézem?”

Maros elővette a mobilját, és átnyújtotta. A tiszt hosszasan nézegette a képeket, majd letette az asztalra a telefont.

„Meglátja, milyen szép lesz minden. Kár, hogy nem sokan értékelik a rendőrség munkáját. Nem sok köszönetet látunk belőle.”

„Én tudom, hogy fontos munkát végeznek.”

„Egyiptoméért.” – mondta a tiszt és elérzékenyült.

Visszaadta Maros útlevelét, és felállt az asztaltól. Hosszasan bámult utána, aztán cigarettára gyújtott. Mohamed leült mellé, kivett egy szál cigarettát az asztalon heverő dobozból.

„Azt hittem, letartóztatnak.” – mondta, és sóhajtott.

„Nem csináltam semmit.”

„Nem kell ahhoz semmit sem csinálnod.”

Mohamed kihozott még egy zaccos kávé. Nézték a szegények menetét. Nem mindenki fért fel a buszokra, sokan gyalog indultak a külváros felé.

„Most mi lesz?” – kérdezte Maros, és a füstölő sikátor felé mutatott.

„Semmi, habibi. A világon semmi sem.”

„De hát elmennek az emberek.”

„Majd visszajönnek.”

„Miért jönnének?”

„A kövek nem adnak, és nem vesznek semmit.”

Súlyos csend ült a környéken, amikor hazaindult. Nem bírta megállni, hogy be ne nézzen a sikátorba.

A kunyhók füstölő romjai mellett egy zöld galabijás férfi feküdt a sárban. Nagy vörös folt volt a mellkasán, amit már szívtak a legyek.

Egyiptomban mindenkit Ahmednek vagy Mohamednek hívnak, így amikor meghallotta, hogy lelőttek egy Ahmedet, nem igazán jelentett neki semmit sem. Ezt az Ahmedet azonban ismerte. Csempészett cigarettákat árult a környéken, a vevője volt. Mindig mosolygott, és remekül szórakozott azon, ahogyan próbált vele arabul beszélni. Egyszer nem volt nála elég pénz. Azt mondta Marosnak: „majd odaadod holnap.”

Fehér volt már az arca, a szemei pedig arra a pontra rögzültek, ahol Istennek kellene lennie az égben.

„A rendőrök azt mondták, hogy mellé fektetik, aki hozzá mer nyúlni.” – szolt ki Marosnak a sarki kisbolt tulajdonosa.

Egy hónapig Európában volt. Mire visszajött a városba, már sárgára festett daruk rakták le a híd alapjait, és a levegőben fehér por szitált. Az építkezéstől ötszáz méternyire újra álltak a nyomornegyed kunyhói. Amikor kiderült, hogy az új házakban se víz, se áram nincs, ráadásul kint van minden a sivatag szélén, az emberek lassan visszaszivárogtak a jövőből.

Újra üvöltött az élet a hömpölygő tömegben, mintha sosem történt volna semmi sem.

A kávézóban azt mondták Marosnak, hogy Ahmedet is eltemethették. Nem a rendőrség gyakorolt kegyet persze. Állítólag a kerületi tisztiorvos többször is odatelefonált, hogy nem vállalja a felelősséget azért az egészségügyi vészhelyzetért, amit egy temetetlen holttest a negyvenöt fokos egyiptomi nyárban okozhat.

Senki sem foglalkozott már különösebben az esettel.

Mindenki a vadászat lázában égett. Az Egészségügyi Minisztérium, mint minden évben, elrendelte a kóbor kutyák számának megritkítását, akik falkába verődve vadásztak a város kevésbé fejlett kerületeiben. Gyakori lett a kutyatetemekkel telerakott Ladák látványa a kávézó előtt, illetve a verekedések is, amelyek mindig amiatt robbantak ki, hogy melyik tetem pontosan kihez is tartozik. Minden egyes döglött korcs darabjáért ugyanis ötven ginit fizettek a rendőrörsön.

A vadászat csak egy hétig tartott, mégis megírták a nemzetközi lapok. Jó nagy botrány lett belőle.

Száráz Miklós György

AHOGY MEGÖLTÜK AZ ÖREG GILLT

**R**eccs. Mint a szakadó vászon. Aztán blutty. Mint a kútba ejtett kő. Iszonyatos két hang volt. Reccs és blutty. Csak a markolat állt ki a gyomrából. Aztán térdre esett.

Az a fedett nagykapu a bolt mellett. Az öreg Gill kapuja. Ott történt. A kapu előtt találkoztak. Ő a fehér miniszoknyájában. Meg a másik. Sniff. Úgy hívták. Ő ezt akkor még nem tudta, mert nem ismerte. Vele korú kölyök volt. Lehetett valamivel fiatalabb is. Ezeknél sosem tudni. Bajonett volt a kezében. Kétélű szurony. Markolat, vércsatorna, minden, ahogy kell. Ott ácsorgott hátát a ragyavert kapunak vetve. Ő meg kilépett a boltból, és először észre sem vette, jött volna felém, az utca túloldalára. Az meg követte a tekintetével, aztán rászólt. Köszönés meg minden bevezetés nélkül a cowboyokról kérdezte. Mondom, akkor még nem ismerték egymást, sose beszéltek, sose találkoztak. Hogy a cowboyok hamarabb voltak, ugye, mint a rómaiak. Nem is kérdezte, inkább állította. Ő meg nem állt le vele vitatkozni, tizenöt évesen is volt annyi esze, hogy aki ilyet kérdez, vagy inkább állít, annak tökmindegy, hogy kik voltak hamarabb. Gondolom, a bajonett is zavarta. Mert az az idegen kölyök úgy tartotta a hosszú tört, mintha rejtené, de mégis mindenki lássa. Hát ő látta is. Azt gondoltam, tart tőle. A kölyöktől. Akit Sniffnek hívtak. Volt benne valami baljós. Valami romlott és fenyegető. Nem a szurony. Ha egy szál rózsa lett volna a kezében, én akkor is tartottam volna tőle.

Az öreg Gill kapuja előtt senki sem szeretett ácsorogni, még a felnőttek sem. Én már rég nem jártam el előtte. Kikerültem. Hámló festékű, hatalmas fakapu. Zöldre mázolva. Olyan sötétzöldre, mint a spenót. Minden gyerek, ha arra akadt dolga, inkább átment az utca másik oldalára. A vén Gill goromba volt, görnyedten is közel két méter magas. Azt mondták, a kormányzó testőrségébe tartozott. Az utolsó élő testőr. Mindenki meghalt már, egyedül ő él. Azt is mondták, hogy amikor megtudta, hogy a kormányzó fiát szőnyegbe csavarva rabolták el a német ejtőernyősök, úgy bógött, mint egy gyerek. Ez persze régen

történt, amikor még fiatal volt. Amikor én még nem is éltem. Aztán bebörtönözték. Nem azért, mert testőr létükre nem védték meg a kormányzót és hagyták elrabolni a fiát, ráadásul milyen megalázó módon, egy szőnyegbe csavarva, hanem azért, mert a kormányzó testőrei voltak. És a kommunista hatalom nem szerette a kormányzót, aki persze elmenekült, Portugáliában élt jómódban, de a testőrei itthon maradtak, és a főtitkár mindenkit lecsukatott, vagy legalábbis megpróbált mindenkit lecsukatni, aki a kormányzót szolgálta.

Az öreg Gillnek olyan ronda kucsmája volt, hogy hánynom kellett, ha csak ránéztem. Magas kucsma volt, tenyérszerű széles felhajtással, és olyan volt a szőre, mint egy rühös állaté. Azt mondták, a testőröknek ilyen kucsmájuk volt. Téli. Hát az öreg Gill nyáron is azt hordta. Régebben azt gondoltam, olyan szaga lehet a fejének, mint a trágyadombnak. A kormányzó iránti tisztelet miatt nem vált meg soha a kucsmájától. Még nyáron sem. Legalábbis ezt mondták. Én meg azt gondoltam, hogy ótvaros a feje. Régebben utáltam is, mert egyszer rám húzott a bambuszbotjával. Jó nagyot. Nem csak úgy játékból. Nem csináltam semmit, csak arra jártam, megbámultam az óriási kapuját, és egyszer csak feltépte a kisajtót, kirontott, és olyat húzott a karomra, hogy egy hétig vörös hurka maradt a nyomán.

„Ólálkodsz, kicsi spion? Leskelődsz? Most megkaptad.”

Nem ordított. Halk és nyugodt volt a hangja. Majdnem elbőgtem magam, annyira fájt, de nem bőgtem, és el sem szaladtam, csak néztem rá, ettől valahogy megszeliődtem.

„Kell máskor is? – kérdezte. – Hát csak gyere, máskor is megkapod.”

Azzal visszabújt a kapuja mögé. Tízéves voltam. Gondolom, tudtam, hogy mi az a spion, mégsem értettem az egészből semmit. Szerette a bambuszt. Volt egy csomó botja meg palcája. Az udvara tisztára dzsungel. Egy darabka esőerdő. Kertészkedett. Azt mondták, hogy amikor kiengedték a börtönből, már nem volt komplett. Zaza volt. Megzavarodott. Elveszítette a hitét az emberekben. Nem bízott meg senkiben: állatokkal meg növényekkel barátkozott. Nála láttam először gránátalmát, naspolyát, fűgét, kivit. Akkor még nem tudtam, hogy az naspolya, gránátalma, füge és kivi, csak azt tudtam, hogy ilyen növényeket, ilyen bokrokat, ilyen gyümölcsöket még sosem láttam.

Hátulról, a Kopasz felől másztam be a kertjébe. Egy hónappal azután, hogy ráhúzott a karomra. Egy hónap. Kölyöknek nagy idő. Biztos

voltam benne, hogy rég elfelejtett. Én szenvedtem, neki csak egy voltam a sok közül. Kölykök. Mind egyforma. Azt mondták, mindene a kertje. Az az egyetlen a földön, amit szeret. Hogy azért él, semmi más értelme nincs az életének. Gondoltam, jól feldúlom azt a kertet. Az öreg Gillhez az utca felől nem lehetett belátni. Sem a házba, sem az udvarba. A kapu két oldalán a redőnyök mindig le voltak eresztve, a fedett nagykapun sem találtam rést. Amikor elmegy a postára, akkor kell bemászni hozzá. Hátulról, a Kopasz felől, ami lehet, hogy régen tényleg kopasz volt, de akkoriban túskebokros szegélyű, elvadult erdő borította.

A kutyától tartottam. Volt egy bulldogja. Rusnya állat, a gyűrött, bevert pofájából az egyik oldalon kimeredt a szemfoga. Huhh! Szerencsére vén volt és kövér, azt reméltem, gyorsabb vagyok nála.

Az öreg Gill, akkor még úgy szólítottuk egymás közt, hogy Gill, láttátok a Gill kutyáját?, láttad a Gill új botját?, téged is megkergetett már a Gill?, tudjátok, tegnap mit rőfögött a Gill?, szóval az öreg Gill nem járt borbélyhoz, be se tette a lábát a gyógyszertárba, nem kocsmázott, nem tekézett a Török ivójában, nem járt ki a focimeccsre, a bolttal percek alatt végzett, hisz ott volt a szomszédban, és soha nem vett mást, csak kenyeret, kolbászt és sajtot, mindig ugyanazt a kenyeret, ugyanazt a kolbászt és ugyanazt a sajtot. Rokonok, ismerősök, barátok nem látogatták, talán nem is voltak neki. De azért olykor ő is elhagyta a házat. Hetente egyszer, úgy beszéltek, sok-sok éve, én még meg sem születtem, már akkor is ez volt a szokása, hetente egyszer elkutyagolt a postára, és olyankor mindig valami tarka bélyeges, hullámpecsés nagy borítékokat gyömöszölt a viaszosvászon viharkabátjának a kurva nagy zsebébe. A délelőtt közepén ment, amikor üresen kong a posta, ezért aztán én is úgy számoltam ki az időt, mintha azonnal sorra került volna. Hét perc oda, egy perc bent, hét perc vissza. Szép tiszta negyedóra. Azalatt rendesen fel lehet dűlni egy kertet.

Szerda volt. Délelőtt. Az öreg kilépett a kapun, kezében a nagy vaskulccsal, hallottam, ahogy rácsikordítja a zárat, aztán elindul a kopogó botjával, én meg loholtam, hogy hátulról, a Kopasz felől... Ezt már mondtam. Azt is, hogy tartottam a kutyától. Ronda jószág volt, olyan ronda, hogy talán azért gondoltuk mindannyian öregnek is. De persze rögtön kiszűrt. Ahogy leereszkedtem a falon, már jött is, mint egy törpe buldózer, fújtatva csörtetett a bambuszban. Kapaszkodtam

volna vissza a falra, de belenyúltam egy üvegcserépbe, és mielőtt újra nekirugaszkodhattam volna, már ott volt a lábamnál. Úgy törleszkedett, akár egy macska, és vidáman, biztatóan izgett-mozgott a farkcsonkja. Ahogy megveregettem az oldalát, felnézett rám a rusnya pofájával és esküszöm, vigyorgott. Úgy állt ki a szájából a sárga szemfoga, mint a cigarettacsutak. Láthatóan leghőbb vágya volt végigkalauzolni a kerten. Ami nem volt semmi. Bambuszok, fügek, pálmák és páfrányok, akkora gránátalmák, mint egy felnőtt ökle. Pirosak, fényesek, mint az Ezeréjszaka meséiben.

A kutya imádott. Együtt mentünk körbe. Nem volt nagy kert, de én addig még hasonlót se láttam. Sziklakert is volt benne. Meg tavacska. Akkora, mint egy lavór. Mindegy, igazi tó volt. Nem tudom, mit csináltam volna, ha a rendőrség nem avatkozik közbe. Nem tudom, hogy hogyan dúltam volna fel. Talán összezúztam volna néhány nagyhasú cserepet? Letördeltem volna néhány ágat? Nem tudom, lett volna-e merszem hozzá. Vagy szívem. Mert szép volt az a kert. Igazából mindegy. Az utca felől autózúgás hallatszott, ajtók csapódtak, aztán már csikordult is a kulcs, kivágódott a kapu, és az öreg Gill beesett a saját udvarára. Na jó, nem esett, csak botladozott. Nyomában két egyenruhás rendőr meg egy fehér inges civil. Egy zsiros képű, kopasz civil. A kapu becsapódott, ezek meg kedélyesen körbeállták az öreg Gillt. Az egyik rendőr udvariasan intett, hogy fáradjon beljebb, de amikor az öreg megindult volna, a másik nem lépett el az útjából, a fehér inges kirúgta a botját a kezéből, az első rendőr meg a gumibotjával a tarkójára húzott. Nem lendített nagyot, de azért csúnya hangja volt. Meglepően éles, mint amikor a hentes odacsapja a deszkára a húst. Az öreg térdre esett, nem is esett, inkább ereszkedett, és akkor kapta a másodikat. Oldalról. A halántékára. A kucsma leesett a földre, és az öreg Gill feje fehéren világított. Semmi rüh, semmi ótvar: jó sűrű, tüskére nyírt haja volt. A súlyos test megbillent, de nem dőlt el. A civil terpeszben mögé állt, az egyik gumibotért nyúlt, és hátulról az öreg torkára szorította. Vigyorgott, mondott valamit, közben a hátába térdelve tolt, nyomta előre az öreget, de a gumibotot nem vette el a torkáról. Az öreg Gill fuldoklott, és amikor a fehér inges mégis elrántotta a gumibotot, akkor előrezuhant a köves udvaron. De nem adta meg magát, nem terült el, állt négykézláb a világító üstökével, erősen hörgött, szájából-orrából csorgott valami, de nem feküdt el a

kövön. A fehér inges röhögött, az öreg hátára ült, belemarkolt a hajába, hátra feszítette és rángatta a fejét, aztán lehajolt, és a lelógó viharkabát zsebéből kiráncigált két nagy borítékot. Diadalmasan felmutatta, aztán megnézte a pecséteket vagy a feladót, odavetett valamit a két egyenruhásnak, mintha az Amerika szó is elhangzott volna, megint röhögtek, a fehér inges megcsapkodta a levelekkel az öreg ősz fejét, leszállt a hátáról, belerúgott, aztán vad indiántáncba kezdett. Akkor felismerem. A zsiros pofája meg a fénylő koponyája rémlett ugyan, de csak most állt össze, hogy az egyik osztálytársam apja. Hónapokkal korábban egyszer jártam náluk, többedmagammal, a lánya születésnapján. Akkor láttam először ezt a groteszk rángatózást, ami primitív volt és taszító, mégis, vagy talán éppen ezért, magával ragadó. Akkor csak viszolyogtam tőle, most azonban, a körülmények miatt, a négykézláb álló, megalázott öreg miatt, felfordult a gyomrom. Nyeldekeltem, öklendeztem, számra szorított marokkal próbáltam megfékezni a hányingert, és akkor meghallottam a lihegést. A kutya. Elfeledkeztem róla. Szorosan a lábam mellett ült, felbámult rám, szaporán lihegett, tátott szájából kilógott a nyelve, tekintete az enyémen függött, és egész testében reszketett.

- Csss! - suttogtam. Leguggoltam, hátára tettem a kezem. Nem mozdult, lihegett, bámult a szemembe és reszketett. Az udvar felől csattanás hallatszott. Óvatosan felemelkedtem, hogy kilássak a bambusz és a kivi függönyén át. Öreg Gill még mindig négykézláb állt, ősz feje csüggedten lógott a karjai közt, az egyik egyenruhás pedig a tornác meszelt mellvédjén sorakozó virágok cserepeit tördelte. Nem mindet, a gömbölyű, hasas cserepek oldalára húzott oda egyet-egyet a gumbotjával. A másik a kerti kút öntöttvas rúdjának támaszkodott és cigarettát sodort. A fehér ingest nem láttam sehol. Talán épp felém tart, villámlott át rajtam a rémület, de akkor kilépett a házból. Az öreg Gillhez ment. Megállt. Leguggolt. Az álla alá nyúlt, és fölemelte a fejét. Valamit mondott. Halkan beszélt, semmit sem értettem belőle. Úgy tűnt, ugyanazt ismétli újra és újra. Végül elengedte az állát, és öreg Gill feje ismét lehullott, a fehér inges pedig felállt, zsebkendőt vett elő, és gondosan megtörölgette az ujjait, majd elgyömösözte a gombócba gyúrt zsebkendőt, és a másik zsebéből előkotorta a két hullámpecsés levélborítékot. Mintha szertartást celebrálna, karjait az öreg fölé nyújtotta, feltépte a borítékokat,

amikből apró, színes zacskók kerültek elő, és lassan, megfontoltan tépdesni kezdte a zacskókat, és a fecniket meg a zacskókból aláhulló növénymagvakat az öreg hátára szórta. Amikor végzett, összeütögette a tenyerét, mint aki lisztől vagy homoktól akar szabadulni, hátralépett, felpillantott, és a lombok közt egyenesen a szemembe nézett. Azt hiszem, az ijedtségtől megsüketültem, mégis úgy hallottam, hogy azt kérdezi:

- Hol a kutya?

Senki nem szólt. Csönd volt, a kutya reszketett a lábamnál, mint a nyárfalevél. Behunytam a szemem. Összeszorítottam a szemhéjam... Aztán csapódott a kapu. Kisvártatva felbűgött a motor.

Soha többet nem jártam öreg Gill kertjében, de ma is tisztán emlékszem egy csomó részletre, a kis tóra, a karvastagságú bambuszokra, a kivi lelógó, szőrös gyümölcsseire. Nem haragudtam rá, nem is féltém tőle, de azért ha szembejött az utcán, óvatosságból átmentem a másik oldalra. A kutyával jóban lehettem volna, talán emlékezett rám, de az is lehet, hogy mindenkire kedves volt. Egyszer öreg Gill véletlenül kizárta, a kutya meg csak ült a kapuval szemben az árokparton, aki arra járt, mindenki kikerülte, mert ronda és ijesztő volt, lihegett, az agyara égnek meredt, tátott szájából kilógott a nyelve. Leguggoltam hozzá, megsimogattam. Egy szemernyit sem reszketett. Rám nézett, megnyalta a kezem, aztán tekintetét a méregzöld, ragyavert kapura szegezte. Megveregettem az oldalát, a kapuhoz léptem, lassan lenyomtam a nagy rézkilincset: persze, zárva volt. Megrángattam a csengő drótfogantyúját, megvakartam a füle tövét – Szevasz, Vitéz! – mondtam neki, aztán elhúztam, a sarokról lestem, ahogy az öreg kinyitja az ajtót.

Azon a délelőttön, amikor bemásztam öreg Gill kertjébe, percekig nem mozdultam, miután a fehér inges meg az egyenruhásai elmentek. Nem tudtam, mit tegyek. Nem tudtam, kéne-e, lehetne-e tennem valamit. Féltém is. El tudtam képzelni, hogy nem ült be mindegyik a kocsiba. Hogy az egyik ott maradt a kapu előtt, és most azt várja, hogy az öreg összevakarja magát, feltápáskodjon, és akaratlanul is elárulja, hová rejtette, amit keresnek nála. De az öreg nem mozdult, csak állt négykézláb, aztán felemelte, forgatni kezdte a fejét. Mondott valamit. Rekedt volt a hangja, nem értettem belőle semmit. Krákogott, köhögött, és akkor már értettem.

- Vitéz... Vitéz...

A kutya reszketett, de már nem engem bámult, hanem a sűrű növényzetten át valahová a gazdája felé, akinek a szólongatására meg-megbillentette a füle botját. Felállt, a bokrokat kerülgetve lassan elindult öreg Gill felé, aki egyre csak szólongatta, szólongatta. Amikor a bulldog görbe lábain döcögve odaért az öreghez, az megpillantotta, felé nyúlt, és ez a sikertelen mozdulat már sok volt, végre összeomlott, feljajdult, az oldalára henteredett, a kutya pedig nekinyomakodott a mellének, szinte az arcába feküdt, a képébe lefetyelt, a világító, ősz üstökébe nyomta a pofáját. Én meg farolni kezdtem a kőkerítés irányába.

Azok ketten nem ismerték egymást, és nem ismerték az öreg Gilt sem, mert ha ismerték volna, nem ott történik, ami történt, és ha nem ott történik, akkor meg sem történt volna. Én mindhármukat ismerem. Sniff két nappal korábban mutatkozott be nekem. A trafikból jöttem ki. A bicajom a korlátnak volt támasztva, és ahogy megfogtam a kormányát, éreztem, hogy valaki a hátam mögé lép. Egészen szorosan.

- Sniff vagyok - mondta. - Mindenki így hív. Az apám börtönben ül. Még szép. Mindenkinek jobb így. Most költöztünk ide. Három a bátyám. A legnagyobb debil. Őt bírom egyedül. A középső együtt rohad a sitten az apámmal. Rohadjon meg. A legkisebb rég eltűnt. Megholt vagy lelécelt. Van egy csomó húgom is, de az nem számít. Ha a barátom akarsz lenni, most elviszel haza.

Fátyolos hangja volt, egyáltalán nem taszító. Alig tudtam megfordulni, hogy megnézzem magamnak, annyira rámászott a hátamra.

- Sietnem kell - mondtam, aztán elakadt a hangom. Nem ütés volt, inkább dőfés, oldalról, két ujjal, alig kaptam levegőt.

- Nézz le - mondta, és ahogy lenéztem, bicskát láttam a kezében. Nem markolta, a hüvelykujjával szorította a nyitott tenyerébe, úgy, hogy a penge csak egy centivel ért túl az ujjain, és az a centinyi, túhegyes penge a hasamnál a trikómnak feszült.

A hátam mögé, a csomagtartóra ült, és ahogy dühösen és szégyenkezve tekintem, arra gondoltam, ki a fene beszél úgy, hogy „megholt”, meg hogy „három a bátyám”, és hogy biztos nem tud bicajozni, a bűnöző apja meg az anyja nem tanították meg, különben nem várt volna rám, hanem simán elhajt.

Nem laktak közel, de nagyon messze sem, ha megmondja, hogy a régi temető mellé megyünk, rövidebb utat is tudtam volna a patak felől. Jól ismertem a súlyos, erődzerű sarokházat, minden gyerek jól ismerte, mert a komor épületnek híre volt. Egy kövér sváb építtette, Johann Hölle, aki a hullákon szedte meg magát. Koporsógyáros volt. Így mondták. A háború alatt összeszúrta a levelet a németekkel, a Gestapo használta a házat, főleg a nagy pincehelyiséget, aminek mennyezetig fekete csempe borította a falait, és amiben régen az aranydíszes, súlyosan fénylő, fekete koporsókat tárolták. Aztán persze a kommunisták költöztek bele, mert Hölle még időben elpuccolt Németországba vagy Argentínába vagy hová. Leszállt a kapuban, és már fordultam is volna, de akkor nekem is feltette a kérdést, amit néhány nap múlva az öreg Gill kapujában majd újra feltesz, de nem nekem.

- A cowboyok voltak előbb, vagy a rómaiak?

A kérdés megdöbbsentett. Olyan egyértelműen tanúskodott arról, amit akkoriban még csak kapiskáltam, hogy egy csomó dolog létezik a világban, ami nekem természetes, amiről azt gondolom, hogy lehetetlen nem tudni róla, de még csak másként gondolni rá is lehetetlen, mint ahogy én gondolok rá, egy csomó dolog mások fejében nincs ott, vagy ami még hihetlenebb, nem úgy van ott, ahogy az enyémben. Megálltam, visszaneéztem, hogy komolyan kérdezi-e, amit kérdez, holott szemernyi kétségem sem volt, a csoda már megtörtént, a megrázó felismerés, hogy mások fejében más lehet, már megfogant, és soha többé nem is felejtettem el. De a megrázkódtatás még friss volt. Sniff, akit valójában először vehettem rendesen szemügyre, jámbor képpel állt és ártatlan tekintettel nézett rám. Haja csapzottan lógott, ruhája olajosan fénylett a kosztól, de nem lett volna rosszarcú kölyök, míg a száját ki nem nyitotta. A sárga, rothadó, girbegurba fogai tették ijesztővé. Meg a szeme. A vizenyős, hideg kék szeme.

- Ugye, a cowboyok előbb voltak?

- Mint a rómaiak? - kérdeztem vissza ostobán.

- Ahá - mondta. - Másképpen nem igazságos.

- Igazságos? - kérdeztem még ostobábban.

- Ahá - mondta, és a tekintetén láttam, hogy visszatért hozzám abból a sajátos időből, ami talán nem is egyedül a sajátja volt, hanem minden olyan emberé, aki egészen más tulajdonságait érzékeli a

környező valóságnak, legyen akár őserdőben élő vadember, vagy ködös káprázatok közt bolyongó háborodott. – Mer’ a pisztoly sokkalta jobb, mint a kard.

Felderengett a fejében, hogy miféle rendszer lehet az ő fejében, ha egyáltalán annak nevezhető az a valami, de hát mi másnak, ha egyszer logikája van. Akkor Sniff szeme kerekre nyílt, és a hátam mögött, a saroknál megszólalt valaki.

– Emlékezel még rá? Ígértem néked valamit.

A hang olyan volt, mintha reszelőt huzigálnának a fogamon. Vontattan, kínkeservesen szakadtak ki a csikorgó szavak. Sniff elsápadt, a vonásai megmerevedtek, úgy bámult tágra nyílt szemmel a hátam mögül előlépő, fekete kabátot viselő férfira, mint akit hipnotizáltak. A férfi elment mellettem, egy pillantást sem vetve rám, pedig olyan közel volt, hogy a nyitott kabát egyik hosszú szárnya meglegyintette a lábamat, és a nyomában méregerős dohány szaga áradt szét a levegőben, meg valami áporodott íz, amit nem is az orromban, hanem valahol a szájjpadlásomon és a torkomban éreztem, és ami penészes falak dohos kipárolgását, szegényes kocsmák avas bűzét idézte fel bennem, aki még akkoriban kocsmába nemigen tettem a lábam. A férfi úgy ment, olyan eltökélten, olyan szilárdan, mint akit nem állíthat meg sem korlát, sem kerítés, talán még fal sem, a léptei rövidek voltak és kemények, volt a járásában valami kegyetlen és érzéketlen öntudatosság, az a fajta büszkeség, aminek nincs célja önnön magán kívül.

– Most hát itt volnék. Emlékezel rá, mit ígértem néked?

Mint a csikorgó kavics, úgy morzsolta és köpte a szavakat, és a hangjában egy csöppnyi érzelem sem bujkált, hacsak a kimondatlan fenyegetést, a gonosz és kíméletet nem ismerő számonkérést nem tekintjük annak. Amikor odaért a kertkapuhoz, ahol a megbabonázott kölyök állt, aki egyetlen szót sem tudott kinyögni, csak bámult a fölé magasodó férfi szemébe, akkor megtorpant, ugyanazzal a brutális végérvényességgel, ahogyan járt. Jobb kezét kihúzta a kabát zsebéből, tenyerével durván megpaskolta a gyerek arcát, aztán a sötét kapun és a kopár udvaron át a baljós, nagy házra nézett.

– Palotában lakunk hát? – csikorogta, és megmarkolta a gyerek sovány vállát. Egy ideig szorította, majd a hüvelykujját átcsúsztatta a nyakára, és meglódtította. – Kotródj! – mondta, de nem eresztette el,

a másik kezét a nadrágja zsebébe mélyesztette, és amikor ismét előhúzta, a markában gyűrött papírpénzt szorongatott. – Fogjad! Ne lássam színed egy óra hosszat! Később hozz cigarettát, hozz bort! Na, kotródjád’!

Konok és irgalmat nem ismerő lépteivel átvágott az udvaron, habozás nélkül lenyomta a vicsorgó delfint formázó kilincset, betaszította a kaput, és eltűnt a házban. Úgy éreztem, a felszólítás nekem is szól, és a durva erő láttán a dühöm és a megalázottságom is elpárolgott. Nem szálltam fel, toltam a bringát a töredezett téglával burkolt járdán. Szótlatlanul ballagtunk, nem néztem rá és nem nézett rám, aztán azt mondtam, ha akarja, elviszem a moziig vagy a Török kocsmájáig vagy máshová. Nem szólt, lógatta a fejét, ment tovább, mint aki meg sem hallotta, aztán megállt. Nem nézett rám, a földet bámulta vagy a cipője orrát, a hangja halk volt, indulattalan, de hideg.

– Húzz az anyád picsájába! Vagy megöllek.

Már egy év, talán kettő is eltelt azóta, hogy dolgomvégezetlenül másztam ki az öreg Gill kertjéből, amikor ezek összetalálkoztak ott a méregzöld kapu előtt. Hogy kik azok az ezek? Először is maga az öreg Gill, aki bizonyos értelemben főszereplője, noha nem alakítója, hanem elszenvedője a cselekménynek. Ha őt is számítom, három szereplője van a történetnek. Ha magamat is, aki észrevétlen és tétlen, ám csöppet sem közönyös szemlélője voltam annak, ami történt, akkor négyen vagyunk.

Ez a legnehezebb. A döntés. Hogy mi az, amiről nem lehet hallgatni, amiről beszélni kell. Négyünk közül egyedül én láttam rá az egészre, én voltam tisztában vele, hogy mi van itt, és mi van odaát, mi van a zöld kapun innen, és mi van túl. A tér sarkában ültem, Szent Teréz omlatag szobrának romos kőlépcsőjén, hátamat a rozsdás korlátnak vetve, felhúzott térdemnek támasztott könyvvel. Jó hely volt, kicsit magasan, kicsit rejtetten. Kitűnő rálátás nyílt mindenre, a zöld kapura, a bolt bejáratára, szemben a Kopaszra, lefelé a kórház hosszú öntöttvas kerítésére, fölfelé a kálváriára. Az időre.

Ahogy kilépett a nagyanyjáék házából, és elindult fölfelé, a bolt irányába, rögtön észrevettem. Adidas cipője volt, és olyan szoknyája, mint a teniszezőknak. Mindig márkás cuccokban járt, amiket a rokonai küldtek neki Németországból. Nyugat-Németországból. Jött fölfele, úgy

rakosgatta a lábát, hogy azt táncnak is nevezhetném. Amikor a sarokra ért, felnézett rám.

- Mit olvasol?

Mutattam a könyv fedelét, pedig tudtam, hogy nem érdekli, csak azért állt meg, mert még egy kiskölyköt is meg kellett hódítania, még annak a szabadságát sem tűrhette.

- Láttalak már. Te mindig olvasol?

Megvontam a vállam.

- Noémi vagyok - mondta.

- Tudom.

Tizenkétévestől vallomással is felér. Úgy is értelmezte. Megjutalmazott egy mosollyal.

- Mit tudsz még? Tudod, hogy táncolok? Két napig még itt leszek a mamánál... meg a papánál... aztán megyek haza... repülök Dallasba... Amerikába... Versenyre... Azt mondják, esélyes vagyok... Be kell mennem a boltba.

Annyira utáltam, hogy mukkanni sem bírtam, de azért a szememet sem tudtam levenni a lábáról, meg főleg a kínzóan rövid szoknyájáról, arról a falatnyi fehér textildarabról, ami éppen csak, és ami minden lépésére úgy lebbent, hogy azt hittem, de aztán mégsem... Amikor eltűnt az üzlet üvegajtaja mögött, akkor pillantottam meg az idegen fiút, akit két nappal korábban volt szerencsém hazafuvarozni. Sniff. Az bezzeg nem vett észre. Legalábbis úgy csinált. Én meg a nyakam tettem volna rá, hogy meglátott. Ismertem az ilyet. Ennek a fajtának semmi nem kerüli el a figyelmét. Az utca felém eső oldalán somfordált fölfelé. Nem is somfordált, mert lassan jött, de olyan hosszúkat lépett, mintha minden lépésével egy árkot lépne át. Amikor egy vonalba ért velem, hátat fordított, jobb kezével a háta mögé nyúlt, és a szíja mögül előhúzta azt a marha nagy kést. A bajonettet. Megfordította, nem a nyelénél, hanem a penge végénél markolta meg. Terpeszbe állt, lógatta a kezét. Markolta a pengét, a szurony nyele a térdénél is lejjebb volt. Aztán hátra fel, majd alulról előre lendítette a kezét, ahogy a tekézők engedik útjára a nehéz golyót, és a nagy tőr átrepült a széles úttest fölött, és döndülve beleállt az öreg Gill kapujába.

Le voltam nyűgözve. Az meg, Sniff, átslattyogott az úttesten, közélről is megvizslatta a derékszögben álló kést, majd le-föl mozdulatokkal

kilazította, kihúzta a fából, aztán lesunytt fejjel visszabattyogott erre az oldalra. Egyszer fel nem emelte volna a szemét, hogy rám pillantson. Hátat fordított, terpeszbe állt, és megismételte a dobást, ami hajszálpontosan úgy sikerült, mint az előző. Hosszú, egyenes röpte, benne egyetlen lusta fordulat, aztán a döndülés: bumm! El kell ismerni, szépen csinálta. Megint kihúzta, aztán nekidőlt a zöld kapunak. Bal karja lógott, a markolat eltűnt a tenyerében, a penge meg hozzásimult a pucér alkarjához. Ha nem figyelt az ember, alig látszott, hogy mekkora lóbaszó halef van nála. Már vártam, hogy öreg Gill mit lép, de nem történt semmi. Gondoltam, talán alszik vagy otthon sincs, de persze valójában tudtam, hogy otthon kell lennie, mert reggel óta ott gubbasztottam Szent Teréz lábánál, és észrevettem volna, ha elhagyja a házat a botjával és a kutyájával. Kisvártatva feljajdult a bolt ajtaja, ő meg kilépett a fehér szoknyájában. Indult felém az utca innenső oldalára, az meg rászólt. Azzal a marhasággal jött megint, hogy a cowboyok voltak-e hamarabb, vagy a rómaiak. Ő megállt, nem mondott egy szót sem, pedig látnia kellett, nyilván rögtön felmérte, hogy kivel van dolga. Az meg ellökte magát a kaputól, elindult felé, a felsőtestét himbálva, lassan lépegetett, kihívóan bámult bele az arcába. Amikor odaért hozzám, szorosán mellé állt, azt mondta, Sniff vagyok, akarod, hogy megtanítsalak valamire?, és a bal tenyerét rátette a fenekére, lejjebb csúsztatta, majd az ujjai hegyét hátulról a lába közé dugta. Ő nyikkant egyet. Kicsavarodott a testével a tenyér alól. Azt vártam, hogy sikoltozni kezd. Leköpi. De nem sikoltott. Nem köpte le. Nem csapott rá a kezére. Az meg csak vigyorgott, aztán a markolatánál fogva felmutatta a bajonettet.

- Látod ezt?

Ő nem szólt semmit, de nem hagyta ott, nem fordított hátat, az pedig, Sniff, terpeszbe állt, és harmadszor is megcsinálta. Repült a kés, aztán bumm!

- Megpróbálsz?

Nem mondott igent, de nemet sem. Az meg elsétált a késért, kiszedte a fából, és már jött is visszafele a sunyi róka pofájával. Félig mellé állt, félig meg mögé, úgy, hogy a testük összeért. Ő meg hagyta. Azt is, hogy a markába tegye a pengét, és hogy a markát az ő markára szorítsa, és úgy mutassa meg, kinyújtott kéz a kinyújtott kézen, a dobás ívét.

És azt is hagyta, hogy miután elengedte a pengét szorító markát, ő meg dobáshoz készült és lendületet vett, hagyta, hogy annak a tenyere megint a fenekére csússzon, hátulról a lába közé furakodjon. Nem törődött vele, csak a dobással törődött, és jól is csinálta. Nyilegyenesen repült és fordult a súlyos kés. Öreg Gill meg kinyitotta a kaput.



*Önarckép nyesttel*

## Patak Márta

### ADOLF A NEVEM

**N**egyvenegyben születtem, apai nagyanyám ösztönzésére Adolfnak kereszteltek el, és én egy életen keresztül viselem a Führer nevét. Akkoriban ez még szintiszta sváb falu volt, később kerültek ide felvidékiek a kitelepített svábok helyére. Zsidó nem volt, a boltosékon kívül egy család sem lakott itt, őket meg még negyvennégyben elvitték. Cigányok mindig voltak, a szélső utcában laktak vályogházaikban, régen meg a falu másik végén időnként megjelentek a köszörűsök, akiktől féltünk, olyan vad ábrázatok volt.

Eleinte nem csúfoltak a nevemért az iskolában, mit mondjak, akkor sem volt könnyű az élet, két évvel a háború után örült mindenki, aki élt, ilyen apróságokkal még a megszeppent gyerekek sem törődtek, hogy kinek mi a neve. A háborút nagyon megszenvedtük, a falu határától két kilométerre egy teljes hónapon keresztül állt a front, menekülnünk kellett, emlékszem, a dunyhába vackoltam be magam, annyira fáztam, a kishúgommal együtt, aki akkor két és fél éves volt. Apám megjárta a frontot, valahol Máramarosszigetnél megsebesült, átlőtték a kezét, akkor leszerelték. Közvetlenül a könyökhajlata fölött, csontot nem is ért a golyó, jól látszott a szabályos kerek forradás. Nem tudom, miért, de mostanában támadt az a sejtésem, hogy szándékosan lövette át valakivel, mert ilyen szabályos nyomot nemigen hagy ellenséges golyó. A menekülésünk idején még nem volt otthon, utána szerelték le.

Apai nagyanyám terelgetett bennünket, anyám csak sopánkodott, olyan vékony volt, mint a cérnaszál, erre is emlékszem, nagyanyám mindig mondta neki: Lányom, egyél, mert elfogysz, mint a gyertyaszál. Könnyen beszélt, nem is nagyon volt mit enni, még akkor sem, ha előtte éhezni sose éhezünk, apám mindig azt mondta, faluhelyen aki éhezik, annak úgy kell, mert akárhogy is, de a föld mindig terem valamit, még háború alatt is, annyit nem tudnak elvinni a katonák, hogy a gazdának ne maradjon pincében, padláson, szalmakazal töviben, bárhol, megette a fene, ha egy faluban éhezni kénytelen a nép.

Elég az hozzá, a nevemmel eleinte nem sokat törődtem, esetleg néha-néha megállapítottam, hogy kétértelmű mosolyra húzódik az ismeretlen emberek arca, amikor bemutatkozáskor meghallják, és bólintanak is egyet, sose tudtam, ez most a helyeslés vagy épp ellenkezőleg, a rosszallás kifejezése akar lenni náluk. Én sose vártam meg, hogy megjegyzést fűzzenek hozzá, szaladtam tovább, mert ki nem állhattam, ha idegenek előtt produkálnom kell magam.

Már felső tagozatos voltam, nem emlékszem pontosan, mikor kezdődött, de a tanárok háta mögött elkezdett csúfolni az igazgató úr fia. Otthon Adinak becéztek, ő meg következetesen Bandinak csúfolt. Rögtön tudta, hogy elevenemre tapintott, hiába mondtam neki, hogy én Adolf vagyok, nem Andor vagy András, de ő csak megállt előttem, csípőre tette a kezét, bólintott, és mindössze annyit mondott: Jól van, Bandi. És ettől nekem kinyílt a bicska a zsebemben.

A halastóra jártunk fürödni. Mi, fiúk, szerettük a vizet, az igazgató fia különösen. Éktelen rossz gyerek volt, és szinte vonzotta magához a bajt. A tetejében fellengzős, ki-ha-nem-én, beképzelt, felfújtt hólyag volt, mert ő az igazgató úr fia. Aztán ahogy rám tudott nézni, miközben alig érezhető gúnnyal mondta: Jól van, Bandi!, hozzá az a jelentőség-teljes, udvariasnak álcázott, ámde mégis pökhendi, kihívó mosoly, amely eleve magában hordozza a verekedés lehetőségét. Tudtuk mind a ketten, hogy mi nem passzolunk össze, de még váratott magára a nagy összecsapás, amely eldöntheti, hogy kettőnk közül melyikünknek kell meghunyászkodnia a másik előtt. Nem is értem, hogyan szorulhattott ekkora önfegyelem vagy diplomáciai érzék abba a két kiskamaszba, akik akkoriban lehettünk. Habár, ki tudja, talán megedzettek bennünket a háborús évek, hamar felnőttünk, hamar megértettük, hogy az érzelmeket ildomosabb álcázni, mert ha direkt kitérnek belőlünk, attól mi magunk is éppen úgy sérülünk, mint akit támadni készülénk.

Száz szónak is egy a vége, az igazgató úr fián kívül senki nem kötött bele a nevembe, otthon sem volt téma, hogy engem a mára már finoman fogalmazva is baljós emlékezetűvé lett Führerről neveztek el, egyáltalán, semmit nem beszéltek előttem a helyzetről, legalábbis nem emlékszem. Vacsorakor volt együtt a család, ebédnél is néha, amikor nem akadt munka a földeken, harangszóra előrejött mindenki a hostélból, annyi idejük mindig volt a szüleimnek, hogy megebédeljenek. Csak olyankor kellett utánuk messzebbre elvinni az ebédet, ha kint

dolgoztak a határban, aratáskor vagy vetéskor, mert onnan nem lett volna érdemes hazajönni. Telente nem volt más feladatunk, mint reggel időben fölkelni, segíteni az állatok mellett, este ugyanez, utána lefeküdni, és közben eltelt valahogy a nap. A többi évszakban a felnőttek látástól vakulásig dolgoztak, a gyerekek iskola előtt és után, leckeírás helyett is segítettek a mezőn, a hostélban, évszaktól, életkortól, családtól függően. Mert, teszem azt, az igazgatóéknak is volt hostéljuk, ahogyan mindenkinek a faluban, nem is akármekkora, jó nagy kukoricás, málnás, meg persze krumpli, kukoricát meg krumplit mindenki termelt a faluban a többi zöldségféle mellett, sőt állatot is tartottak, nem sokat, csak baromfit meg egy-két hízót, amit aztán levágtak, tudom, a nagyapám böllérkedett náluk, én meg jártam vele, lenyűgözve néztem, ahogy a fejfelé fölakasztott disznó hasát fölvégja a használat során egészen elvékonyodott pengéjű bontókéssel.

Nem tudom, milyen sora lehetett otthon az igazgató úr fiának, nagyon okos volt, azt mindenki tudta róla, de nem olyan formán, mint a városi okos gyerekek, akikkel később találkoztam az életben, akiknek fogalmuk se volt a világról, csak a könyveket bújták, de nem tudtak volna megkülönböztetni egy sáskát egy szöcskétől, vagy még ennél könnyebbet sem lehetett volna tőlük kérdezni. Nem, az igazgató úr fia maga volt az eleven ördög, akárcsak a többi falubeli gyerek, csak valahogy mégis más. Mindent azzal a kétkedő, gunyoros mosolyával nézett, ahogyan engem is, amikor rám köszönt, hogy Szia, Bandi!, nekem meg abban a pillanatban lüktetni kezdett a halántékom.

Azon a pénteki napon a halastónál találkoztunk. Egyedül mentem, nem tudom, miért, ott a halastónál sem volt rajta kívül senki más akkor, mintha a többi fiú tapintatból kerülte volna el azt a helyet, hogy leszámolhassak vele. Álomban sem gondoltam volna, hogy ütött a leszámolás órája, aztán amint észrevettem, gyorsan körülnéztem, megállapítottam, hogy nincs senki a környéken, és akkor azt mondtam magamban, most végre elintézem ezt a szemtelen alakot, akárkinek a fia is, tőlem a Herkópáteré is lehet, az sem érdekel. Szó nélkül nekimentem. Meg sem vártam, hogy tűnődve rám mosolyogjon, ahogyan szokott, és fölényes arckifejezéssel várja a hatást, hogy mit szólok majd megint a Bandira. Még a köszönését sem viszonztam, egyből nekiugrottam, letepertem, és azt mondtam neki, most kitapsom a beledet, te szarházi. Így, ezekkel a szavakkal. Nem sokáig maradt

alattam. Ügyes fiú volt, sokkal ügyesebb nálam, minden tornaszeren, talajon is, futballozni is jobban tudott nálam, bejárt a városi csapathoz, a falusi pálya nem is volt elég jó neki. Nem irigyeltük érte, elvégre az igazgató úr fia volt, a magafajtának ennyi járt, zokszó nélkül még ennél többet is lenyeltem volna neki talán, ha nem szólít következetesen Bandinak.

Kisiklott alólam, mint a kígyó, és még azzal a lendülettel a halastóba vetette magát. Meg sem kíséreltem, hogy utánaússzak, mert tudtam, hogy reménytelen vállalkozás lenne, úgysem érném utol. Dühömben akkorát csaptam ököllel a levegőbe, hogy könnyektől megrándult a kezem, mintha áramot vezettek volna benne végig, olyan érzés volt. Tehetetlen dühvel néztem az igazgató úr fia után, amint úszik a zsilip felé, és mérgeget még tovább fokozta a tudat, hogy most előttem produkálja magát, lám, ő milyen ügyes, én meg tajtékozva álltam ott a parton, és közben arra gondoltam, bárcsak fulladna bele, én bizony cseppet sem sajnálnám.

Nem vártam meg, hogy kijöjjön, egy idő után fogtam magam, sarkon fordultam, és ott hagytam, nem akartam megszerezni neki az örömet, hogy az utolsó pillanatban visszafordulhasson és a vízből kihajolva integessen felém, hogy szia Bandi, kapj el, ha tudsz. Nem is derült ki aztán soha, később sem, hogy előtte mi történt, én a mai napig senkinek nem árultam el, hogy én még láttam, amikor a zsilip felé úszott.

A gyerekek közül is tudta mindenki, hogy a zsilipet el kell kerülni. Nem volt nehéz, jól ki lehetett számítani, hogy mennyire lehet megközelíteni. A jó úszó is mindig csak annyira ment közel, amikor még vissza tudott fordulni, és közben megtapasztalhatta azt a semmihez sem fogható érzést, hogy a pillanat határán volt, amikor beszippanthatta volna az a zubogó örvény. Olyankor még viszonylag könnyen meg lehetett fordulni és egy-két erőteljesebb karcsapással kiüszni onnan. Még a legbátrabbak sem merészkedtek ennél közelebb. Nem is értem, mi történhetett az igazgató úr fiával. Egyet tudok, én nem vettem magamra a halálát, sem akkor, sem később, akárhogy történt is, az is az ő hibája volt, ami előtte történt, mert ha nem nevez folyton Bandinak, én nem verekszem össze vele. Azt hiszem, rajta kívül később sem csúfolt más, amiért Adolf a nevem.

André András

## A HEG

Tán nyolcéves lehetek, kenyérszelés közben elvágom az *oldalcsuklóm*. A *röpke barázdát* sokáig nagy becsben tartom (ugyan senki nem csodálja, szaladok vele fűhöz-fához, épp hogy a vargához nem), aztán ki-kimaradnak hónapok, évek.

Évtized is.

Most, ki tudja mi okból, s vétlen indítatásból, ismét *magához ránt* a fölizzó csík – és elmosolyodom. Leszánkázván a keresztrejtvényről, asztalom terítőmintáit *nézem*, de látom a gyerekkori otthonom konyhaasztalát is...

És homlokom mögött szagolgom a régi otthon konyha-illatát...  
Mint akinek két hazája van, de nem oltják ki egymást...

Kérem szépen, csudába a picinke vérrel, s a tokás nagykéssel,  
kérem szépen, kérem szépen: volt ott élet, perpatvaröröm!

Bőröm alatt, a *félrecsúszott* heg lüktetésében lélegzik a néhai kislány,  
nyolc-, vagy hatvanhét évesen is *csak* a kozmosz odvában lakunk  
mindketten. Ráadásul tényleg nincs idő; van időnk hát –  
a világ minden pillanatban újszülött.

Nézd csak, látod...

Ferencz-Nagy Zoltán

## AMIKOR ENKIDU MEGTALÁLTA A GICCSET

*(Gilgames visszaemlékezéseiből)*

Túl sokat gondoltam Enkidura,  
s a napok egyre gyorsabban múltak.  
A délnek van előttje,  
a délnek van utánja,  
de az estének,  
az estének csak percei vannak  
s színei meg sötétje,  
sötétje meg szelei.

Kéz a kézben jártunk akkor este,  
a cédrusok kivágva,  
az ajtó helyét már kitaláltuk;  
volt időnk figyelni, ahogy az Eufrátesz

továbbfolyik előlünk.  
Enkidu karján a szőr aranylott a párától,  
s bokacsattja villogott a naplementében.

– Gyere, mondjuk meg Uruknek, Gilgames,  
hogy még mindig van új az Eufrátesz partján,  
mondjuk meg Uruknek, Gilgames,  
hogy megtaláltuk a giccset,  
ami mindig is itt volt,  
a folyton tovafolyó víz tükrén,  
a naplemente színében  
s egymás szemében,  
mondjuk meg, Gilgames,  
hogy tudjuk, mi a giccs,  
s a giccs ezentúl jó.  
Az ajtót faragjuk nagyra,  
kerete kígyós legyen,

s minden sarkán kilenc oroslán  
tigrismintás rekamién  
bámuljon a távolba,  
mondjuk meg Uruknek, Gilgames,  
hogy újat hozott az Eufrátesz.

S akkor elmentünk,  
ahogy mondta Enkidu,  
s megmondtuk Uruknek,  
hogy elhoztuk a giccset;  
Uruk biccentett,  
s tigrismintát varratott magára.

Szépek voltak azok a napok,  
smaragddal tűzdelt lápisz lazulik;  
aztán jöttek a nehéz idők,  
rubinttal tűzdelt gránitlapok.  
Mehalt Enkidu,  
s egész Uruk meggyászolta;  
de csak én gondolok rá még mindig,  
ha nem jönnek az évi esők,  
s meddón asznak a búzaföldek.

## Koloh Gábor

### AKÁRKI VAGY

A bázisugrók magabiztosságával  
vetettem magamat utánad a mélybe,  
nem adtam már régóta jóformán semmit  
elhízott, restté vált testem kényelmére,

hisz ittam és álmomban homokkő tornyok  
közt kerülgettelek, ezután jött a mély.  
A szentjánosbogarak csillagrendszere  
megigézett és fel sem fogtam a veszély

mibenlétét, hiszen óvatlanná váltam,  
és azt sem tudtam pontosan, merre vagy,  
Nem egészen te voltál, akire vágytam,

de emlékeztettél rá és még ma is elhagy  
az erőm, ha rá gondolok, és kívántam,  
hogy veled is így legyek, akárki is vagy.

### VOLT KÉT ÉVEM

Amíg a zsanérrel vesződtem, kedvemre  
kelt a Nap, de méltóságon aluli volt  
egyre beljebb csalogatni, így végtére  
megtorpant a parketta nem régen csiszolt

felületén és elválaszthatatlanul  
elegyedett a pince dohos szagával.  
Ez azelőtt volt, hogy átköltöztél volna  
hozzám avval a bűdös, nyeszlett macskáddal,

amelyikre majd a pinceajtó zuhan,  
de előtte volt két évem átgondolni,  
hogy akkor a szobát csakugyan gyógyultan

lakjuk-e be és lesz-e mód hozzászokni,  
hogy az árnyékos fal mellett csak tagoltan  
fogalmazzuk meg, nincs már min vitatkozni.



*Januári hónap tárgya*

Kopriva Nikolett  
ALAKVÁLTOZÁS

Esett az eső, amikor elmondtad,  
egy madár fészkel benned.  
Nem tudod, hogy jutott be,  
talán mikor vadkacsákkal álmodtál,  
vagy elástad azt a halott galambot a kertben.  
Vagy amikor fekete hollók  
lepték el az eget,  
s egy fa törzsébe kapaszkodva  
vártad, hogy újra láss.  
Most madárszemmel bámulod  
a tócsákban vonagló gilisztákat.  
Tollakat köhögsz,  
elfutnál,  
de összecsuclik az út.

A JÉGKORSZAK UTÁN

Hogy mi jött a jégkorszak után,  
azt dédanya se tudta.  
Amikor bölcsőjében ringott  
a szomorúfűz alatt,  
elmesélte neki egy madár,  
de emlékeit széthordta a szél,  
idegenek találták meg útszélen,  
nagyvárosokban, mezőkön,  
hegyek lábánál.  
Rongyos zsebekbe kerültek,  
megsárgult párnák alá,  
templomi perselybe.  
Évek múltán az emberek

már nem értették a nyelvet,  
a madarak minden titkot  
magukkal vittek a tengerentúlra.  
Dédanya azt mondta,  
ha egy kagylóra tapasztom a fülem,  
hallhatom, hogy sziszeg a víz,  
visszamondja a madarak szavait.



*Nagymama*

Szabó K. Attila  
BELSŐ-HAGYMÁS

**A**mióta az eszét tudja, úgy élte meg, mint kérődzést. Ahogy idősödött, egyre paranoidabbá vált az ízelelése, még a tapintása is. Az ételt, amit a kezében vagy a szájában tart, mintha egy másik tenyér és száj is fogná és rágná. Minden íz peremén ott volt egy vékony síkos réteg, egy éppen elkezdődött, leheletfinom rothadás.

Kamaszkorában még titokban, de felnőttként már nyíltan felvállalt különböző, legtöbbször ellentmondó vallási és világi életrendeket. A tiszta és a tisztátalan végtelenül széttartó peremvidékeit járta, hogy a már-már skizoid emésztésén valahogy túllépjen. De mindegyik csak az újdonság erejéig segített, mígnem a kimerítő elkeseredés a szülés után átbillent valamifajta vegetatív nyugalomba, nyers, esetleg párolt zöldség és főtt tojás képében lebegve a gyomra fölött.

Ami különös maradt benne, hogy egy robbanékony ösztön fűtötte a vágyát a vadon termő növények és tojások felé. Amint egy erdő vagy mező közelébe ért, a nyáltermelése, mint egy kisebb gejzír, buzogni kezdett, a fogai közötti résekre rá kellett szívja az ajkai húsát, hogy a híg nyál ne törjön ki belőle.

- És akkor hogy mondd meg anyádnak, hogy nem célod már semmi sem, hogy az életed kimerül abban, hogy legalább eggyel többet tudjál enni, mint hányni, és egyre többször már ennyi sincs... Meg azt, hogy csak azért tartottad meg a gyereked, mert azt mondták, ezzel a testtel még egy patkányt se lehetne kihordani, s hátha legalább ebbe bele lehet úgy halni, hogy nem veszik észre... Kétségbe esni... Kétségbe kellene esni! Úgy élek, mint egy fikusz! És mégse. Most mondd meg, kincsem, tuti, hogy anyád most basz el mindent!

Már egy hete ott volt az egész család. Az, amit az egészen értettek - egy nem erősen, és nem is önkényesen, de aránytalanul metszett fa. Ő is oda tartozott, csak a klausztrófóbiája nem engedett meg neki egy ilyen zsúfolt és mozgalmas hetet. Minden évben a végére érkezett, az utolsó éjszakára és a bepakolásra.

- Apám amúgy is bonszájt akart volna. Jól mutat a párkányon és befér a fiókba...

Már a házuknál volt, arra számított, hogy mint mindig, most is lesz szűk fél órája, míg lassan ráébrednek a jelenlétére, de a küszöbön most ott állt Boró, a nagynénje. Nem volt kedve szabad bejárás után kutatni, odaállt közvetlen elé, hogy vegye észre. De mégse. Boró nem tudott kiszakadni a tájból, a tekintete odaragadt a láthatár szélére, s onnan lóbálta nem létező tagjait. Mintha nem tudna nem várni, tét nélkül várakozni a világ egyik véletlenszerű peremén, hogy a minden szépen lassan végbemenjen. A férje pilóta volt, majd légiirányító, de hiába a távlatok, a nagyvárosi életet képtelen volt megszokni. Amikor lelépett, a búcsúcédulán, amibe majdhogynem beleszakadt a szíve, annyit írt, hogy Drágám, nekem a metafora nem elég! Szeretlek! Sajnálom!

Boró a velejéig bátor ember volt. Nem félt a szerencsétlenségektől, azok mindenütt ott vannak, mondhatni ironikus alkat, inkább csak azon aggódott, hogy lemarad a megtörténésükről. A legkedvesebb hobbija volt, a mindennapi kenyere a jelolvasás, a legbanálisabb szerencsétlenségeket is, akár szerencséket apró darabkákra cincálta szét, és olvasni kezdett belőlük. Elképesztő tehetség volt. Az esetleges események mögött álló „isten akarat” olyan diverz történeteit vázolta fel, hogy bárkiben és bármikor fel tudta ébreszteni a végítélet közelségének biztos tudatát. Olyan babonáság volt ez viszont, ahol a lehetségesen megrajzolható történetek sokasága miatt nem lehetett tudni az üzenet feladóját. Talán ezért is, úgy rendezte be az életét, mint egy kisléptékű, vidéki katasztrófaturizmust. Fanatikus érdeklődője maradt a saját életének. Ha ezt hamarabb tudatosítja, esetleg pár évvel később születik, itt, Kelet-Európában hallatlan karrier várhatott volna rá a régió turizmusában.

- Ha nem nyílnának szét folyton az ajkaid, annyira gyönyörű nő lennél. Hogy lehet, hogy egyetlen ránc sincs rajtad?

Ma is vitte ki a kukoricacsuhét meg a rothadt hagymát a komposzt-dombjához. Már az úton érezte, hogy baj van, a letarolt szántón messziről látszania kellett volna. Mintha nem is az övé lenne, szinte szaladt, még el is vigyorodott, úgy hajtotta a kíváncsiság. Ott látta, hogy valaki felnyitotta és belülről kilapátolta az érett anyagot, csak a domb nyers kérgét hagyta hátra, amiben még kivehetőek voltak a növényi maradványok.

Meglepődött. Lélegzethez is alig jutott. Nem értette. Mert ékszer, pénztárca, akármi, rendben, de komposzt, basszus. Összehányod a ganéd, s magától összeérik, ki az a szerencsétlen, aki szemetet lop!

Egy pillanatra meg is sajnálta. Pedig nem akármilyen domb volt az, annyira patyolat, hogy bő tíz méteren belül egyetlen magzó növény sem jelenhetett meg. A több hektárnyi szántó közepén ezt az eldugott kört a legprimább angolgyep borította. Boró magában az ő kis kápolnájaként hivatkozott rá, néha ki is bukott a száján. Abból a gyeptől s a mindennapi szerves hulladékából táplálta, és kéthetente forgatta, hogy ősszel biztosan megkészüljön, majd karácsony másnapján, virradatkor, akár egy takaros ima, műanyagcserepekbe pakolja, és elpalántálja a több száz paradicsommagot. Ez a paradicsom, és a belőle készült szósz jelentette a megélhetését.

De most mint valami robot szótlánul keverte a frissen hozottat a maradékkal, talán még gondolni sem gondolt semmire, hiába, hogy könnyedén követhette volna a keréknyomot meg a le-leszottyant fekete földet. Nem érdekelte, hogy ki volt. Csak az a test zavarta, pontosabban a nyoma, hogy aki itt járt, az még meg is pihent, sőt szundított egyet. A szántóhoz képest összehasonlíthatatlanul puhább volt itt a talaj s a fű, a domb még árnyéket is vetett. A hátán aludt, a fej alatt vaskos felsőtest rajzolódott ki, már-már érezni a súlyt, amellyel pihentében hozzátapadt a földhöz. Viszont a lábakkal volt valami, túlságosan vékonyak, és nem lehetett kilátni a fűből, hogy milyen formában heverhettek itt. Borónak egy feszület jutott eszébe, de éppen csak egy villanásnyira, mert a sértettségével nem tudott mit kezdeni. Már évek óta nem sértődött meg, mintha fizikailag képtelen lenne rá, és most sem a lopás, hanem ezek a lelapult fűszálak, ez a testnyomat, mintha leköpték volna.

Ahogy visszaért a házhoz, nem ment be. Megállt a küszöbön, nézte a sürgés-forgást, és addig fújtatott, míg egy kisebb csoport fel nem gyűlt előtte. Majd hatásszünet, és kiöntötte a fájalmát. Nemcsak, hogy kiraboltak, még le is köptek! A közönség, mint egy izomköteg, belerándult a mondatba. A hátát az ereszkedő nap forróította, mellkasát meg a ház melege, és ez a benne összeérő két meleg megnyugtatta. Mondani kezdte hunyorgó közönségének, akik alig láttak belőle valamit, csak a fekete alakot, s az erőteljes testbeszédet, amelynek minden mondatára előbukkan a napkorong a test mögül, és a pupillájukba dőf.

Persze mindegy ez is, csak a komposztot vitték el. Összeraktam a maradékot, aztán leültem bánkódni egy kicsit. És ott ülve egyszer csak megcsapott a felismerés. Nem is egy, hanem vagy három. Mert mondtam én már, de ez a komposztdomb valóságosan olyan, mint egy templom. Képzeltétek el, hogy az őket körbezáró vadonból kemény munkával egy kertet teremtenek, egy gyönyörű és rendezett kertet, hogy aztán ennek a kertnek az önfeláldozása bennük halmozódjon fel. De nem ám önmagukért, hanem a jövőért, a másvilágért, a paradicsomért. És én nem értem, tényleg nem értem, hogy a szántó közepén, a mindennapi megélhetésért való aggodalom sűrűjében, ha az ember talál egy ilyen eldugott kis kertet, ahol megnyugodhat, ahol már nem nyomasztja a túlélés gondja, és bepillanthat abba, hogy mi is a várakozás, a beteljesülés és az élet, akkor mégis hogyan vetemedik arra, hogy meglopja azt. Az az ember ott feküdt, és megpihent, és át kellett élje ezt a nyugalmat, és nem értem, hogy akkor mégis hogyan rombolhatta szét az egészséget. Ott ültem, s belégörcsölt a hasam, úgy haragudtam rá.

S akkor jött az újabb felismerés. Ez az én dombom nemcsak hogy templom, hanem egy valóságos, hús-vér nő. Hogy ez az egész szántó egy néma anya teste, s ez a kis domb az egyik emlője, és ez a zsigeri önfeláldozás...

De a közönségnek az emlő már túl sok volt, a paradicsomon is elvigyorodtak, de ekkor már faképnél is hagyták. Még a mondatát se fejezhette be, azt meg pláne nem mondhatta el, hogy az az ember egy anyagyilkos, és a harmadik felismerését sem hallgatták meg, hogy mikor izgatottan visszaindult, akkor egy rohadék kis darázs, esetleg egy méh, nem tudni, akkor nem fáj, most meg feldagadt, megcsípte, s onnantól kezdve nem tudott mást látni abban a dombban, mint undorító kaptárt, ami a fejében valamilyen kusza útvonalakon egy rákos daganattal kapcsolódott össze. Viszont hogy milyen következményei lehetnek egy daganatszerű komposztdombnak, azt valószínűleg még ő...

- Te tényleg alszol... ezt bezzeg nem akartad megtanítani!

- Mmm... Ma... Mar... - Mintha rossz álomból ébredne. Az ajtófélfá miatt nem tudott hátrálni, a küszöbre ragadt, az pedig túl közel állt, érezte, rálélegzik, a meleg szétfut a bőrén, végigsimítja a testét a ruha alatt, s az ébredésben véletlenül a szemébe akadt a tekintete, zilált a

szíve, vadul vette a levegőt, de túl meleg volt, a másik levegőjét szívta s keringette a vére, majd ahogy leesett a pillantása róla az ölére, arra a kicsire, a bőrén kiütött nyirkosan az ijedtség, még a szélütés halvány képe is megvillant benne. Aztán lassan elmerült, és az öröm úgy kezdett benne terjedni, mint hideg vízben egy hosszútávúszó. – Margit! Tárkony Margit! – Boró a válás után egyre inkább élvezte az unokahúga nevét ízlelgetni a szájában, a saját nevééről is hasonló élvezet miatt ejthette le a kicsinyítőképzőt. – Hadd szorongassam meg azt a kicsit!

– Most aludt el, egész úton sírt. – Boró a fiú fejéhez simította a kezét, a barna bőr, ami szinte elnyelte az egész koponyát, úgy ütött el attól a fehér, szinte áttetsző rétegtől, mint meszes sziklától az avar.

– Ne is mondd, a repülőktől én is olyan vagyok, mintha gyurmát döngölnének. Ádám még anno napokig röhögött rajtam egy-egy út után.

– Az erdőn sírt. – Pár pillanat csend, pedig ez már szokás, mindig, mintha direkt tenné, rosszkor érkezik.

– Ne haragudj, hogy nem mentünk ki érted, de látod, mi van itt.

– Tudom, persze! Van valahol egy szabad ágy?

– Már kipakoltuk a matracokat. De fektesd a konyhaasztalra, kapsz valahol pokrócot is. Ez a gyerek még mindig úgy világít, mint a Hold.

– Ahogy ellépett unokahúga mellett, akaratlanul is mély levegőt vett, érezte benne azt az ugyan kevert, de mégis citromfű illatot. És ebben az illatban ott volt, hogy Margit a család *szerves* része.

A konyhaasztal szóra rosszat mozdult a gyomra, inkább két széket tolt össze a fiának. A vérszegénysége, a gerincproblémái és valószínűleg az anya életrendje miatt a fiút a család önkéntelenül is félholtak nézte. Az első évben keservesen elsiratták, hosszú gyászév volt, a szívük, az egész keringésük reszketett belé, hogy bármelyik pillanatban meghalhat. Az őszi munka hetében született, túl korán, rosszkor. Aztán túlélte, de nem változott rajta semmi, ugyanolyan maradt, mint mikor súlyos beteg volt. Nem tudtak mit kezdeni ezzel az állandósággal, valahogy megszokták, csak az a furcsa érzés is bennük maradt, pedig várták, mindig várták, de nem tudtak nem meglepődni, hogy tényleg itt van, hogy tényleg él. Olyan öröm volt ez, mint egy gödör, aminek nincs alja.

– Francért kell a tárkonyt a pokrócba tekerni? Ez a szag úgyse jön ki már belőle soha.

Tárkonyék háza hatalmas volt. A falu szélén állt, nem messze az erdőtől, és az erdő szélétől induló sínek először az ő házukat érték el. Ez a ház és ez a család volt a falu tulajdonképpeni eredete. Úgy bő száz évre nyúlik vissza. De nem akkor jött létre a falu, csak az idővel történt valami. Kizökkent saját megszokott magából, mint ahogy egy folyam egy nem szokatlan kiáradás után nem tér vissza medrébe. Felbomlik. Olyan lesz, mint a delták a tengerek előtt. Például a régi idő földesurainak végtelenbe nyúló nemzedékei, még mielőtt lehámlott volna nevükről a tiszteletteljes megszólítás vagy az a kisugárzás, ami a kiválasztottságtudat hosszú évszázadaiból táplálkozhatott, egy mezeten szerkezetté foszlottak, az anyag maga már nem látszott csak az azt alkotó szálak. De a régi népei is, olyanok voltak, mint az évelő lágyszárúak gyökerei, földszaguk volt, észrevétlenül terjedtek, és minden évben ott voltak, tavasszal kibújtak, ősszel meg el, ha valami éppen ki nem irtotta őket. Ők az újban sem változtak, csak az egyértelműsége veszett el annak, hogy valahol vannak emberek, valahol meg nincsenek. A földszagba pedig egy alig kivehető csípős hagymaszag keveredett.

Abban az időben már egy jó évtizede megkezdődtek az építkezések, a bányák és a munkásszállók, majd a hegyi patakokra a duzzasztók és áramfejlesztők, és az egész falut a legkisebb zsákutcáig behálózó vasúthálózat. A falubeliek csak elenyésző számban dolgoztak azokon. Minden, ami itt folyt, ásott és robbant, idegen maradt a kezüktől. A saját életük viszont egy-egy pontban megvetemedett. Nemcsak az állandó zaj, por meg baleset, s az addig ismeretlen talajvíz a pincékben – a bányatók meg a duzzasztók, mondják, de nem lehet tudni, messze vannak –, hanem az együttélés formái is, mint amikor a laza és indokoltatlan vonalzó a nyomás alatt alig érezhetően eltéríti a rajzoló kezét. A falu határa szépen lassan eldugult, ott halmozták fel köröskörül az építkezési maradványokat, akárcsak egy középkori várfal vashuzalokkal. Belül mindennaposabb volt a hatás. Az utcákat hosszában felhasító sínek csak néhány lehetséges útvonalat támogattak. Szekérrel már a nap elején dönteni kellett, gyalog pedig, bár szinte sosem járt a síneken semmi, az emberek és még az állataik is, sőt talán az állatok miatt leginkább, kizárólag a saját házuk oldalán éltek.

Lehetetlenül hosszú volt ez az eredet. Mintha nem is akarna vége lenni. A falu új neve, a Belső Hagymás, máig idegenül hat a fülekre, pedig már senki sem emlékszik a régre. A terveknek és a beruházá-

soknak pedig nem csak a falubeliekhez nem volt semmi közük, hanem egymáshoz sem. Az áramfejlesztők nem látták el a vasutat és a bányát, a bányák nem szolgáltatottak alapanyagot a duzzasztók és a sínek megépítéséhez, és a sínek se szállítottak semmit, csak néha a néhai nyomorék földesurat. Becsődött az összes. Csak az omladozó ipariális díszletek maradtak, meg a földművelés, mint egy test a műtőasztalon, amit nem varrtak össze.

Nem volt történetük, ami átfogta volna ezt az időt, nem volt, ami értelmet adott volna neki, irányt, okot, okozatot. Azonban megesett egy akár szimbolikusnak is nevezhető esemény, amiben úgy tűnt, felgyülemlik és besűrűsödik ez az egész, mint sebben a genny.

Az őszi berakodásnál, ha nem is rituálészzerűen, de legalább az egyik ajtófélfá alatt valamilyen csonka formában mindig...

- Ez a duruzsolás kikészít! Hogy lehet ennyit osztani a semmit? Persze, ha derogál mosni a földet, akkor könnyű. Mégis én vagyok a szar. Két nap alatt meg lehetne csinálni mindent, de egy hét se elég. Csak apa vizslatását ne látnám a ház körül. S a szátok, basszus, miért nem lehet csukva...

Az akkori öreg Tárkony, keresztnevén Uter, tűnik fel a küszöb felett, kint égető világosság és maró hagymaszag. Mintha csak aludna, bambán áll ott, és két olyan éles bizonyosság gyúl fel benne, hogy a gyermek- és az összes többi kora is kiég belőle. Az egyik, talán az első, hogy nappal így félni képtelenség. A tárgyak s a levegő túl közel férköztek a bőréhez, s a világ érzete olyanná vált, mint egy gyulladás a kifakadás eltolódó határán. A másik meg, hogy ha most rosszat mozdul, a ház s az egész falu egy pillanat alatt összeomlik. A bőréből kifogyott a szín, a teste bizseregve, mintha áram alatt lenne, megszedült, a küszöb tartotta. Egy pillanatra átfutott rajta, hogy vége van, és a következő néhány másodperc, mint az állkapocsból a fogak, kihullottak belőle, enyhén véres, a nyelvnek szokatlan üregeket hagyva maguk után.

Úgy mesélik, valamelyik ünnepnap delén történt, talán húsvétkor, s hogy ebben az ünnepben merengett és zihált, mikor arra eszmélt, hogy a lábai reszketve viszik a felrobbant ház felé. Nem akar menni. Nem rajta múlik. Ő csak kíméletlenül azon az ünnepen gondolkodik, mintha keresztretjtvény lenne.

A sínek munkálatait akkoriban fejezték be, üzemkész volt minden, csak az elektromos hálózattal voltak problémák. A belső-hagymásiaknak nem a vasúttal volt a bajuk, hanem azzal, hogy a házaik lettek a vezetékek tartóoszlopai. Szinte sosem volt azokban áram, csak néha, véletlenszerűen futott végig rajtuk. A paranoia egyre csak gyülemlett bennük, a mindennapi tárgyak barátságatlanabbak lettek, a tartásuk zárkózottabb, feszültebb, mint olaj a vízen, úgy vált a testük kicsapódott fölösleggé.

Mikor odaért, nem lepődött meg, hogy a nővére háza az. A fél tető hiányzott, s az udvarok tele megüvegesedett hagymacsonkokkal. A sógora megperzselődve közelített felé.

- A hagyma volt! - szavait alig lehetett kivenni, ordított, látszott rajta, hogy süket.

- Nem a szesz? - kérdezte, és egy tompa röhej akart felszakadni a torkában, de csak valami nyálkás bugyborékolás tört fel. Mintha kopoltyú nyílt volna benne. A sógora már visszafordult, akkor látta meg az egyik utca szájában a nyomorék földesurat. Köpni akart, de nem volt nyál a nyelvén.

Azokon a nyarakon, csak néhány évig, többször megisméltődtek a robbanások, de nem szokták tovább részletezni, valójában azt sem tudták eldönteni, hogy anekdotát vagy rémmesét mondanak. Az öreg Tárkonyról egyébként úgy él, hogy masszív dohányos volt, és hosszú szenvedésben...

- Gyere! Míg esznek, sétálunk egyet, jó? Gyűjtünk tüzet. Már biztos nem emlékszel milyen az őzláb íze. Imádni fogod.

Tárkonyék már készen voltak. A hatalmas szobák olyanokká lettek, mint a települések légifelvételei. A nők a halmok közötti szűk folyosókban lámpafénynél takarítottak. Többnyire hajdani szobájukból indultak, és a kereszteződésekben véletlenszerűen fordulva addig haladtak, míg szembe nem találták magukat valakivel. Akkor mindketten abba hagyták a takarítást és hálósákokat raktak ki a halmok közé. A mindenkori öreg Tárkony közben kívülről járja a házat, minden ablaknál hosszan elidőzik, hogy a fejébe vésődjön miből, hol, mennyi. Egy üres papírlappal jár, de soha nem kerül rá egyetlen grafitnyom sem. Amint elkészült a feltérképezéssel, összehajtja levélboríték méretűre, és a

berakodás után egy dátumot ír rá, majd a fiókjában elhelyezi azt egy stóc ehhez hasonló...

- Nem kell pisilned? Messze van a patak, anyának még dolgoznia kell. Próbáld meg, légy szíves! Elfordulok, megígérem!

Azzal kezdődött az egész, hogy hatalmas bútorokat rendeltek az asztalosoktól. Titkos szellőztetőrekeszeket kértek beléjük, amelyek a térfogat négyötödét is kitehették. A titkosság persze mellékes volt, csupán egy megszokott szekrény, ágy vagy asztal esztétikájára akarták formálni ezeket a raktárhelyiségeket.

A házakat kibővítették, és évről évre kevesebb termény került a pincékbe és padlásokra. Mintha kiürült volna az egész falu, mintha egy néma sztrájk vette volna kezdetét, nem tudni, mi ellen. A szomszéd települések megrökönyödve figyelték, hogy mi folyik itt, hogy az emberek dolgoznak, a földek teremnek, és ősszel minden eltűnik, csak a házak lesznek egyre nagyobbak. Teljesen elszigetelődtek tőlük, úgy mondták, a hagymaszagúakkal márpedig soha. Azok nem is emberek, a hagymaágyásokban...

- Nem baj, akkor ássunk egy kicsit! Marokkal. Elássuk a tüzet.

- A föld alatt fog égni? Akkor vacsizni is itt fogunk? A sötétben?

Nem voltak mind hagymaszagúak, volt, akinek semmilyen különösebb szaga sem volt. Részben attól függött, hogy milyen bútorba mit raktároztak el, különös tekintettel az ágyakra és a fűszernövényekre. Voltak csombor-kapor-, menta- és fokhagymaillatúak is, és a családok között elterjedtek a haszonnövények nevei. Margitékből is kikopott már, hogy a tárkony előtt hogyan is hívhatták őket, vagy hogy melyik ősükről terjedt szét először ez az illat. Még a családtagoknak sem volt egyforma illata. A ház falain belül kialakult egy folyamatos elegyedésben lévő illatközeg, mint egy ismeretlen eredetű tó a magába mélyesztett áramlataival.

Egy figyelmesebb falubéli kapásból meg tudta mondani, hogy hol mit tartanak, hogy melyik szobában ki lakik, s hogy kik között intenzív igazán a viszony. Kialakult egy sajátos észlelés- és tudásforma, egy intuitív érzéki gondolkodás, ami az illatokra épült. És ez a szagalapú, primér állati tájékozódás egy paranoid közösségélményben csúcsozott ki. Szemérmertlenségévé vált a másik birtokára való pillantás,

kizárólag az emberre és a természetire figyeltek és figyelhettek, a többi csak, mint egy csúszós akadály, amiről lesiklik a tekintet. De tabuvá vált a szagokról való beszéd is. A találkozásaik ettől egyre sutábbá és együgyűbbé váltak. Olyan szintű kerülőutakra kényszerítette őket a legegyszerűbb érintkezésekben is, hogy a gesztusok, szavak és a jelentések közötti kapcsolatok fellazultak, széttartó önműködésbe sodródtak. Az egymásról való tudásukat egy szeméttel diverzitásához hasonló réteg takarta el. Ugyanakkor ez még valamennyire megszokható volt, a baj inkább azzal az alattomos meztelenségérzéssel kezdődött, hogy a saját testük, sőt a rokonaik teste, a szobájuk és a házuk falai elárujják őket, mint egy állandó és közömbös anyagi kinyilatkoztatás. Hiába, hogy általában se az nem volt, amit rejtegetni, se az...

- Anya, szúrjunk ide egy táblát! Akkor tudni fogják, hogy itt tűz van, és nem kell majd újat gyűjtani.

- Kedves tőled, kincsem, de a tűz nem úgy alszik, mint mi. Őt bárhol fel lehet ébreszteni.

A falu vezetéknev-hálózatába nem csak haszonnövények szivárogtak be, hanem vad- és dísznövények is, meg még néhány a flóra határain kívülről. De az ellenségeskedés kevésbé volt jellemző rájuk. Egyszerűen csak kialakult egy anyagi kapcsolat, egy illatcsere ember és növény között, ami azon túl, hogy tulajdonnevesült, nem feltétlen hordozott jelentést. A különös inkább az volt, hogy a növények illata is megváltozott, otthonosabb lett, már-már húsosabb. Mégiscsak az ágynemű alatti rekeszből, a ruhák mögül vagy az asztal iratai közül vették elő mindennapi élelmüket. És ezek a termények a szemükben hasonlítani kezdtek a tárolási környezetükhöz. A családok egy-egy tagjában óhatatlanul is kialakult az az érzet, hogy levedlett bőrüket eszik, mintha egy gyomorfekélyes önemésztéssé válna az egész ház. Soha nem azt ették, amit a nyelvük kívánt, hanem ami a rothadás felé fordult.

És időről időre felbukkantak kellemetlen, sőt kegyetlen viccek. Többnyire a reménytelen szerelmeseket pécézték ki. Valamifajta átvitt kannibalizmusként működött; abból az ötletből burjánzott szét, hogy a falu sajátos gondolkodásmódjának az illatcseréken kívül van egy másik pillére is, az ízlelés. Hogy a növények nemcsak az adott személy illatát veszik át, pedig azt is csak alig érezhetően, hanem annak ízét is

magukba szívják. A táplálkozás terén mutatott mértéktartás különösen...

- Anya, büdi van odabent! Nem alszunk inkább kint?
- Ne butáskodj! Hogy van a pocakod?
- Egész jól. A tiéd? Sok van még hátra?

Margit két vödröt cipelt magával. Az egyikben meleg faápolós víz, a másikban kisebb földrögök meg szerves hulladék. A szemetet külön gyűjtötte, különben a víz pár méter után beiszaposodna. Véletlenszerűen haladt, így legalább nem kellett figyelnie, merről jön hang, merre forduljon, hogy hol találkozhat bárkivel. A fia arcát képzelte maga elé, ahogy elhomályosuló dolgokkal játszik, néha már, mint ő, takarít, és ezen a képen pihentette az elméjét. Rátámaszkodott, hogy a másik részével tudja csinálni azt, ami elhomályosul a kezei között. Este már csak az izmai fáradtsága jelzi, hogy csinált valamit, nem marad előtte kép más, csak hogy a fia bambul, s a keze, valójában az ő keze, egy sáros ronggyal jár.

Nem vette észre, hogy a konyha melletti szobában van, és azt sem, hogy nem a padlót nézi, hanem egyenesen előre, mint egy négylábú állat, és hogy már nemcsak egy képzelt képen pihen az elméje, hanem a valóságos fián, ahogy a konyhaasztalon pokrócba tekerve féloldalasan könyököl egy párnán. A folyosó kétfelé hasadt, balra a konyha, jobbra beláthatatlan. Egy hang duruzsol a fülében, a jobb oldali hozza. Hunyorít, összerándul az arca, koncentrálni kezd, hogy kié s hogy mit is mond. Megáll, hogy jobban hallja, de nem érti, csak néz és néz, és egyszer csak megdöbben, hogy nem képzelet, hanem tényleg látja, a fia tekintetét nézi, ahogy kiárad a szomszéd szoba felé, ahonnan egy másik folyosón hozzá is eljut a hang. Margit a kereszteződésben térdelt, előtte egy halom krumpli, azon meg vastagon, mint egy matrac, a tárkony. A szaga az orrát facsarta. Úgy érezte, a fia tekintetének egy elenyészően rövid szakaszává válik, nem lát semmit, s hogy ez a hullámzó hang elönti az egész házat. Boró a hajdani földesúr történetét meséli, Margit testét pedig olyan agresszív tehetetlenség ragadja el, hogy görcsölni és korogni kezd a gyomra, a nyelvére harap, s a hasát markolja, mintha kérődzene. Mindent, ami vele történik, külön rekeszekbe zárt emésztődni, de most mintha az egész összeömlene, s ez a massa kifelé törne. Ekkor hallotta meg a sínek nyikordulását.

A mostani öreg Tárkony, keresztnevén Uter, hosszú perceken át kívülről figyelte a saját hálószobáját, közben rá-rápillantott a fehér papírlapra, valószínűleg a saját hálószobáját láthatta ott is tavalyi állapotában, majd az azelőttiben, meg az azelőttiben, egészen a családja hagymaszagú mélyéig, ahogy ezek a képek egymás fedésébe kerülnek olyan vastagon, hogy rá lehetne támaszkodni. A síneken állt, hogy egyszerre mindkét ablakon beláthasson, és hirtelen végigfutott a talpában egy erős rezgés, majd nyikordulást hallott az erdő széléről. Maga se tudta hány éves a vasak rozsdás némasága, és a lapon az egymásra tornyosuló képek mintha kicsúsznának a fedésből. Kissé megszedült, s közelebb lépett a házhoz. Rézsütosan üvegcsörömpölést hallott, és lángba borultak a szoba hagymapiramisai. A szerelvény közvetlen mögötte suhant el, a légtömeg felborította. A hagyma és a szesz szagától nem kapott levegőt, mintha a szájában tartaná az elegyet. Néhány pillanatig olyannyira távoli lett a teste, hogy nem tudta eldönteni, ő most ő maga, vagy egyik véletlenszerű őse, hogy igazából kié is ez a test, ami éppen fullad.

A néhai földesúrról ritkán lehetett hallani, pedig Tárkonyékhoz hasonlóan ő volt az új idő egyik eredője. Lehetetlen ember volt, futurista és valami perverz megszállottsággal irányult Velence felé. Sosem járt ott, de bizonyos szögig megborult elméje lemásolta annak a képzelt városnak az utcáit és lötytenő hangulatát, és azok lassanként beleivódtak a falu valóságos utcáinak és házfalainak természetébe. Penészedett minden, és indokolatlan helyeken gyűlt fel a víz, még több hetes szárazság után is nyirkos mellézköngéje volt a levegőnek, mintha az eső utáni vágy poshadt volna be ide. Születése óta erős lordózisa volt, meredek szögek ütköztek a gerincében, és a falusiak, valószínűleg csak leíró szándékkal, nyomoréknak kezdték becézni. Aztán fiatal férfikorában valamilyen sosem tisztázott okból teljesen lebénultak a lábai. A falu környéki nagyvívű beruházásokat a családja kezdte el, az ő terve csupán a falut behálózó vasúthálózat volt. Egy mozgássérült velencefanatikus futurista szabadságterve. Ha később él, talán eszébe jutott volna a gátépítés és a falu elárasztása, de neki a vízen sikló ladik helyett egy taligány síneken ringó fémes hullámműködés jutott, amire rá is ment a családi vagyon. A sínek építésekor a nyomorék megnevezésből felszabadult az összes látens gyűlölet, és szokássá vált már az r

betűnél köpni egyet. A vasúthálózat elkészültekor már alig járt be a faluba. Fiatalon halt meg. Úgy mesélik, nem itt temették el, hanem utolsó útjaként Velencében. Boró szerint valami olyasmi járhatott a fejében, hogy ott majd a tenger benyúl érte, és mint egy megelőlegezett utolsó ítélet magával rántja az...

- De a vakond, anya! - ordított fel a fiú a szokottnál jóval mélyebb hangon.

- Nem túr kétszer ugyanoda.

Margit meglepődött a csalódottságán, hogy nem égett le minden, de nem merete végiggondolni ezt a vágyát. Valójában nem volt tűz, csak egy kis fellángolás, oltás nélkül is kialudt volna. Másnap a család egyik része gyújtogatásról beszélt, vandálokról, a másik, pontosabban az öreg, azt mondta, lehet csak figyelmeztetni akarta. A taligányt a duzzasztóknál találták meg, nem tudták elképzelni, hogyan tornázhatta fel valaki idáig, de az idegen sehol sem volt.

Hazafelé tartottak már, és ott, ahol a sínek az erdőbe ütköznek, s megállnak, egy pénztárcát, pár koszos ruhát, meg egy nyitott konzervekkal teli hátizsákot találtak. A pénztárcában volt egy személyigazolvány, a kép, a név, s a címer a felismerhetetlenségig összekarcolva, s ugyanígy egy mozgássérült igazolvány, csak a bőr barnája, a haj feketéje s egy București felirat maradt olvasható. Reflexszerűen arra gondolt, hogy miért jöhetett ide egy hajléktalan ember, de kiigazította magát, végül is mindegy, hogy itt vagy ott. Biztosan eljutott hozzá egy csonk a földesúr történetéből, vagy ami még valószínűbb, pusztán véletlen, hogy idekerült. Szimpatikus volt neki, de annyira nem álltatta magát, hogy elvigye a maradványokat az erdei patakig, a síneken meg nem akarta hagyni, igazságtalannak érezte volna. A fia közben hatalmas felfedezést tett. Szólni se bírt az ámulattól, hogy a hangyaboly s a vakondtúrás cakkra ugyanúgy néznek ki. Pedig látott ő már hangyát is meg vakondot is, és nem hagyta nyugodni, hogy ilyen mégis előfordulhat. A két kis földhalom az erdő déli árnyékán kívülre esett. Margit vacillált pár pillanatig, végül az iratokat a vakondtúrásba dugta, a ruhákat meg egy bokor alá.

Egy héttel később hívta fel őt Boró, hogy megtalálták az idegent. Az egyik bányatóban volt, megfulladt. Úgy írta le, mint valami jelenést. A máskor mindig a teljes átlátszatlanságig zavaros víz vagy három-négy

méterig kitisztult, és ott lebegett benne derékig a sűrűben. Azt se lehetett látni, hogy van-e egyáltalán lába neki. A kezei kitérve lebegtek a kitisztult vízben, a haja mint egy őszi tölgy koronája, és a nyakától egy vékony anyagcsík vezetett felfelé. Akárha fel lett volna akasztva. Amikor kiszedték – csak az anyagot, a hullához nem voltak eszközeik – rájöttek, hogy wc-papír, egy nyaki sebre tehetné rá. Még senkinek se merte elmondani, de szerinte ez az ember már itt ólálkodott pár napja közöttük, nem is tudja, hogy hogy nem vették észre, mert meg van győződve róla, hogy ő volt az, aki a komposztja mellett aludt. S azt már még inkább megrökönyödve mondja, hogy az öreg Tárkony megbolondult, mindenhova egy megüvegesedett hagymacsonkkal jár, s csak ismétlgeti, hogy nemjő, nemjő, nemjő. Végül Boró arról kezdett beszélni, hogy egyre többük szerint a nyomorék földesúr velencei hullája szivárgott vissza a talajvízzel vagy az esővel, mintegy isteni igazságszolgáltatásként a felakasztott megfeszített képében, bár nem tudni, mi mellett, mert Margitnak innen már nem volt se kedve, se ereje hozzá. Érzett némi büntudatot ugyan, de...

- Nem mulasztás, nyugalom.



*Átalvető*

Horváth Ildikó

## SÉTA

Az egyetem épületében jártam, amelynek diákjai voltunk egykor, nem is tudom, hogyan keveredtem oda, csak lézengtem céltalan a sok fakó emlék ködében, a falakat bámultam, a ráaggatott portrékat, a vasablakon beáramló fényt, amikor tisztán és jól kivehetően megláttalak, egykori sihedert, ahogyan aggódva rám köszönsz, én meg az ablakmélyedésnek támaszkodva hallgatom tétova kérésed, hogy vajon melléd állok-e, ha kiderül, hogy aláírtál és jelentettél, mert egyedül nekem mondtad el, egyedül én tudom, hogy miért, a szecessziós mennyezetet bámultam, és eszembe jutott apád véres arca, szétzúzott talpa, és az öklöd is, amivel a betonba boxoltál tehetetlenségemben, napokig borogattalak, hát persze, hogy melléd állok, hisz tudom, senkinek sem ártottál, csak féltél, nehogy apád sorsára juss, pedig te is szeretnél apa lenni, mondtad, és milyen apa az ilyen, és cseppet sem haragudtam, amiért megfordult a fejedben, hogy esetleg mégsem támogatlak bosszúból, merthogy elhagytál azért a másikért, a vasablak keretét szorongattam, és legszívesebben megöleltelek volna, most meg a vakolathibákat nézem itt a bemélyedésben, a kopott ablakzárát, a karcokat az üvegen, a beszűkült teret, és sihederségünket keresem a folyosókon, de csak lépteim tompa visszhangja kong.

## A MEGMARADÁS ANATÓMIÁJA

Rosszul indult a nap, bedöglött a kávégép, nem tudott meginni egy rendes kávé, majdnem lekéste a reggeli buszt is, úgy rohant a járdán, kis híján megbotlott a vadiúj tépőzárás szandáljában, pedig ezt nem az ószeren vette, rendesen megfizette az árát, felhevülten huppant a székre, s hogy hűsüljön kicsit, megpattintotta a busz ablakát, jólesett a beáramló hűvös májusreggel, 15 perc bambulás, leszállás, majd rohanás az öltözőbe, gyors ruhacsere, betuszkolja a szandált is, fel a kórházi cipőt, jó lenne egy rendes kávé, gondolja, de nem fér bele,

3 perc múlva 8 óra, be a liftbe, fel a reggeli átadásra, a nőgyógyászati osztályra, ahol kétéves gyakorlatát tölti, ma épp Nemere főorvos mellett, aki már az egyetemen is tanította, s többször megkérdezte tőlük, tejfölös szájú kezdő medikáktól egy-egy szüléslevezetés, az ún. kitolási szakasz után, hogy mi a kedvenc muzsikájuk, és persze Beethoven, Bach meg Vivaldi után rájuk tromfolt, hogy neki biz ez az oááá a legkedvesebb fülzenéje, e csodálatos extrauterin élet első tanújele, de most épp a művi terhességmegszakítás fejezet van soron, valakinek ezt is el kell végeznie, mormogja a bajsza alatt, van kolléga, aki nem vállal ilyet, de néha tényleg segítünk vele, mondja nem túl meggyőzően, és hívja is az első pácienszt, megtermett nagybajszú ember alacsony, vékonycsontú asszonykáját hozta abortuszra, a nő arcán se szomorúság, se félelem, közömbös arc, ijesztően közönyös tekintet, van már otthon három, doktor úr, mondja az ember, elkelne egy kis egészségügyi felvilágosítás, gondolja, s mondaná is, hogy legközelebb hogyan vigyázzanak, vagy hogy majd hozza vissza az asszonyt, tegyenek neki spirált, mert ezt meg lehet előzni, hányadik kaparása, kérdi a főorvos, a negyedik vagy ötödik, hangzik a válasz, Nemere doktor arca meg se rezzen, menjen ki, kérem, utasítja a férfit, az asszonykát a paraván mögé küldi vetkőzni, bemosakodás, kesztyű, méhnyaktágítók, Mialgin, szól az asszisztensnőnek, emberünk újra benyit, és megkérdi, mennyibe van, kétszáz, mondja a nővér, de hát a tavaly csak százötven volt, nemrég emelték az árat, doktor úr, csinálja meg nekem százötvenér', uram, értse meg, nem lehet, akkor megtartjuk, mondja, és már indulna is befelé az asszonyért, hirtelen erős émelygés tör rám, megkapaszkodom a kagyló szélében, az asszonyka összekapja gönceit a paraván mögött, kihúzza magát, és követi az urát, arcán semmi meghökkenés, kicsit kipirul, szemében meleg fények gyúlnak, örül, hogy eltűnhetnek végre erről az érthetetlen helyről.

## Czilli Aranka CSÜTÖRTÖK

Olyan meztelen vagyok itt,  
mint egy sápadt neoncső  
a fűtetlen konferenciaterem  
alacsony egén.  
A csíksomlyói fehér falak mentén  
az égből aláereszkedik a tél.

Olyan vagyok, mint egy itt felejtett égő,  
amihez nincs már kapcsoló.  
A sötétből mind hozzám szállnak  
a szédült legyek.  
Madonna, öltözz napba –  
eltévedhetek ebben a sötétben!

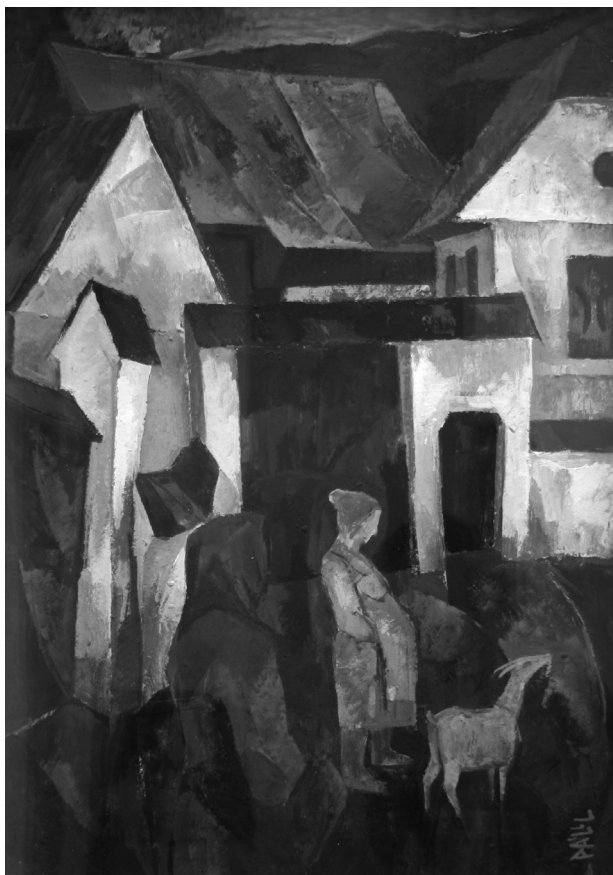
## VILÁGOK HATÁRÁN

Álmomban az eget a vállunkra kaptuk  
és bekuckóztunk alája sápadtra fázva,  
s úgy vártuk, hogy a felkelő nap majd  
égbolt híján az ölünkbe pottyan.

Azt mondod, nézd, milyen szép a világ,  
arcodat nézem, a tündöklő csodát –  
igen, hát persze, hogy gyönyörű a világ!  
A boldogság olyan szokatlan magasban  
van, beleszédülök, ha meg nem kapaszkodom  
egy kőkemény valóságörögbe.

Álmomban is éreztem a reggel hűvösét –  
Elengedtem az eget, meztelen maradtál,

de a csillagok hozzádtapadtak:  
szeplőiddé lettek.  
Megértem őket, ismerem fájdalmát  
az elengedésednek.



*Angyali üdvözlés*

Szentgyörgyi László  
A VERSFARAGÓ VALLOMÁSA

Lírám - vagy amit  
annak nevezek - nem más,  
mint gyaluforgács...

LEHETETLEN

Továbblépni,  
s nem továbbállni -  
ha lehetséges...

FOGSÁG

A kör bezárult,  
nem volt más választás:  
belül rekedtem.

ANTE PORTAS

Állnak  
a kapu előtt.

Csak állnak  
a zárt kapu előtt.

Bebocsátásra  
vagy mire várnak.

Csak állnak ott,  
csak állnak.

Mire is várnak  
a zárt kapu előtt?

Már nem tudják,  
csak állnak.

Zárt kapuja előtt  
a várnak.

Már nem is várnak,  
csak állnak.

Már zárja sincs  
a kapunak.

Már vára sincs  
a kapunak.

Ők csak állnak,  
csak állnak.

Árnyékában  
az egykori várnak.

## SZIGOR

Kevesebb több lett  
volna – mondtam. Mire ő:  
a semmi még több!

## (K)ARCOK. PÁSKÁNDI GÉZA

A macskám is tudja,  
ki vagyok.

A kutyám is tudja,  
ki vagyok.

Vízilovam,  
ha volna,  
szintén tudná,  
ki vagyok.

Csak én nem tudom.

## MÉRLEG

Hosszúra  
nyúlt  
fiatalságom,

rövidke  
felnőttkorom.

Mi maradt,  
mi veszett  
a vámon –

nem számolgom.

Csíki András

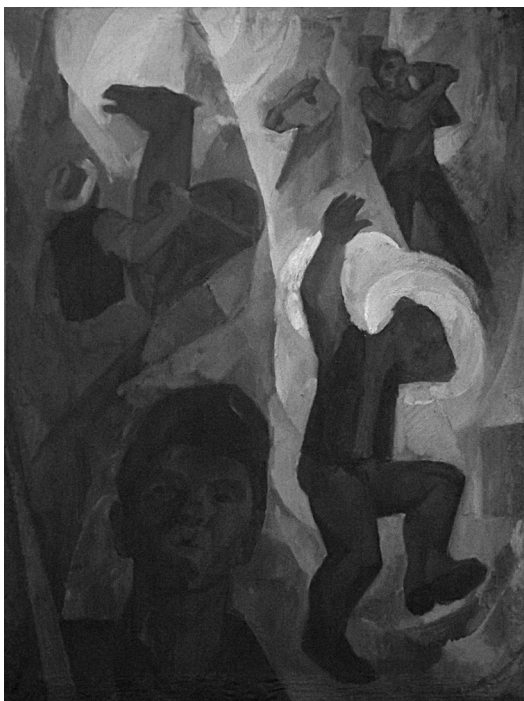
KEVÉSKE ÜNNEP,  
EGY-EGY LUSTA NAP

Mit tudsz csinálni mást?  
*Felkelsz és újra jársz.*  
Van *negyedórád Isten és Hivatal között,*  
s a pártokhoz – hál' Isten – nincs közöd.  
Kevéske ünnep, egy-egy lusta nap,  
életed, sok mással, egyformán szalad.  
Középosztály? Milyen kasztba, kalodába illesz?  
Elégedett vagy? Viszonylag. Rá is legyintesz.  
Jó könyved legyen, pohárka friss söröd,  
szeressenek páran, szekered (így-úgy) már elzörög.  
S hogy annyi fene eszi az embert (?), téged is;  
kivizsgálás: a derekad, de rogyasz majd térdre is.  
S hogy annyi fene eszi az embert? Tenni mit lehet?  
Míg mosolyod viszi a gyermeked,  
felkelsz és újra jársz – mi mást csinálnál,  
mit tudsz csinálni mást?

MI HASZNOD?

mi hasznod lehet  
a zűrzavarban  
ezen a rozsdás  
fakirágyon  
mit a butaság  
százasszegeivel  
verték ki  
képernyők mocskolják  
szemeidet  
fejedre égi

vizelet csorog  
megrogyott háttér  
előtt kapálózol  
direkte poén  
nélküli viccekkel  
komédiázva  
míg a szépség  
szőlőkarót döf  
beléd alfeledtől  
az agyadig



*Ez se tánc*

Szente B. Levente  
MÁMOR ÉS ŐRÜLET

azt mondja hogy nem kell  
és hogy nem gondolom kissé drága  
s talán meg sem éri  
hát nem többé nem vásárol könyvet  
otthon rengeteg van belőlük  
még azokat sem tudná végigolvasni  
ne értsem félre azt mondja  
ő értelmiségi és nagyon sajnálja  
ide jutott most már a város  
ez a közösség is  
elég sajnós azt mondja  
hogy nem támogatják a művészeket  
legfőképpen a költőket  
a festők és szobrászok munkái azonban  
többet érnek reméli tudom ezt  
az ember ugyebár – vizuális típus  
jobban elmereng a dolgok értelmén ha  
mondjuk látja amit látni akar  
ami érték abba pénzt ver bele  
de egy könyv versekkel példának okáért  
azt mondja – nem akar megbántani egyetlen  
költőt sem azt mondja –  
de képzeljem magam most a helyébe egy  
hasonló gondolkodású felvilágosult ember  
mit is mondhatna vagy mit változtathatna  
azokon a közhelyen termett dolgokon  
ugyan minek is erőlködne  
a jó verseket már régen megírták  
valami jó regényt romantikusát hozzon össze  
hazudjon csak szép álmokat  
azt szívesen kifizetem  
azt mondja

ne haragudjon ha bolondnak nézik  
azért lehet nem mindenki olyan  
nekünk gyárunk van folytatja meg ez az üzletünk itt né  
gondolom megéri akármire nem adhatok ki pénzt  
mámorban és örületben éljen csak ezt tudom tanácsolni  
elhiheti az jobb lesz mindenkinek  
imádkozni fog értem  
azt mondja  
de nem hiszek neki

*Szomjúság*

Denisa Bodeanu

## MÁRTON ÁRON PÜSPÖK LETARTÓZTATÁSA ELŐTTI UTOLSÓ BÉRMAÚTJA A SECURITATE IRATAINAK TÜKRÉBEN<sup>1</sup>

### 1. TÖRTÉNETI KONTEXTUS

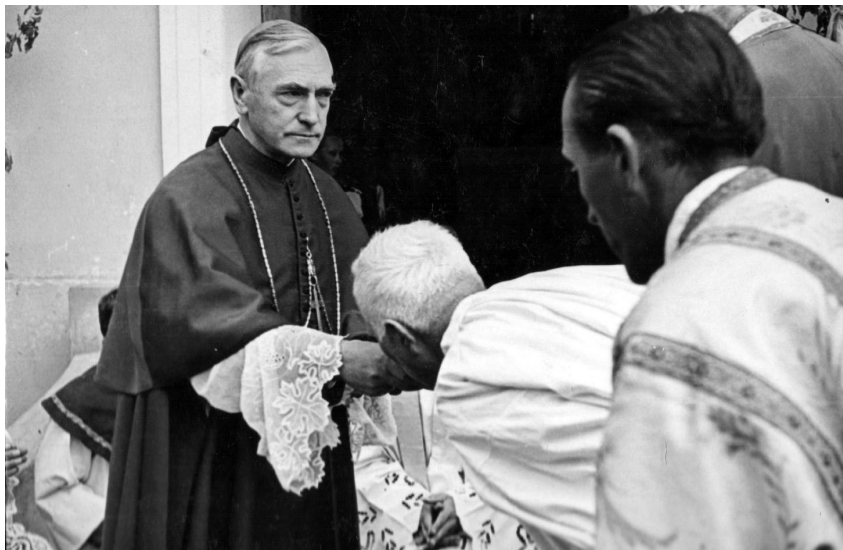
Azokban a kelet-közép-európai államokban, amelyek a második világháborút követően kerültek a Szovjetunió befolyása alá, a kommunista rezsimek berendezkedése a szovjet elvek és módszerek által ihletett vallásellenes politika kidolgozásával járt együtt.<sup>2</sup> E politika gyakorlatba ültetésére azt követően került sor, hogy a kommunista pártok megszabadultak politikai ellenfeleiktől, és sikeresen ellenőrzésük alá vonták az állami intézményeket. 1948 nyarán, amikor a kommunista hatalom elég erősnek érezte magát ahhoz, hogy a társadalom eme alappilléreit összezúzza, Romániában is kezdetét vette a vallásellenes offenzíva. Bár minden vallást célba vettek, a katolikus egyházat több évszázados történetének, hagyományainak, pénzügyi erejének és nemzetközi politikai befolyásának köszönhetően kiemelt figyelemben részesítették. Ehhez az is hozzájárult, hogy a katolikusok szellemi központja a nyugati érdekszférába esett. Az ellenük indított harcban a kommunisták első célpontja az a szerződés – konkordátum – volt, amely a Szentszék és Románia között jött létre, és amely lehetővé tette volna egy külső hatalmi tényező számára, hogy beavatkozzon az állam és az egyház viszonyának újrafogalmazásába. 1948. július 17-én felmondták tehát az 1927-es konkordátumot, valamint minden olyan egyezményt, amely utólag, a konkordátum által megteremtett jogi alapon kötött meg Románia és a Szentszék között.<sup>3</sup> Nem sokkal ezután a Nagy Nemzetgyűlés egy sor olyan törvényt

---

1 Jelen szöveg a 2022-es csíkszentdomokosi Márton Áron-konferencián elhangzott előadás szerkesztett változata.

2 Andrea Ricardi: *Secolul martiriului. Creștinii în veacul XX* [A mártírium évszázada. Keresztények a XX. században]. București, 2004, Editura Enciclopedică, 202. p.

3 Ovidiu Bozgan, *Cronica unui eșec previzibil. România și Sfântul Scaun în epoca pontificatului lui Paul al VI-lea (1963–1978)* [Egy előre látható kudarc krónikája. Románia és a Szentszék VI. Pál pápaságának korában (1963–1978)]. București, 2005, Editura Curtea Veche, 38. p.



fogadott el, amelyek új alapokra helyezték az egyházak és az állam kapcsolatát. Ezek egyike az oktatás megreformálását szabályozó 1948. augusztus 3-i 176. számú, a másik pedig, amely a vallási felekezetek általános működésére vonatkozott, az 1948. augusztus 4-i 177. számú törvényerejű rendelet volt. A két rendelet közül az első állami monopóliummá minősítette a közoktatást, és kimondta az oktatás és az egyház szétválasztását<sup>4</sup>, mintegy jogi alapul szolgálva a felekezeti iskolák megszüntetéséhez és ingatlanjaik kisajátításához. Ezen intézkedések főként a protestáns felekezeteket és a római katolikus egyházat érintették.<sup>5</sup> A vallási felekezetekre vonatkozó törvény elfogadása szintén súlyos csapást mért a romániai katolicizmusra. A törvény értelmében ahhoz, hogy jogilag elismerjék őket, az egyes felekezetnek szervezeti és működési szabályzatokat kellett készíteniük, amelyeket a Vallásügyi Minisztérium kedvező véleményezése után a Nagy Nemzetgyűlésnek kellett volna jóváhagynia.<sup>6</sup>

A törvény 22. cikkelye, amely az egyházmegyék működéséhez legalább hétszázötvenezer hívő meglétét szabta feltételül, tulajdonképpen

4 Uo.

5 Uo.

6 *Monitorul Oficial*, Partea I. A, nr. 178/04. 08. 1948, 3. p.

jogalapot teremtett a katolikus egyházmegyék számának drasztikus csökkentéséhez, amire egy hónappal később sor is került. A 40. cikkely úgy rendelkezett, hogy az egyes felekezetek csak a vallásügyi minisztérium jóváhagyásával, a külügyminisztériumon keresztül tarthatnak fenn kapcsolatot hasonló külföldi szervezetekkel. Végül a 41. cikkely megtiltotta a külföldi egyházi szervezeteknek, hogy bármely, Romániában működő felekezet felett joghatóságot gyakoroljanak.<sup>7</sup>

1948 szeptemberében a kommunista állam újabb csapást mért a katolikus egyházra. A Vallásügyi Minisztérium 1948. szeptember 6-án nyugdíjba kényszerítette Scheffler János szatmár-nagyváradai püspököt, az 1948. szeptember 17-i 243. sz. rendelet értelmében pedig az öt egyházmegyéből hármat felszámolt. A fennmaradó két egyházmegye élén Márton Áron, illetve Anton Durcovici állt. Végül 1948. szeptember 18-án Alexandru Theodor Cisar bukaresti érseket és Augustin Pacha temesvári püspököt szintén arra kényszerítették, hogy nyugállományba vonuljanak.<sup>8</sup>

## 2. FEKETE FELHŐK GYÜLEKEZÉSE

Bár egyelőre még szabadlábban volt, és továbbra is meghagyták a gyulafehérvári egyházmegye élén, Márton Áron helyzete sem volt irigylésre méltó. A ránehezedő nyomás, amelynek a Securitate általi megfigyelés is részét képezte, 1948 végén és 1949 elején észrevehetően felerősödött. Ellensúlyozandó, hogy a püspök belső köreiből nem rendelkeztek informátorokkal, minden mozdulatát megfigyelték, és nemcsak prédikációit, körleveleit vetették alá alapos elemzésnek, hanem mindazokat a hivatalos iratokat is, amelyeket valamely állami hatóságnak küldött. Különösen nagy érdeklődés kísérte 1949. január 22–24-i kolozsvári látogatását, illetve azt a prédikációt, amelyet január 23-án a Szent Mihály-templomban tartott. Mindezekről egy, a Securitate Kolozsvári Regionális Igazgatósága által a Securitate Bukaresti Főigazgatóságának küldött jelentés részletesen is beszámol. Az említett dokumentum szerint Márton Áron január 22-én délután vonattal érkezett Kolozsvárra, és Baráth Béla<sup>9</sup> főesperes plébániai lakásán

7 I. m. 3–4. p.

8 Bozgan: *Cronica...* 39. p.

9 Arhiva Consiliului Național pentru Studierea Arhivelor Securității [A Securitate Irattárának Tanulmányozására Létrehozott Nemzeti Tanács Levéltára] (a továbbiakban ACNSAS), fond Penal, dosar 254, vol. 6, f. 404.

töltötte az éjszakát. Január 23-án délelőtt istentiszteleten vett részt a Szent Mihály-templomban, és egy meglehetősen hosszú (mintegy 90 percnyi) prédikációt is mondott, amelyben többek között a következő, a Securitate dolgozói által gondosan feljegyzett gondolatok hangzottak el: „Kedves keresztény testvéreim, összetört szívvel kell bejelentenem nektek, hogy a piarista templomot<sup>10</sup> elveszítettük [...]. Amint a templom elkobzásáról értesítettek, írásban és személyesen is közbenjártam az illetékes bukaresti hatóságoknál, hogy tudomásukra hozzam: ellenzem az illegális kisajátítást. A templomot mindeddig annak ellenére sem adták vissza, hogy még mindig a római-katolikus egyház-község birtoka, melynek alapítása – amint ezt igazoló dokumentumokkal tudjuk bizonyítani – 1400-ra<sup>11</sup> nyúlik vissza. Hiszem, hogy az érintett testületekben meglesz a jóakarát ahhoz, hogy templomunk visszanyerhesse eredeti funkcióját.”<sup>12</sup>

Ugyanebben a prédikációban a püspök a katolikus hit védelmének fontosságát is hangsúlyozta, illetve felszólalt a kommunisták által lelkesen felkarolt darwinista elmélet ellen, amelyet az utóbbiak ideológiai fegyverként használtak az egyházzal folytatott harcuk során: „Az ember nem az állatból lett, hanem közvetlenül Isten teremtménye. Ha vallásos, ha nem, Isten előtt kell felelnie a tetteiért. Ne térjünk le a vallás útjáról, mert félelemmel és rémülettel teli éjszakáinkat könnyáztatta nappalok követik majd. Emlékezzünk a katakombákba kényszerített keresztényekre, és gondoljunk arra, hogy a katolicizmus ma már csaknem kétezer éve él, és üldöztetéseknek, szenvedéseknek kitéve is legyőzhetetlen volt. Ezt bizonyítja a történelem is. [...] Amikor Krisztus megváltotta e világot, földi helytartójaként Rómába helyezte a pápát. Az ő parancsai az ég parancsai, és az ég azt parancsolja: a szülők kötelesek gyermekeiket a katolikus hitre vezetni, különben haláluk után felelősségrevonás vár rájuk. Nem engedhető meg, hogy Isten teremtményét termelési eszközzé alakítsák: az ember nagyobb dolgokra hivatott, mint a gép, amit az ember teremtett.”<sup>13</sup> A Securitate becése szerint több mint ezerötszázan vettek részt ezen a misén,

---

10 Ma az Universităţii utca 5. szám alatt Szentháromság-templom.

11 A templom hivatalos internetes oldala szerint az épület alapkövét Martonfi György püspök tette le 1718. március 13-án. Lásd: <http://www.sfantatreime-cluj.ro/?q=content/istoric> (Utolsó letöltés: 2014. 11. 12.)

12 ACNSAS, fond Penal, dosar 254, vol. 6, f. 404.

13 Uo.

köztük más hitvallású emberek is. A püspök az utóbbiaknak is megköszönte a jelenlétet.<sup>14</sup>

A vizsgált dokumentumokból kitűnik, hogy a Securitate a prédikáció fizikai változatára is megpróbált szert tenni, hogy kompromittáló bizonyítékként az aktához csatolják, de nem jártak sikerrel: a másolatokat a püspök rendelkezésére összegyűjtötték és megsemmisítették.<sup>15</sup>

Ugyancsak meg kell említenünk a Securitate Kolozsvári Regionális Igazgatóságának jelentéséből a január 23-i vacsorán lezajlott beszélgetésről szóló részt, amelynek fontosságát az adja, hogy kik vettek részt e beszélgetésen. A csoport a következő személyekből állt: a püspök, dr. Bartha Ignác (az Erdélyi Katolikus Státus igazgatótanácsának tagja), dr. Nagy László (a római katolikus egyházközség jogi tanácsadója), dr. Benedek Fidél, Biró Venczel (a piarista rendtartomány kolozsvári elöljárója) és Baráth Béla főesperes.<sup>16</sup>

Ebből az alkalomból Márton Áron a kolozsvári piarista gyülekezet ügyében tett bukaresti útjáról is beszámolt. Mivel elmondása szerint a Vallásügyi Minisztériumtól semmiféle konkrét választ nem kapott az ügyben, Dr. Petru Groza miniszterelnököt is megkereste, akinek elmondta: „nem tudja elhinni, hogy a demokratikus kormánynak ugyanazok a szándékai a római katolikus egyházakkal, mint Ghibu professzornak<sup>17</sup> voltak”.<sup>18</sup> A megbeszéléseket követően a miniszterelnök állítólag utasítást adott „a piarista templom bezárására, amelyet már nem használhatnak az ortodoxok”.<sup>19</sup>

A vacsorán szóba került a magyarországi katolikusok helyzete is: „Az étkezés során megbeszélték mindazokat a híreket, amelyek Mindszenty bíborossal kapcsolatban a budapesti rádióban, valamint a különféle imperialista rádióállomásokon elhangzottak. Márton Áron arról is beszélt, hogy néhány római katolikus papot őrizetbe vettek és kihallgattak a püspöknek küldött, Amerikából származó pénzüsszegek-

---

14 Uo.

15 Uo, f. 426.

16 Uo.

17 Onisifor Ghibu (1883. 05. 31. – 1972. 10. 31.) nacionalista beállítottságú politikus, a pedagógia professzora, a Román Akadémia levelező tagja. 1918-ban Nagy-Románia létrehozói közé tartozott. Bevallottan a katolikus egyház nagy ellensége, ugyanakkor a görögkatolikus egyház és a román ortodox egyház egyesítésének lelkes szorgalmazója.

18 ACNSAS, fond Penal, dosar 254, vol. 6, f. 404.

19 Uo.

kel kapcsolatban. Kijelentette, ő maga soha nem kapott ilyen összeget, de van egy erdélyi diákja Rómában, akinek érdekében közbenjárt Amerikában, küldjenek neki néhány miseintenciót dollárban, hogy legyen miből eltartania magát.<sup>20</sup> A püspök azt is elmondta, hogy „mivel a Státus vagyónát államosították, a Státusgyűlések megtartása is okafogyottá vált, ezért elrendelte, hogy többé ne tartsák meg őket”.<sup>21</sup> Márton Áron január 24-én 11 óra 25 perckor hagyta el Kolozsvárt: előbb vonattal Tövisre utazott, majd onnan autóval továbbment Gyulafehérvárra.<sup>22</sup>

1949 februárjában az elnyomó testületek figyelme a püspök bukaresti útjára, valamint a kultuszminisztériumhoz és a katolikus papsághoz intézett beadványaira, illetve körleveleire terelődött. A „Joseph” fedőnevű informátor tájékoztatója szerint Márton Áron február 20-án, vasárnap este érkezett Bukarestbe magántitkára, Eröss Alfréd és a temesvári helynökség titkára, Iosif Heber kíséretében, és a Római Katolikus Érsekségen szállt meg.<sup>23</sup> A Főegyházmegye általános helynökével, Edmund Barciovskival folytatott beszélgetésekből „Joseph” azt is megtudta, hogy Anton Durcovici püspök is Bukarestbe érkezik. Szerinte a katolikus vezetők találkozásának céljai a következőek voltak:

„– Bemutatni a Vallásügyi Minisztériumban a megújított Statútumot, és összhangba hozni azt Stanciu Stoian miniszter követelményeivel. A benyújtandó statútum ugyan tartalmaz bizonyos formai engedelményeket, de nem mond le a leginkább vitatott pontról, a pápa abszolút joghatóságáról.

– Kérést benyújtani a Vallásügyi Minisztériumhoz a szerzetesi kongregációk jogi helyzetének általános szabályozása érdekében, illetve mindazokkal a kolostorokkal kapcsolatban, amelyek fölött rendelkezhetnek. A kérésnek ki kell térnie a mechitarista kongregációra, illetve arra is, hogy ennek a két tagról hétre növekedett örmény kongregációnak a törvényes működését hogyan szabályozzák, mivel erre mindeddig még nem került sor.

– Felvetni az egyházi javak álcázott elkobzásának problémáját, ami azért, hogy a papokat az általuk lakott plébánialakások után lakbér-

---

20 Uo. f. 406.

21 Uo.

22 Uo.

23 Uo. f. 425.

illetve lakbéradó fizetésére kényszeríti, nagyon nehéz anyagi helyzetbe taszítja őket.”<sup>24</sup> Ugyanez az informátor azt állította, hogy Alexandru Cisar püspökkel ellentétben Márton Áron meg volt győződve arról, hogy „a hatóságoknál való közbenjárás valamelyes pozitív eredménnyel is járhat”.<sup>25</sup>

Minden bizonnyal Márton Áron fővárosi utazásával összefüggésben született meg az a jelentés is, amely szerint Ion Liviu Lelutiu görögkatolikus pap, a vallásügyi minisztérium egykori referense a következőt állította: azt hallotta Guido del Mestritől, az apostoli nunciatúra tanácsosától, hogy Róma jóváhagyta: Gyulafehérvár püspöke legyen a romániai katolikus ellenállás feje.<sup>26</sup> A jelentés szerzője – továbbra is Guido del Mestrire hivatkozva – azt is tudni vélte, hogy mikor erről Márton Áron tudomást szerzett, közölte a nunciatúrával: „készen áll a mártíromságra”.<sup>27</sup> Meglepő módon alig néhány nap múlva, egy 1949. március 10-én készült dokumentumban ugyanezt a témát az előzőtől lényegesen eltérő módon közelítették meg: „Ion Liviu Lelutiu görögkatolikus pap kijelentette: az O’Hara apostoli nuncius és Guido del Mestri által elmondottak szerint Márton Áron püspök személyesen ajánlotta fel, hogy minden ellenállási akció irányítását átveszi, a nunciatúra pedig elfogadta az ajánlatot. Az említett pap továbbá kijelenti, hogy a püspök a Gyulafehérvári Római Katolikus Egyházmegye helynökét, Ferencz Benjámin<sup>28</sup> bizza meg azzal, hogy az általa kitervelt ellenállási akciókat Erdély összes megyéjében megszervezze és ellenőrizze.”<sup>29</sup> Mivel Ferencz Benjámint Márton Áron titkára volt, nem pedig helynöke, óhatatlanul felmerül a kérdés, hogy a Securitate birtokába jutott egyéb információk vajon mennyire lehettek helytállóak. Az azonban bizonyos, hogy 1949 júniusának második feléig Márton Áron valóban a romániai katolikus ellenállás

---

24 Uo.

25 Uo.

26 Uo. f. 428.

27 Uo.

28 Ferencz Benjámint (1909. 12. 10. – 1978. 01. 03.): Márton Áron püspök titkára, akit 1949. 06. 2-án a püspökkel együtt fogtak el. Szabadlábra helyezték, majd 1954-ben a Belügyminisztérium kolozsvári szervei újra letartóztatták, és „a fennálló társadalmi rend elleni összeesküvés” vádjával hét év korrekciós börtönre ítélték. 1964 nyarán tért haza, haláláig Csikcsicsóban működött lelkészként. ACNSAS, fond Informativ, dosar 261991, vol. 58, f. 188.

29 ACNSAS, fond Penal, dosar 254, vol. 6, f. 441.

legjelentősebb személyisége volt, és úgy vállalta ezt a szerepet, hogy tudatában volt mindazoknak a veszélyeknek, melyeknek e döntés következtében kitette magát.

1949 februárjában a kommunista állam meglehetősen elvetemült akcióba kezdett azzal a céllal, hogy a katolikus egyházmegyék előjáróit és papjait egymás ellen fordítsa. Az állami költségvetésből a római katolikus egyház számára csak annyi pénzt szántak, ami egyszerűen elégtelen lett volna arra, hogy az országban élő összes katolikus pap fizetését biztosítani lehessen belőle, ugyanakkor az összeg kiutalását ahhoz a feltételhez kötötték, hogy a Bukarest-Iași Főegyházmegye és a Gyulafehérvári Egyházmegye központi személyzetének teljes fizetését is ebből fizessék ki. Márton Áron és Anton Durcovici, hogy az ellenük irányuló csapdát elkerüljék, a probléma orvoslásáig elálltak az állami támogatás igénybevételétől. Gyulafehérvár püspöke február 25-én a 425. számú jegyzéket küldte a Vallásügyi Minisztériumnak, amelyet a továbbiakban teljes terjedelmében közre is adunk: „Miniszter úr; Tisztelettel ismertetem Önökkel az alábbiakat: ezen év február 16-án délután a minisztérium telefonon meghívott, hogy február 17-én személyemben vagy egy meghatalmazott küldött által vegyünk részt az egyházi alkalmazottak bérezésével kapcsolatos megbeszélésen. Az Ön megbízásából a minisztérium alárendeltségébe tartozó igazgatóság ismertette küldöttünkkel mindazokat az adatokat, amelyek a folyó pénzügyi év költségvetése kapcsán a katolikus egyházra vonatkoznak. Ezen adatokból kitűnt, hogy a költségvetésből az 1949. február–december hónapok közötti időszakra a latin és örmény rítusú katolikus egyház számára 18 461 830 lejt különítettek el. Ezt az összeget egyrészt a Főegyházmegye központi alkalmazottainak (és az érseknek) a fizetésére, másrészt az egyházmegye adminisztratív személyzetének (és a püspöknek) a fizetésére, harmadrészt pedig az örmény-katolikus kormányzó fizetésére szánták, a fennmaradó összeget pedig bizonyos számú pap javadalmazására, mégpedig oly módon, hogy az utóbbiak számát a fennmaradó összeg függvényében kelljen eldönteni. A fenti adatok alapján megpróbáltunk valamiféle tervezetet készíteni, de egyrészt azt tapasztaltuk, hogy az egyházmegyei központok adminisztratív alkalmazottainak fizetése lényegesen magasabb összegben van rögzítve, mint a papoké, másrészt pedig azt, hogy a megszabott besorolások alapján az egyházmegyei papság kb. 40-50%-át kénytelenek

lennének kivenni a költségvetésből, és így a korábbi években végrehajtott megszorítások és szabadságolások után valójában csak az egyházmegye papjainak 25-20-33%-a maradna meg a költségvetés keretein belül. Annak érdekében, hogy a központi adminisztráció és az egyházi személyzet, valamint a költségvetésből kiveendő papok közötti diszkrimináció látszatát elkerüljük, valamint azért, hogy a klérus természetfeletti küldetésének teljesítése útjából minden akadályt elháríthassunk, Őexcellenciája dr. Anton Durcovici-csal, Iași püspökével egyetértésben tudatjuk Önnel, hogy kénytelenek vagyunk átmenetileg elállni a katolikus egyház adminisztratív és papi személyzetének fizetési besorolásától. Ugyanakkor leszögezzük, hogy továbbra is ragaszkodunk a teljes – adminisztratív és klerikális – egyházi személyzet megszerzett jogaihoz.”<sup>30</sup>

A katolikus papok egy része – ahogy az várható is volt – nem fogadta kedvezően a püspökök 1949. február 1-től érvényben lévő döntését, tekintve hogy ez a szegényebb plébániákon élőket különösen érzékenyen érintette, nekik ugyanis a mindennapi megélhetésük került veszélybe.<sup>31</sup> Előfordult, hogy egyesek 1949. március-áprilisban is elfogadták az államtól kapott fizetéseket, sőt el is költötték ezeket az összegeket. Emiatt Márton Áronnak végül további két körlevelet kellett kiadnia (április 7-én a 886. számút, április 25-én pedig a 425. számút), amelyekben összefoglalta számukra az elrendelt intézkedés okait, illetve arra szólította fel őket, hogy a Pénzügyi Igazgatóságon keresztül utalják vissza a pénzt a Vallásügyi Minisztérium számlájára.<sup>32</sup>

1949. március 10-én az I. Igazgatóság III. Szolgálat elkészítette Márton Áron püspök 12 oldalas „Személyi dossziéját”, amelybe a róla fellelhető összes adat belekerült.<sup>33</sup> A dokumentum valós, túlzott és kitalált adatok igen sajátos keveréke lett, amelyet – úgy véljük – arra szántak, hogy a püspök tervbe vett letartóztatásának alapját képezze. Már a dokumentum elején szóba kerül, hogy Márton Áron 1918-ban „tagja volt a székely zászlóaljnak”<sup>34</sup>, és a csucsai harcokban egy olyan század parancsnokaként vett részt, amelynek alárendeltségében egy,

---

30 Uo. f. 445.

31 Uo. ff. 448., 451.

32 Uo. ff. 448., 450.

33 Uo. ff. 431-442.

34 Tulajdonképpen a Székely Hadosztályról van szó (a ford. megjegyzése).

a románok kivégzését és megcsonkítását végző szakasz is működött”.<sup>35</sup> Ezt követi a püspök második világháború alatti és utáni tevékenységének részletes bemutatása, amely során a dokumentum összeállítói főként a román állam és a kommunista rezsim elleni fellépésekre helyezték a hangsúlyt. Így többek között megemlítik, hogy Márton Áron „az Ungvary Sándor és a gróf Teleky Ádám irányítása alatt álló magyar ellenállási mozgalom szellemi vezetője volt”, „szoros kapcsolatban állt az amerikai és angol missziók romániai képviselőivel, valamint a román reakció vezetőivel”<sup>36</sup>, Magyarországtól „olyan utasításokat kapott, amelyek a romániai magyarság által végrehajtandó felforgató akciók megszervezésére és kivitelezési módjára vonatkoztak”, a párizsi békekonferencia során „adatokat és dokumentumokat” gyűjtött, amelyeket azzal a szándékkal továbbított „a magyar kormánynak, hogy az utóbbi ezeket az 1946. május 7-én Párizsban tartott békekonferencián Románia ellen használja fel”.<sup>37</sup> A „személyi dosszié” a továbbiakban a püspök azon rendelkezéseit, körleveleit és prédikációit veszi sorra, amelyek a kommunista ideológia, valamint a kommunista rezsim egyházellenes intézkedései ellen irányultak, az utolsó két oldalon pedig olyan állítások kapnak helyet, hogy a Vatikán őt nevezte ki a romániai katolikus ellenállás élére, illetve azzal is megvádolja, hogy ő lenne az akkor Magyarországon már letartóztatott és elítélt Mindszenty József bíboros egyik támogatója.<sup>38</sup>

Azt, hogy Márton Áron letartóztatása ekkor már eldöntött tény volt, mi sem bizonyítja jobban, mint az a felhívás, amelyet a Securitate Brassói Regionális Igazgatósága egy mindeddig nem azonosított bukaresti utasításra a székelyudvarhelyi Securitatéhoz intézett, és amelyben a következő adatokat tartalmazó jelentés küldését kérték az udvarhelyiektől:

„1. Mindazon papok vagy szerzetesek nevei, akik a katolikus egyház szervezeti formájaként a Státus újbóli bevezetését támogatják.

2. Mindazon papok vagy szerzetesek nevei, akik a Pius-ellenes akciót támogatják, vagy akiket meg lehet dolgozni e cél érdekében.

---

35 Uo. f. 431.

36 Uo. f. 433.

37 Uo. ff. 432–433.

38 Uo. ff. 433–442.

3. A jelenlegi római katolikus püspökök elleni fellépések jegyzéke, amelyeket olyan elemek hajtottak végre, akikben az egyház ellenük foganatosított szankciói elégedetlenséget szültek.

4. A Márton Áron és más püspökök által a papságból eltávolított római katolikus papok és szerzetesek jegyzéke, ezek esetleges jövőbeli hozzáállásának megítélése.

5. Minden olyan belső feszültség, ami katolikus papság körében tapasztalható, és a későbbiekben hasznunkra lehet.”<sup>39</sup>

Mindez azt bizonyítja, hogy 1949 tavaszán a Román Népköztársaság-beli kommunisták már azon dolgoztak, hogy a romániai katolikus egyházat valamiféle autonóm vezetés alá helyezték, ugyanakkor pedig keresték azokat a személyeket is, akik hajlandóak lettek volna e törekvés megvalósításában együttműködni velük.

### *3. A BÉRMAÚT ELŐKÉSZÍTÉSE*

Már 1948-ban – amikor Márton Áron a gyergyói járás községeit meglátogatta – eldöntötték, hogy a következő évben a Csík megyei<sup>40</sup> központi és szépvízi járások katolikus közösségeit keresi fel.<sup>41</sup> A bérmaút időpontjáról ’49 februárjában született meg a döntés, méghozzá úgy, hogy a kijelölt időszakban – azaz május 14. és június 12. között – „a püspök személyesen készíthesse fel a híveket a búcsúra”.<sup>42</sup>

1949. március 9-én Gáll Tamás főesperes kérésére a környékbeli papok a csíkszeredai római katolikus parókián találkoztak<sup>43</sup>, ahol megkapták a „püspök fogadásának előkészítéséhez szükséges útmutatásokat”, és részt vettek a „bérmaút községenkénti programjának” kidolgozásában, amelyet Márton Áron 1949. március 24-én hagyott jóvá.<sup>44</sup>

---

39 Uo. vol. 9, f. 245.

40 Csík megye a Román Királyság adminisztratív egysége volt, Csíkszereda székhellyel. Eredetileg négy járás – a Központi járás, a Szépvízi járás, a Gyergyói járás és a Szentmártoni járás – alkotta, utólag Tölgyes járás néven egy ötödik egységet is létrehozottak. A megye területének nagy része a mai Harghita megyéhez tartozik. Lásd: [http://ro.wikipedia.org/wiki/Jude%C8%9Bul\\_Ciuc\\_%28interbelic%29](http://ro.wikipedia.org/wiki/Jude%C8%9Bul_Ciuc_%28interbelic%29) (Utolsó letöltés: 2014. 01. 10.)

41 ACNSAS, fond Penal, dosar 254, vol. 9, f. 161.

42 Uo. ff. 161–162.

43 Uo. f. 162.

44 Uo.

A CNSAS levéltárában fellelhető dokumentumok alapján viszont úgy tűnik, hogy a katolikus papok ekkorra már tulajdonképpen megkezdték a püspöki látogatás előkészítését. Március 4-én Szöcs Adalbert, Csikdánfalva plébánosa például összehívta az egyháztanácsi gyűlést, és bejelentette, hogy a püspök május hónap folyamán érkezik majd a faluba. Ezzel kapcsolatban arra is felkérte az egyháztanács tagjait, hogy szervezzenek ötfős bizalmi köröket, amelynek tagjai további hasonló körök szervezését kapták feladatul. E körök dolga az lett volna, hogy szoros kapcsolatot tartsanak fenn egymással, illetve hogy a püspököt megvédjék a rezsim embereitől – azaz a kommunistáktól<sup>45</sup> –, és arra is megbízást kaptak, hogy az embereket különféle jelszavakkal buzdítsák, egyénileg készítve fel őket a nagy eseményre.<sup>46</sup> Hasonló szervezkedésre Felcsik legtöbb községében sor került, a többi településen pedig „az utolsó pillanatban, közvetlenül a püspök érkezése előtt” jöttek létre ilyen jellegű csoportok.<sup>47</sup> Szintén márciusban kezdődött el a fiatalokból álló kórusok felkészítése a húsvéti ünnepekre. A próbák, melyekre általában 20 óra után, a templomokban került sor, egészen a püspöklátogatásig zajlottak.<sup>48</sup>

A kórusok vezetése általában a papokra, kántorokra hárult, de egyes községekben kezdettől fogva tanítókat találunk ebben a szerepkörben.<sup>49</sup> Mivel köztudott volt, hogy a püspök most elsősorban a fiatalokat

---

45 Uo.

46 Uo.

47 Uo. Ezeknek a csoportoknak az egyik feladata a püspök őrzése volt. A fiatalok napközben, a templomban és a tömegben is a püspök körül álltak, éjszakára pedig körülvették a parókiát, ahová a püspököt elszállásolták. Minden gyanús személyt körülvettek, különösen azokat a férfiakat, akikről köztudomású volt, hogy a román munkáspárt tagjai. Borzován például „megmotoztak és kivezettek a templomból két csikszeredai elvtársat, akiket a faluból is kivezettek”, illetve „sértegetések közepette kivitték a templomból egy nőt, akinek a férje a román munkáspárt alapszervezetének titkára volt”. A püspöki őrség a Gyimes völgyében, a csik-somlyói búcsú előtt erősebb lett, „és méginkább megerősítették azokban a falvakban, amelyeket a püspök a búcsú után látogatott meg: például Csikszentmihály, Csikszentmiklós, Borzsova, Csikszépvíz, Csikdelne, Csikpálfalva falvakban a fiatalok botokkal, néhányan pedig baltával voltak felfegyverezve”. Így Csikdelne községben „az alatt a két éjszaka alatt, amíg a püspök ott tartózkodott, a plébániát és környékét 70 fiatal és idős ember őrizte, főleg kulákok és botokkal, baltákkal felfegyverezett fanatikusok”. Uo. f. 169.

48 Uo. f. 162.

49 Uo.

akarja megszólítani, ők kerültek a katolikus papok figyelmének középpontjába is: „szinte minden este a templomba vagy a plébániára hívták őket [...], ahol imádkoztak vagy lelkigyakorlaton vettek részt”.<sup>50</sup>

#### *4. MÁRTON ÁRON PÜSPÖK MÁJUS 14. ÉS JÚNIUS 12. KÖZÖTTI BÉRMAÚTJA*

A püspök május 13-án reggel hagyta el Gyulafehérvárt, hogy letartóztatása előtti utolsó bérmaútját megkezdje. A Securitate Nagyszebeni Regionális Igazgatósága titkosított rádiótávíratban értesítette Bukarestet az eseményről: „Jelentjük, hogy a főspekuláns ma, folyó hó 13-án Gyulafehérvárról két személy kíséretében a 10.45-ös gyorsvonattal Brassóba indult. Társai közül egyik egyenruhát, a másik hétköznapi öltözetet viselt. Volt velük (sic!) hat különböző méretű bőrönd. Információink szerint az említettek a szokásos évi bérmaútra mennek Háromszék és Csík megyékbe, a Székelyföldre. Távozásukról – megfigyelésük érdekében – a Securitate Brassói Regionális Igazgatósága időben értesítést kapott.”<sup>51</sup> Május 13-ától, mikor Márton Áron Brassóba érkezett, egészen 1949. június 16-ig, amikor visszatért Gyulafehérvárra, megfigyelése a Securitate Brassói Regionális Igazgatóságára, ezen belül pedig a brassói igazgatóság alárendeltségébe tartozó Csík Megyei Securitatéra, illetve az ugyancsak Brassóhoz tartozó Udvarhely Megyei Securitatéra hárult. A két említett szolgálat napi jelentéseit a Securitate Brassói Regionális Igazgatósága továbbította a Securitate Főigazgatóságára, a központ utasításai pedig ugyancsak Brassó közvetítésével jutottak el a megfigyelést végző területi szervekhez. Emellett a Csík Megyei Securitate és a Securitate Brassói Regionális Igazgatósága egy sor átfogó elemzést készített a csíksomlyói búcsú lebonyolításának módjáról, illetve Márton Áron teljes bérmaútjáról. Ezek az elemzések Bukarestbe kerültek, és ma is megtalálhatók a püspök iratanyagában, amit a CNSAS levéltárában őriznek.

A vizsgált források szerint Márton Áron 1949. május 14-én 10 órakor vonattal érkezett Csíkszentkirály községbe, ahol délutánig a helyi

---

50 Uo.

51 Idem, vol. 6, f. 453.

katolikus plébánián tartózkodott, majd 17 órakor egy bérelt autóval Csíkszereda irányába távozott.<sup>52</sup>

Itt mintegy kétszázan várták, zömében nők és gyerekek. 18 órakor részt vett a vecsernyén, amely alatt „néhány szóban jövetelének céljára és csíkszeredai tartózkodásának programjára” is kitért.<sup>53</sup> Másnap ezernégyszáz ember – főleg nők és gyerekek – előtt misét celebrált. A püspök ötszáz nyolc és tizenöt év közötti gyermeket áldott meg, majd prédikációt is tartott – ebben kizárólag vallási kérdésekre szorítkozott.<sup>54</sup>

Május 16-án 9 órakor Márton Áron Csíkszereda város Zsögödfürdő elnevezésű negyedébe ment át; itt hétszáz hívő jelenlétében misézett és százhusz gyermeket bérmált meg. A prédikációban ezúttal is csak tisztán vallási ügyekről esett szó<sup>55</sup>, a Securitate alkalmazottai azonban néhány „negatív” aspektusra is felfigyeltek: Csíkszeredában például Gáll Ilona tanítónő és Duca Ioan tanító harmonikán játszottak a mise alatt, Zsögödben pedig a püspök jövetelének napján a gyerekek – egyetlen református vallású gyereket leszámítva – nem mentek iskolába.<sup>56</sup>

Május 16-án délután 17 órakor a püspök Adorján Károly kanonok kíséretében Csobotfalva községbe utazott, ahol Gáll Tamás esperes

---

52 Uo. f. 454. A Brassói Regionális Igazgatóság egy 1949. június 28-án kelt, a Securitate Főigazgatóságához intézett átíratában az áll, hogy „bérmaútja során” a püspök „meg akart szabadulni a megfigyeléstől, amelyet állítólag a mi szerveink folytatnak ellene”. Erre példaként azt hozzák fel, hogy „mikor az idei év május 14-én” Csíkszentkirály községben a vonatról leszállva az udvarhelyi 20. számú autóval a csíksomlyói kolostorba ment, nem a megszokott utat választotta, hanem hogy követőit lerázza, Gyergyószentmiklós irányába, hogy Maroshévíznél egy mezei úton kerüljön vissza a székelyudvarhelyi útra. Mikor Maroshévíz lakói látták, hogy a püspök autója nem a megszokott úton érkezik, elterjedt a hír, hogy a Securitate szervei a Hargita-hegységben letartóztatták Márton Aront. Ez a szóbeszéd napokig terjedt, és csak az a hír vetett véget neki, hogy a püspök június 16-án részt vett a székelyudvarhelyi zarándoklaton.” Uo. ff. 473–474.

53 Idem, vol. 9, f. 163.

54 Uo.

55 Uo.

56 Uo. Márton Áron 1949. április 9-én küldte el a Csík Megyei Tanfelügyelőségnek azt az 1500-as számú átíratot, amelyben kérte, hogy „azokon a településeken, ahol éppen tartózkodik, mentesítsék a tanulókat az órákon való részvétel alól”. A „fentről kapott rendelkezéseknek megfelelően” a tanfelügyelőség nem válaszolt a püspöknek, s utasította a tanárokat, hogy az órákat a szokásos módon tartsák. Uo. f. 162.

vezetésével háromszáz hívő várt rá.<sup>57</sup> Itt részt vett a vecseryén, amelyen mintegy ezerháromszáz hívő jelent meg Csobotfalva, Csomortán és Somlyó községekből és Csíkszereda városából (főként férfiak és fiatalok). Ebből az alkalomból néhány szóban ismertette másnapi programját, és egyúttal azt kérte, hogy minél több fiatal vegyen részt a misén.<sup>58</sup> Este 21 órakor a parókián, ahol a jeles vendéget elszállásolták, a Boros Vicentiu<sup>59</sup> csíksomlyói szerzetes által vezetett harminc fős kórus „néhány vallásos éneket és magyar népdalt” adott elő, „a püspök pedig köszönetet mondott nekik az előadásért”.<sup>60</sup>

Május 17-én délelőtt Márton Áron a csíksomlyói ferences kolostor templomában misézett – ezúttal prédikáció nélkül. A misén mintegy kétezren vettek részt, többnyire nők, akik közül néhányan kimondottan ezzel a céllal érkeztek Csíkszeredából.<sup>61</sup> Délután 18 órakor a csobotfalvi templomban tartott misén a püspök ezeröttszáz fő (ezek 50%-a fiatal volt) jelenlétében beszédet mondott, amely során a Securitate dolgozói szerint először „uszított közvetlenül a jelenlegi rezsim ellen”.<sup>62</sup> A püspök által kifejtett főbb gondolatokat a Securitate emberei feljegyezték; e feljegyzések ma is megtalálhatók a levéltári dokumentumok között.

A püspök – egyebek mellett – állítólag a következőket mondta: „Szeretett híveim az Úrban! A *visitatio canonica*<sup>63</sup> alkalmával eljöttem hozzátok, hogy Isten nevében a bérálás szentségében részesítselek benneteket. Látom, nagy számban jöttetek el, hogy hiteteket megvalljátok, és hogy fogadalmat tegyetek a szent Anyaegyháznak. Először is tudomásotokra szeretném hozni, hogy soraitok között idegen arcokat is látok, akik nem azért jöttek ide, mint ti, hanem azért, hogy meghallgassák, mit mond a püspök, hogy aztán ezek a gazemberek [...] mindenféle hazugsággal megvádolják azt, aki csak az igazat mondja, és csak az igazsághoz ragaszkodik. Mindig az igazságot hirdetem, és ellenzek mindenféle igazságtalanságot. E nagy világháború után csak

---

57 Uo. f. 163.

58 Uo. f. 163.

59 A név feltehetően Boros István Valért fedi, aki 1945 és 1951 között volt ének- és zenetanár, illetve kántor-karnagy Csíksomlyón (a ford. megjegyzése).

60 Idem, vol. 6, f. 455

61 Idem, vol. 9, f. 163.

62 Uo.

63 Kánoni látogatás (latin).

két út közül választhatunk: vagy azon az úton megyünk tovább, amely az emberiséget egy kiegyensúlyozott lelkületű társadalmi élet felé vezet, vagy azon, amelyik pusztulásba, szerencsétlenségbe és egy újabb háborúba visz.

Tudjátok, kedves Keresztények, akkor bérmálkozik a keresztény, ha felnő, és önszántából tudja betartani azokat az ígéreteket, amelyeket a következő három pontban kérek tőletek:

Fogadjátok, hogy hűségesen megtartjátok a vallást, amelybe beleszülettetek, és hogy minden szenvedésben vagy megpróbáltatásban kitartotok mellette, akár az életetek árán is? Hiszen, szeretett híveim, a civilizált országok fiataljai tömött sorokban állnak ki a hit mellett: ezen a fogadalmon múlik, hogy soraikba léphessetek.

Megígéritek, hogy hitetek által a szent keresztény Anyaegyházat minden gonosztól és minden tisztátalan gondolattól megvéditek, és gyermekeiteket a katolikus keresztény vallásban nevelitek fel?

Hozzátok fordulok, fiatal férfiak és nők, de az idősebbek is tanulhatnak a mondandómból: négy éve figyelem az életeteket, és sajnálattal kell megállapítanom, hogy az emberi szenvedélyek és az erkölcstelenség eluralkodtak rajtatok. Ma milliós nemzetek diplomatái és politikusai a legnagyobb erővel igyekeznek helyreállítani a társadalmi egyensúlyt, illetve a házasságokkal kapcsolatban azt a társadalmi rendet, amelyből maga a házasság fakad, mert – szeretett híveim –, az a házasság, amelyen nincs Isten áldása, nem lehet boldog. Az a nemzet, ahol istentelen házasságok köttetnek, pusztulásra van ítélve.

Konkrét példákat is mondok: az olasz demokratikus parlamentben először két évvel ezelőtt terjesztették fel szavazásra a szabad házasság /egyház nélküli házasság/ kérdését, de a parlamenti képviselők többsége elutasította a tervezetet, sőt a kommunista képviselők is tartózkodtak a szavazástól, mert – szeretett híveim –, tisztában voltak vele, hogy ez csak veszélyt jelenthet arra a nemzetre, ahol bevezetik: az Isten nélkül kötött házasságok egy nemzet pusztulását jelentik.

Ezután egy könyvből röviden felolvasta a fenti kérdéseket, amire a jelenlévők kórusban válaszoltak: »Ígérjük! «<sup>64</sup>

Május 18-án délelőtt, a bérmálást megelőzően a püspök ezernégyyszáz hívő előtt prédikált a csobotfalvi templom udvarán. Ezek többsége



a csomortáni gyerekek nem mentek iskolába, „és a somlyói vegyes pedagógiai iskola tanulói közül” néhányan szintén ellógtak az órákról, hogy részt vehessenek a miséken.

Május 18-án délután 17 órakor a püspök, Gáll Tamás esperes, Adorján Károly kanonok és Jakab László székelyudvarhelyi esperes (aki a bérmaút korábbi szakaszán is kísérte a püspököt), valamint mintegy háromszáz hívő Taploca községbe ment át.<sup>75</sup> Itt körülbelül ötszázan – többségükben nők – várták őket, az érkezőket pedig az egyházközség gondnoka, Györgypál Gábor köszöntötte.<sup>76</sup> A 18 órakor kezdődő vecsernyén ezerszáz hívő volt jelen. A püspök rövid prédikációjában rámutatott, hogy „aki eltávolodik Jézustól, az háborúból háborúba, pusztulásból pusztulásba, szabadságból fogságba keveredik. Így fordul annak a sorsa, aki letér az Istenhez vezető útról”.<sup>77</sup>

Másnap 9.30-kor Márton Áron ezerháromszáz hívő előtt misézett a templomban – ezek 50%-át fiatalok tették ki –, és kétszázhetven gyermeket bérmált meg.<sup>78</sup> Prédikációjában felszólalt a darwinista elmélet ellen, megkérdezve a jelenlévőktől: „Hiszitek-e napjaink tanítását, hogy az ember a majomtól származik? Hiszitek-e, hogy a világot nem Isten teremtette, nem ő irányítja, és hogy nem az ő akarata szerint történik minden?”<sup>79</sup> A Securitate felfigyelt rá, hogy az itt elhangzott prédikációk révén „a püspök valamiféle zaklatott lelkiállapotot idézett elő a hívekben”, aki kérdéseire kórusban „Fogadjuk!” kiáltásokkal válaszoltak, és felháborodott, illetve csodálkozó hangokat hallattak, mikor a darwini elmületről beszélt nekik.<sup>80</sup> Azt is megjegyezték, hogy május 19-én a gyerekek Taplocán sem vettek részt a tanórákon, pedig a tanárok ott voltak az iskolában.<sup>81</sup>

16 óra 30 perckor a püspök és mintegy százhatvan taplocai hívő, akik zászlókat is vittek magukkal, „körmenetre emlékeztető” alakzatban Csikcsicsóba vonultak, ahol négyszáz helyi lakos – többségükben nők –, valamint Búzás Imre, a község katolikus papja várta őket.<sup>82</sup>

75 Uo. f. 164.

76 Uo.

77 Idem, vol. 6, f. 456.

78 Idem, vol. 9, f. 164.

79 Idem, vol. 6, f. 456.

80 Idem, vol. 9, f. 164.

81 Uo.

82 Uo.

Ezúttal a vecseryén nem a püspök beszélt, hanem Adorján Károly kanonok, aki állítólag „a gyári munkások ellen” uszított.<sup>83</sup>

Május 20-án délelőtt 9 óra 30 perckor Márton Áron ezernégyyszáz hívő jelenlétében szentmisét celebrált, megbérmált háromszázötven gyermeket, majd prédikációjában kérte a fiatalokat, „ígérjék meg, hogy soha nem hagyják el a hitet, rámutatva, hogy a kiemelkedő műveltséggel rendelkező fiatalok az egyház mellett maradnak”.<sup>84</sup> A ifjúság nevében Kelemen János és Balló Mária válaszolt neki, megígérve, hogy „megvédik a vallást minden veszélytől”.<sup>85</sup> A csicsói általános iskola diákjai május 20-án nem vettek részt a tanítási órákon, a pedagógusok pedig szintén nagy arányban képviseltették magukat a misén.<sup>86</sup>

Délután 17 órakor a püspök és négyszáz csicsói híve Madéfalva községbe ment, ahol mintegy kilencszáz helyi lakos (főként nő) várta őket.<sup>87</sup> Az érkezőket a gyülekezet lelkésze köszöntötte, majd Székely András, a község polgármestere és a román munkáspárt tagja emelkedett szólásra, mondván: „Örömmel üdvözljük körünkben Nagyméltóságodat, hogy népköztársaságunkban is hirdesse Krisztus tanítását”.<sup>88</sup> Mikor felelősségre vonták az elhangzottakért, illetve amiatt, hogy mit keresett a püspökre várakozók között, a polgármester azt állította, „hogy Eröss József plébános vezette félre”, a Securitate tisztjei azonban nem hittek neki: úgy vélték, „mindent megbeszélhetett korábban a pappal, ugyanis eleve ünneplő ruhában jelent meg az eseményen, és két gyermeke is szerepelt a bérmálandók listáján, akiket másnap meg is bérmáltak”.<sup>89</sup>

Május 20-án este a püspök részt vett a vecseryén, ahol „néhány szóval hazánk jelenlegi társadalmi rendje ellen izgatott”.<sup>90</sup> Másnap reggel ezerháromszáz hívő jelenlétében misézett, megbérmált háromszáz nyolc és tizenöt év közötti gyermeket, prédikációjában pedig „közvetve támadást intézett a felszabadító szovjet hadsereg ellen, és a rezsím ellen is uszított”.<sup>91</sup> Május 21-én a madéfalvi gyerekek nem

---

83 Uo.

84 Idem, vol. 6, f. 457; Idem, vol. 9, f. 164.

85 Uo. f. 164.

86 Uo.

87 Uo.

88 Uo.

89 Uo. f. 165.

90 Uo.

91 Uo.

vettek részt a tanórákon, a tanárok egy része pedig szintén ott volt a templomban.<sup>92</sup>

Ugyanezen a napon 17 órakor a püspök ötszáz madéfalvi hívővel elindult Csíkrákos községbe.<sup>93</sup> Aznap este Csíkrákos, Göröcsfalva és Vacsárcsi helységekből – ezeknek közös plébániája van – mintegy ezerötyszáz hívő vett részt a vecsernyén, a másnapi misén pedig körülbelül kétezer hívő, többségükben nők, a résztvevők 50%-át azonban fiatal lányok és fiúk adták.<sup>94</sup> A kétszázharminc gyermek megbérmálása után a püspök beszédet mondott, amelyben főként a fiatalokat szólította meg, és a korábban meglátogatott községekben elhangzottakhoz hasonló témákat boncolgatott.<sup>95</sup>

Május 22-én este 17 órakor a püspök nyolcszáz rákosi hívő kíséretében Csíkmadaras községbe utazott. Kíséretében ott volt „a teljes göröcsfalvi tanári kar”, élen a falu polgármesterével.<sup>96</sup> De Csicsóval, Madéfalvával és Csíkrákossal ellentétben Madarason „nem állítottak diadalkaput neki, és az utat sem díszítették fel zöld ágakkal”, hanem csak mintegy négyszáz hívő – többségük nő volt – fogadta a püspököt.<sup>97</sup> A Securitaténál a diadalkapu hiányát leplezetlen meglepedéssel nyugtázták: úgy vélték, mi sem bizonyítja jobban, hogy Madarason Márton Áron nem örvendett akkora tiszteletnek és szeretetnek, mint a többi településen. A püspök 18 órakor szokása szerint részt vett a vecsernyén, ahol kérte, hogy a fiatalok másnap is minél többen jöjjenek el a misére.<sup>98</sup> Május 23-án délelőtt misét celebrált, majd négyszázötven nyolc és tizenhét év közötti gyermeket és fiatalt bérmált meg, és a szokásos prédikációját is megtartotta.<sup>99</sup> A község gyermekei aznap nem voltak iskolában, az egyik tanító (Tankó Adalbert) pedig aktívan részt vett a püspöki fogadás előkészítésében. Ugyancsak ő tanította be és irányította a kórust is.<sup>100</sup>

---

92 Uo.

93 Uo.

94 Uo.

95 Uo.

96 Uo.

97 Uo.

98 Uo.

99 Uo.

100 Uo.

Délután 17 órakor a püspök négyszáz hívővel Madaraszról Csíkdánfalva község felé indult.<sup>101</sup> Félúton kilencven dánfalvi lovas fogadta őket, akiket Gergely Antal gondnok vezetett, a templom előtt pedig Szöcs Béla esperes és mintegy nyolcszáz hívő várta érkezésüket. Ez utóbbiak 50%-a fiatal volt.<sup>102</sup> Dánfalván három diadalkaput is emeltek, és az út széleit körülbelül nyolcszáz méteres hosszúságban földbe szúrt nyírfaágakkal díszítették.<sup>103</sup> Érkezése után a püspök részt vett a vecsernyén, a fiatalokat pedig arra kérte, hogy másnap minél nagyobb számban jelenjenek meg a templomban.<sup>104</sup> A prédikációt Adorján Károly tartotta.<sup>105</sup> 22 óra 45 perckor egy harminc fiatalból álló csoport a községi fúvószenekarral együtt megjelent a plébánián, ahová a püspököt elszállásolták, és vallásos énekeket, illetve magyar népdalokat adtak elő neki.<sup>106</sup>

Május 24-én délelőtt a püspök ezer hívő jelenlétében misét celebrált (az egybegyűltek mintegy felét férfiak és fiatalok tették ki), megbérmált ötszáz gyermeket, és a korábbiakhoz hasonló tartalmú prédikációt tartott.<sup>107</sup> Dánfalván a gyerekek és a tanárok egyaránt hiányoztak az iskolából a mise miatt, ráadásul az utóbbiak egy része bérmakereszt-szülő is volt.<sup>108</sup>

Délután 17 órakor Márton Áron nyolcvan lovas és négyszáz hívő – többnyire fiatalok – kíséretében átment Csíkkarcfalva községbe, ahol Lestyán Ferenc lelkész vezetésével további hatvan lovas és nyolcszáz hívő fogadta őket. Az üdvözlőbeszédet a gyülekezet gondnoka mondta.<sup>109</sup> Itt két diadalkapu is készült, és négyszáz méter hosszan az út mindkét oldalát fiatal nyírfaágakkal díszítették.<sup>110</sup> 18 órakor Márton Áron vecsernyét és rövid beszédet tartott, amelyben arra kérte a fiatalokat, hogy másnap minél többen jöjjenek el a misére.<sup>111</sup>

---

101 Uo.

102 Uo.

103 Uo.

104 Uo.

105 Uo.

106 Uo.

107 Uo.

108 Uo.

109 Uo. f. 166.

110 Uo.

111 Uo.

21 óra 30 perckor a község harmincöt fiatalból álló fúvószenekara érkezett a plébániára, ahol a püspök tartózkodott, és vallásos énekeket adtak elő, illetve eljátszották a székely himnuszt is. Az utóbbi esetén előbb engedélyt kértek rá, hogy előadhassák.<sup>112</sup> Május 25-én délelőtt a püspök misét celebrált, amelyen ezernyolcszáz karcfalvi és jenőfalvi hívó vett részt, 50%-ban férfiak és fiatalok (a két községnek közös plébániája van).<sup>113</sup> A Securitate dokumentumai szerint az itt elmondott prédikációban „minden eddiginél jobban kikelt a rendszer és a mai társadalmi rend emberei ellen. A prédikáció hatására sokan kerültek zaklatott lelkiállapotba, sokan sírtak is, mások pedig kedvezőtlen megjegyzéseket tettek a rendszerre”.<sup>114</sup> Ugyanezen a napon 17 óraker predikáció nélkül vecsernyét tartott.<sup>115</sup> Május 25-én és 26-án a karcfalvi és a jenőfalvi gyerekek nem vettek részt a tanórákon, a tanárok azonban ott voltak az iskolában.<sup>116</sup>

A püspök május 26-án délután 5 óráig Karcfalván pihent, majd egy virágokkal díszített négylovas szekéren Csíkszenttamás község felé indult. Útján száznegyven lovas és nyolcszáz hívó kísérte – karcfalvi és jenőfalvi emberek<sup>117</sup> –, a szekeret pedig a karcfalvi mezőgazdasági termelőségvetkezeti elnöke hajtotta, aki ráadásul a Magyar Népi Szövetség tagja is volt.<sup>118</sup> Csíkszenttamáson negyven lovas, a községi fúvószenekar, emellett pedig Bors Balázs lelkész vezetésével mintegy nyolcszáz hívó fogadta az érkezőket.<sup>119</sup>

Este a püspök vecsernyén vett részt és rövid beszédet is tartott az összegyűlt ezernégyszáz hívőnek, majd másnap kétezer hívó jelenlétében misét celebrált, megtartotta a szokásos prédikációját, és megbérmált négyszázhatvan embert – ezek közül ötvenen tizenhét és ötven év közöttiek voltak.<sup>120</sup> A megbérmált felnőttek egyike egy huszonöt éves nő volt, aki hivatalnokként dolgozott a községházán.<sup>121</sup> Akárcsak

---

112 Uo.

113 Uo.

114 Uo.

115 Uo.

116 Uo.

117 Uo.

118 Uo.

119 Uo.

120 Uo.

121 Uo.

a többi településen, május 27-én a szenttamási diákok sem vettek részt az iskolai foglalkozásokon.<sup>122</sup>

17 órakor a püspök hatvan lovas és ezerhatszáz hívő (főleg nők és fiatalok) kíséretében Csíkszentdomokos községbe ment át, ahol harmincöt lovas és hétszáz hívő fogadta Márton Mózes esperes vezetésével.<sup>123</sup> A köszöntőbeszédet az egyházközség gondnoka mondta, majd Szakács Elemér és Kristály Emerko<sup>124</sup> szólalt fel a fiatalok nevében: ígéretet tettek a püspöknek, hogy az egyházat minden körülmények között támogatni fogják.<sup>125</sup> A Securitate dolgozói megjegyezték, hogy Csíkszentdomokoson két diadalkapu készült, amelyek közül a másodikra egy táblát helyeztek el „Jöjjön el a te országod!” felirattal.<sup>126</sup> Az utóbbit fiatal katolikusok egész éjjel őrizték, ugyanis az a pletyka terjedt el, hogy a román munkáspárt tagjai tízezer lejes jutalmat ígértek annak, aki elloppja.<sup>127</sup> A vecsernyén a püspök ezernégyszáz hívő előtt beszédet mondott, másnap pedig kétezer hívő jelenlétében (ezek 50%-a férfi volt) misét celebrált, megbérmált ezerkétszáz nyolc és huszonöt év közötti embert, és megtartotta a szokásos prédikációját.<sup>128</sup> A püspöklátogatás napján a csíkszentdomokosi fűrészüzemből „minden korábbi felkészítés ellenére” huszonnégy munkás is hiányzott, úgyhogy a telep csak azért maradhatott üzemben, mert az ott dolgozó tisztviselők beálltak dolgozni a munkások helyére.<sup>129</sup>

Május 29-én reggel 6 órakor a püspök huszonöt lovas kíséretében Csíkszentdomokosról Balánbánya bányásztelepre<sup>130</sup> utazott, ahol mintegy háromszáz hívő és húsz lovas fogadta.<sup>131</sup> Az üdvözlőbeszédet

---

122 Uo.

123 Uo.

124 Ilyen magyar név nem létezik; egyértelműen elírásról lehet szó (a ford. megjegyzése).

125 Uo.

126 Uo.

127 Uo.

128 Uo.

129 Uo.

130 A bányászat Balánbánya környékén a 17. században kezdődött, Apaffy Mihály fejedelem (1661–1690) uralkodása idején. A 18. század vége felé az itt található rézbányák az Osztrák–Magyar Monarchia egyik fontos rézforrásává váltak. 1825-ben Balánbánya elvált Csíkszentdomokostól, és önálló bányászteleppé vált (saját önkormányzattal). 1894-ben a helységet közigazgatási szempontból újra Csíkszentdomokos községhez rendelték, és 1968-ban várossá nyilvánították. Jelenleg Balánbánya városának körülbelül 10 000 lakosa van. <http://www.orasulbalan.ro/town.php?lang=ro&sel=history> (Utolsó letöltés: 2014. 12. 29.)

131 ACNSAS, fond Penal, dosar 254, vol. 9, f. 167.

Kurkó Kálmán bányamester mondta, aki egyebek mellett a következőkről beszélt: „Jó, hogy eljött közénk, megerősíteni bennünket a hitben, mert hit nélkül a barbárokká leszünk és rabszolgákká válnunk.”<sup>132</sup> A fogadtatás előkészületeiről – így a diadalkapuk állításáról is – Nuber Károly, a balánbányai bányák egykori igazgatója, jelenlegi bányamester gondoskodott.<sup>133</sup> A püspök ötszáz hívő – nagyrészt nők – részvételével misét celebrált, nyolcvan gyermeket megbérmált, prédikációjában pedig – a levéltári dokumentumok szerint – Isten létezésének elismerése kapcsán „a mai társadalmi berendezkedés emberei ellen uszított”.<sup>134</sup>

Aznap 14 órakor visszatért Csíkszentdomokosra, majd alig két óra elteltével egy hat ló vontatta szekéren, harminchat lovas kíséretében elindult a Gyimes völgye, pontosabban Gyimesfelsőlok község felé, ahová 21.30-kor érkezett meg.<sup>135</sup> A csíkszentdomokosi lovasok Csíkszépvíz községig kísérték; innen harminc gyimesfelsőloki lovassal és kétszáz ugyanonnan származó hívővel ment tovább.<sup>136</sup> Gyimesfelsőlokon négy diadalkaput állítottak; az előkészületeket két helyi gazda vállalta magára.<sup>137</sup> Május 30-án Márton Áron kétezer hívő (főleg nők és fiatalok) jelenlétében misét celebrált, megbérmált nyolcszáz nyolc és huszonöt év közötti személyt, és megtartotta a szokásos prédikációját.<sup>138</sup>

17 órakor harminc lovas és mintegy négyszáz hívő kíséretében Gyimesközéplek községbe ment át, ahol nyolcvanhárom lovas és ezeröttszáz hívő fogadta.<sup>139</sup> Ebben a községben hat diadalkaput állítottak, és a gyülekezet gondnoka köszöntötte a püspököt.<sup>140</sup> Május 31-én délelőtt a püspök kétezer hívő jelenlétében misézett (ezek között a helyi fűrésztelep negyvenhét munkása is ott volt), megbérmált nyolcszáz nyolc és huszonöt év közötti személyt, és két beszédet is mondott,

---

132 Uo.

133 Uo.

134 Uo.

135 Uo.

136 Uo.

137 Uo.

138 Uo.

139 Uo.

140 Uo.

amelyekben „a jelenlegi társadalmi rend emberei ellen uszított”<sup>141</sup>  
A gyimesközéploki diákok aznap nem vettek részt a tanórákon.<sup>142</sup>

Június 1-jén a püspök Hidegség községet kereste fel, ahol négyszáz hívő előtt misézett és prédikált, majd megbérmált nyolcvanöt fiataalt és gyermeket.<sup>143</sup> 16 órakor húsz lovassal és négyszáz hívővel Gyimesbükki községbe ment, ahol hatvan lovas és mintegy ezerötszáz hívő fogadta.<sup>144</sup> Az üdvözlőbeszédet itt is az egyházközség gondnoka mondta, aki az egybegyűlteket szolidaritásáról biztosította a püspököt.<sup>145</sup> Este Márton Áron ezerötszáz hívő jelenlétében vecsernyén vett részt, másnap délelőtt ezernyolcszáz hívő (főleg nők) jelenlétében misét celebrált és prédikált, emellett pedig négyszázötven nyolc és huszonöt év közötti gyermeket és fiataalt bérmált meg.<sup>146</sup>

1949. június 3. és 5. között került sor Márton Áron egész zarándoklatának legfontosabb eseményére, a pünkösdi csíksomlyói búcsúra, amelyet a Securitate is súlyának megfelelően kezelt. A tanulmányozott levéltári dokumentumok között két átfogó jelentés is található, amelyek bemutatják a búcsú történetét és jelentőségét, tárgyalják a katolikus papság által az esemény sikeressé tétele érdekében foganatosított előkészületeket, leírják, hogyan zajlott le a búcsú a vizsgált évben, végül pedig kitérnek arra is, hogy az esemény milyen hatást gyakorolt a zarándokokra. A két dokumentum közül az első 1949 júniusában született, és a Csík Megyei Securitate<sup>147</sup> készítette a Securitate Brassói Regionális Igazgatósága számára, ahonnan apró kiegészítések és változtatások után<sup>148</sup> a Securitate Főigazgatóságához továbbították az anyagot.<sup>149</sup>

---

141 Uo.

142 Uo.

143 Uo.

144 Uo.

145 Uo.

146 Uo. ff. 167–168.

147 Uo. ff. 72–78.

148 E változtatások némelyike meglehetősen szerencsétlen volt. A Csík Megyei Securitate által felterjesztett dokumentum például a következő mondattal kezdődik: „A 16. század közepétől szokásban van, hogy a hívek a katolikusok pünkösdjének napján elzarándokoljanak a csíksomlyói ferences kolostorhoz.” (Uo. 72. f.) Ezzel szemben a Brassóból küldött dokumentum így kezdődik: „A kolostorba való zarándoklatok szokása nagyon régi, és azokhoz a harcokhoz köthető, amelyeket a katolikusok a protestantizmus ellen vívtak a 10. század második felében [sic!], és egybeesik a katolikus pünkösdi ünnepekkel.” Uo. f. 60.

149 Uo. ff. 60–65.

Mindkét dokumentum a zarándoklat eredetének és jelentőségének tárgyalásával indul, és a Securitate dolgozóinak az adott korra jellemző látásmódját tükrözi. Amint írják, a csíksomlyói búcsú szervezésének hagyománya a 16. század közepéig nyúlik vissza, magára a búcsúra pedig azért kerül sor, hogy „megemlékezzenek mindazokról a harcokról, amelyeket a Csíki-medence katolikus székely lakossága a kálvinizmus hívei ellen vívott a XVI. század közepén”.<sup>150</sup>

A dokumentumok szerzői úgy vélték, a búcsú eme aspektusa az idők során elhalványult, mert „ma már azok a katolikusok sem tudnak a fentebb leírtakról, akik részt vesznek a búcsún”.<sup>151</sup> A zarándoklatot 1920-ig „az Isten előtti vezeklés lelkigyakorlatának” tekintették, Erdély Romániával való egyesülése után azonban „olyan találkozási lehetőséggé vált, ahol az erdélyi magyar lakosság összegyűlhetett, és ahol minden alkalommal kimutatta ellenérzését a román állammal szemben, illetve ahol igyekeztek megerősíteni a magyar nacionalista érzést.” A búcsú tehát a vallási jelentősége mellett politikai jelleget öltött, és az „erdélyi magyar ellenállás” terévé vált.<sup>152</sup>

Ha a második világháborút követő első években ez is volt a helyzet, az 1948-ban végzett „megfigyelések alapján úgy tűnt, a búcsú szinte kizárólag vallási eseménnyé lett, amely során csak szórványosan és egyénileg került sor nacionalista megnyilvánulásokra”.<sup>153</sup> Azonban a kommunista állam 1948 nyarán olyan törvényeket fogadott el, amelyek a román egyházak mellett a katolikus egyházat is súlyosan érintették, és ezt követően az utóbbi „reakciós álláspontot kezdett képviselni: minden rendelkezésre álló eszközzel megpróbálta hívei tudomására hozni, hogy üldöztetésben van része, így próbálva maga mellé állítani őket, hogy erőteljes ellenzéket szervezzen belőlük, akik hazánkban a demokratikus reformok útjába állhatnának”.<sup>154</sup>

Mindezek hatására a katolikus egyház az 1949-es búcsút a kommunista rendszerrel szembeni ellenállás szimbólumává kívánta tenni.<sup>155</sup>

---

150 Uo. f. 72.

151 Uo.

152 Uo.

153 Uo.

154 Uo.

155 Uo.

Hogy az alacsony részvételt<sup>156</sup> – és a kitűzött cél megghiúsulását – elkerüljék, a katolikus papság már közvetlenül a katolikus húsvét után (1949. április 16–17.) példaértékű mozgósításba kezdett.<sup>157</sup> A székelyföldi papok különösen május folyamán népszerűsítették a búcsút vasárnapi prédikációikban, egyúttal pedig „Márton Áron püspököt is felmagasztalták” (ő többnyire részt szokott venni a búcsún), hogy személye által tegyék vonzóbbá az eseményen való részvételt.<sup>158</sup> Emellett a rendszerint jómódú parasztokból álló egyháztanácsi testületek segítségével ötfős „agitátor- és útmutató” csoportokat szerveztek azzal a céllal, hogy a zarándoklatot népszerűsítsék. E csoportok tagjai segítségével a román munkáspárt által a propaganda terjesztésére kiépített rendszert is felhasználták.<sup>159</sup>

A korábbi évektől eltérően Márton Áron is a búcsú előttre időzítette béрмаútja nagy részét, a pünkösöd utáni időszakra pedig csak néhány Csíkszépvíz környéki települést hagyott.<sup>160</sup> A tény, hogy közvetlenül a búcsú előtt éppen a Gyimes völgyébe látogatott, ahonnan 1948-ban nagyon kevesen érkeztek a búcsúra, arra utal, hogy személyes jelenlétével is igyekezett mozgósítani a híveket.<sup>161</sup> Hasonló célt szolgáltak mindazok a prédikációi, amelyek május 15. és június 2. között hangzottak el, és amelyekben „a katolikus egyházat a rendszer üldözöttjeként, létében veszélyeztetettnak mutatta be. Tette mindezt azért, hogy a híveket rávegye: használják ki a búcsú biztosította alkalmat arra, hogy ellenkezésüknek hangot adjanak, így próbálva fenntartani a katolikus hitet”.<sup>162</sup>

Hogy a katolikus papság akcióit semlegesítse, a Román Munkáspárt megyei szervezete „valamennyi tömegszervezet és az ezek központi bizottságai által delegált küldöttek segítségével” számos kulturális és sportrendezvényt szervezett a búcsú idejére. E rendezvényeket huzamosabb ideig népszerűsítették az *Igazság*, a *Magyar Szó* és a *Népűjság* című lapokban, illetve a párt által kiadott útmutatókban, azonban

---

156 1946 után, amikor százhuszezren jöttek el a búcsúra, a résztvevők száma folyamatosan csökkent. 1948-ban a búcsúsok már csak huszonöt-harmincezen voltak. Uo. f. 73.

157 Uo.

158 Uo.

159 Uo.

160 Uo.

161 Uo.

162 Uo. f. 74.

minden erőfeszítésük dacára sem sikerült az elvárásoknak megfelelő eredményt elérniük.<sup>163</sup>

Az első Csík megyei zarándokok június 3-án, keresztaljáknak nevezett csoportokban érkeztek meg a csíksomlyói kegyhelyre. Az egyes csoportokat nem káplánok vezették, mint a korábbi években, hanem esperek vagy plébánosok.<sup>164</sup> A szomszédos megyék zarándokai szintén papok által vezetett „keresztaljákba” szerveződtek: Háromszék megyéből mintegy kétezren, Maros megyéből négyszázan, Udvarhely megyéből kétezren, Brassóból<sup>165</sup> százhuszan jöttek.<sup>166</sup> Egyénileg vagy nagyon kis csoportokban Erdély más megyéiből és Moldvából is érkeztek zarándokok (hatvanan Roman és Neamț megyékből, kétszázan Bákóból).<sup>167</sup>

A búcsút június 3-án 18 órakor nyitotta meg a somlyói kolostor házfőnöke – a Securitate dokumentumai szerint Páll Ferenc atya<sup>168</sup> –, aki az esemény jelentőségéről beszélt, és megköszönte a híveknek, hogy eljöttek. A korábbi évektől eltérően Márton Áron ekkor még nem volt jelen, és a zarándokok száma sem érte el még a négyezer főt.<sup>169</sup> Másnap reggel (pünkösöd szombatján) két misére és két prédikációra került sor a kolostor templomában (az egyik mise 8 órakor, a másik 10-kor vette kezdetét).<sup>170</sup>

163 Uo. f. 73.

164 Uo. f. 74.

165 A Brassóból érkező hívők csekély számának magyarázata a CNSAS dokumentumai alapján a következő: Vasvári Aladár esperes rendelkezésére a brassói ferences kolostorban lehetett feliratkozni a búcsúra, és 1949. június 3-ig ezerkétszázan jelezték részvételi szándékukat, akik egyenként háromszáz lej részvételi díjat is befizettek. Vasvári Aladár – ahogyan a korábbi években is szokta – a CFR Brassói Regionális Igazgatóságához fordult, hogy a búcsúsok Csíksomlyóra utaztatásához szükséges tíz személykocsit a rendelkezésükre bocsássák, kérését azonban elutasították. Uo. f. 61.

166 Uo. f. 74.

167 Uo.

168 Uo. ff. 74–75. Jonica Xénia, az Erdélyi Ferencesek Tartományi Hivatalának levéltárosa szerint Márton Áron püspök látogatása idején valójában OFM Filibert Tamás atya lehetett a kolostor apátja. Mi több, a rend irataiból az is kiviláglik, hogy Páll Ferenc nevű ferences szerzetes soha nem is létezett. Ezen új információk fényében úgy tűnik, hogy vagy a Securitate emberei tüntették fel tévesen a csíksomlyói ferencesek apátjának nevét, vagy pedig valóban egy „Páll Ferenc” nevű katolikus pap nyitotta meg a búcsút, akit azonban a helyszínre küldött tisztek és besúgók tévesen gondoltak a ferencesek apátjának. Ezúton is köszönöm Jonica Xénianak a pontosításokat.

169 Uo. f. 74.

170 Uo. f. 75.

Az első prédikációt Angy Csaba, a székelyudvarhelyi ferences kolostor szerzetese tartotta. A beszéd túlnyomórészt vallási tartalmú volt, szerepelt azonban benne egyetlen érzékenyebb kijelentés: „Isten nélkül nincs törvény, nincs igazság és béke, és nem is lehet igazi békesség, amíg az Isten szeretete hiányzik”. Másodikként Petres Kálmán főesperes, a csíkmegyei plébániák püspöki adminisztrátora prédikált, aki egyebek mellett a következőket mondta a zarándokoknak: „Mindannyian őrizzék meg lelketekben a hitet. Ez az utolsó szenvedés, amit Jézus Krisztus ránk rótt, de nem tarthat már sokáig: hamarosan vége lesz”.<sup>171</sup>

A zarándokok száma dél körül tizenkétezer körül mozgott, de a legnagyobb csoportok délután 1 óra után érkeztek Felcsíkból, illetve Szépvíz járásból, amelyet bérmaútja során Márton Áron már meglátogatott.<sup>172</sup> Az utolsó és legnagyobb csoport (háromezer fő) a Gyimes völgyéből jött; ők a püspök vezetésével délután 16 órakor értek Somlyóra. Velük a zarándokok száma elérte a huszonnyolcezet.<sup>173</sup>

A Securitate tisztjei úgy vélték, hogy a különféle csoportok érkezését szándékosan időzítették így. Szerintük mindez a következő három célt szolgálta: „lehetőséget adni azoknak, akik nem akartak kibújni a román munkáspárt által szervezett kulturális vetélkedők alól, hogy csatlakozzanak ezekhez a csoportokhoz, miután részt vettek az említett versenyeken; hogy a hívek minél nagyobb tömegei a püspökkel együtt érkezzenek meg, megmutatva, hogy ő mozgatja ezt a tömeget, és hogy ezáltal a nép vezetőjének tekintsék; hogy a klérus és a fanatikusok által szándékosan indított szóbeszéd, miszerint a püspököt letartóztatták, hatással lehessen a türelmetlenül várakozó zarándokokra, és hogy annál nagyobb legyen az örömük a püspök láttán, illetve hogy hasonlóképpen megerősödjön a rendszerrel való szembenállásuk is.”<sup>174</sup>

Bár ez igen kevésbé töltötte el elégedettséggel a Securitátét, mindezek a célok meg is valósultak. A kommunisták által szervezett kulturális és sportversenyek legtöbb nézője csatlakozott a zarándokcsoportokhoz, akárcsak számos versenyző fiatal, akik emiatt még a rendezvények

---

171 Uo.

172 Uo. f. 74.

173 Uo.

174 Uo.

vége előtt távoztak a programokról.<sup>175</sup> Márton Áron maga valóban a legnagyobb zarándokcsoportot vezette, és fehér ló híján – amit egész héten sikertelenül kerestek a Gyimesek vidékén – egy szürke lovon érkezett Somlyóra.<sup>176</sup> A fehér ló legendásnak számított Észak-Erdélyben: a háború alatt Horthy Miklós régens szintén fehér lovon szokott belovagolni az 1940. augusztus 30. után Magyarország birtokába került terület városaiba.<sup>177</sup> A Securitate tisztjei arra is felfigyeltek, hogy a hasonlóságok nem merültek ki ennyiben. Csakúgy, mint Horthy, aki vonattal érkezett a meglátogatott városok állomására, ahol nyeregbe szállt és bement a városba, a püspök is kocsin jött Gyimesből Szépvíz község széléig, és csak itt ült lóra, hogy továbbmenjen Somlyóra.<sup>178</sup>

Márton Áron megérkezéséig aggodalom uralkodott a hívek körében, akik a korábbi években hozzászórtak, hogy már a zarándoklat kezdetén láthatják a püspököt.<sup>179</sup> Mivel akkorra, mikor a zarándokok tömege kezdte megmászni a keresztutat, még nem érkezett meg, az a hír terjedt el, hogy letartóztatták. Emiatt aztán amikor meglátták őt a kolostor környékén, az emberek magukon kívül kiabálni kezdtek, hogy „Éljen!”, néhányan sírtak örömben, mások pedig „olyan messzire mentek, hogy letérdeltek a ló elé, és az állat lábait ölelték és csókolgatták”.<sup>180</sup>

Anélkül, hogy leszállt volna a lóról, a püspök beszédet mondott, amely során lényegében a következők hangzottak el: „Köszönöm, ahogyan Csíkban fogadtatok, köszönöm minden jelenlévőnek a hit iránti elkötelezettségét. Köszönöm csángó katolikus testvéreinknek azt a szívélyes fogadtatást, amiben a köztetek eltöltött öt nap alatt részesítettetek. Ezalatt meggyőződhettem arról, hogy hűek maradtatok a hithez, és hogy gyermekeiteket is hitben nevelitek, ez pedig nagyon fontos ebben a bűnös világban, amiben élünk. Külön köszönetet mondok azoknak a

---

175 Uo.

176 Uo. A Securitate tisztjei azt állították, hogy a püspök lóháton való megjelenése „megbotránkoztatta a hívek egy részét, sőt néhány papot is, akik feltehetőleg nem tudták, miért választotta az érkezés illetén módját”. Olyan megjegyzések hangzottak el, hogy „a jelenet operettre vagy komédiára emlékeztetett, és komolytalanság volt a püspök részéről, mert ilyen dologról korábban senki sem hallott”.

Uo. f. 78.

177 Uo. f. 75.

178 Uo.

179 Uo. f. 62.

180 Uo. f. 75.

fiataloknak és férfiaknak, akik mindvégig őrizték a püspököt, hogy az aljasság és a rosszindulat ne férközhesen közel hozzá.”<sup>181</sup>

18 óraker, miután a zárándokok leereszkektek a dombról, vecsernyét tartottak, amely során Barna Anadek<sup>182</sup>, a mikházai ferences kolostor szerzetese és a püspök is prédikáltak.<sup>183</sup> Az első rövid, szigorúan vallásos jellegű prédikációt tartott, Márton Áron azonban negyven percen át beszélt. Mondanivalóját a Securitate „a rendszer elleni közvetlen uszításnak” minősítette.<sup>184</sup>

Ugyancsak aznap este 20 óraker a kolostor udvarán Balázs Lajos csíkminszenti esperes háromezer hívó előtt prédikált.<sup>185</sup> Mint mondotta, „idén nincs olyan vásár, mint az előző éveken”, és ahelyett, hogy a szülők „búcsúfiát” vennének a gyermekeiknek, azt a rózsafüzért vigyék el nekik, amellyel már hatszáz éve királyok és nemesek imádkoznak”.<sup>186</sup> 20 óra 30 percker a kolostor templomában került sor újabb prédikációra, amelyet Böögözi József, Csíkzentlélek papja tartott. A székely népnek, mondotta Böögözi, „sár a kenyere és könny az itala”, és arról is beszélt, hogy a Somlyó felé vezető úton a zárándokoknak akadályokat kellett leküzdeniük.<sup>187</sup>

Éjszakára a zárándokok egy részét a somlyói és a csobotfalvi lakosok csúreiben szállásolták el, mintegy kétezren pedig a templomban maradtak.<sup>188</sup> A zárándokcsoportok 1.30-kor ismét megmászták a keresztutat, majd az Udvarhely, Háromszék és Maros megyékből

---

181 Uo.

182 A szövegben szereplő – egyébként félrehallott vagy hibásan leírt név feltehetően Gurzó Anaklét személyére utal (a ford. megjegyzése).

183 Uo.

184 Uo. f. 76.

185 Csíkminszent, a Hargita megyei Csíkzentlélekhez tartozó falu.

186 ACNSAS, fond Penal, dosar 254, vol. 9, f. 76.

187 Uo. Két ilyen esetről a Securitate dokumentumai is említést tesznek. Június 1-jén, mikor a 100-150 fős Udvarhely megyei zárándokcsoportok (főleg nők) Udvarhelyen akartak átmenni, a város szélén a Vöröskereszt és az udvarhelyi milícia vezetői megállították őket, és azt kérték tőlük, hogy – mivel tifuszbajrvány van – kerüljék el a várost. A hívók pontosan értették, hogy ezek az akciók milyen célt szolgálnak. Egyesek nyíltan ki is mondták, hogy „a felhozott indoklás nem felel meg az igazságnak, mert a demokratikus szervezetek ugyanabban az időpontban sport-és kulturális eseményeket rendeztek a városban”. Uo. f. 65. Bár értesítették őket, hogy a június 4-i motorversenyen útszakaszokat fognak lezárni, több Szentimre községbeli zárándok azzal a szándékkal indult el, hogy semmilyen körülmények között nem fognak letérni a főútról. Bár a milícia felszólította őket, hogy térjenek haza, nem hallgattak a felszólításra, és folytatták útjukat. Uo. f. 78.

188 Uo. f. 76.

érkezettek papjaik vezetésével ugyanúgy „keresztaljában” indultak haza, ahogyan érkeztek.<sup>189</sup>

Vasárnap reggel 8 órakor Ferenc Tamás csatószegei káplán mondott misét és prédikációt, 10 órakor pedig az ünnepi szentmisén, amelyet a püspök celebrált, Bodoni Marián kolozsvári ferences szerzetes prédikált. Beszédében mindkét szónok „közvetlen támadást intézett a rendszer ellen”.<sup>190</sup> Az utolsó istentiszteletet követően, körülbelül 13 óráig a zarándokok „keresztaljába” rendeződtek, és papjaik vezetésével elmentek haza.

A búcsú befejezését követően összeállított és a Securitate Brassói Regionális Igazgatóságához 1949. június 7-én megküldött jelentésében a Csík Megyei Securitate úgy ítélte meg, hogy az eseménynek „politikai demonstráció jellege volt, amely által a katolikus egyház a jelenlegi rendszer reformtörekvéseivel szembeni ellenállását kívánta felmutatni”.<sup>191</sup> Bár a tervezett százezer hívőt nem sikerült mozgósítani, a katolikus papok „számos fiataalt és férfit” meggyőztek, hogy jöjjenek el a búcsúra, olyannyira, hogy ők tették ki a résztvevők mintegy 40%-át.<sup>192</sup>

A kommunista propagandisták azon törekvései, hogy a résztvevők számát korlátozzák, Csík megyében (leszámítva a központi és a szépvízi járást, amelyeket Márton Áron személyesen is meglátogatott) elfogadható eredménnyel jártak, igazán sikeresnek azonban a szomszédos megyékben bizonyultak, ahonnan jóval kevesebb zarándok érkezett Csíksomlyóra, mint a korábbi években.<sup>193</sup> Egyes aktivisták közvetlenül a zarándoklat helyszínén működtek, és sikerült is „onnan mintegy ezerötyszáz embert a városba irányítaniuk szórakozni”.<sup>194</sup> Munkájukat azonban megnehezítette, hogy a katolikus papok megszervezték „a búcsú megfigyelését”. A feladat egyik felelőse Kiss Árpád kézdivásárhelyi gyógyszerész volt, aki „folyamatosan figyelemmel kísérte a román munkáspárt Háromszék megyéből érkező megbízottjait, azonosította őket, megfigyeléseinek eredményeit pedig egy ugyancsak háromszéki papnak adta tovább”.<sup>195</sup>

---

189 Uo.

190 Uo.

191 Uo. f. 77.

192 Uo.

193 Uo.

194 Uo. f. 78.

195 Uo.

A Securitate szervei a búcsú kapcsán azt a kellemetlen következtetést is megfogalmazták, hogy meglehetősen sok köztisztviselő – főként tanító – vett részt a rendezvényen, egyesek pedig még annak előkészítésében is segédkeztek. Ezzel szemben nagyon kevesen kapcsolódtak be a kommunisták által kezdeményezett sport- és kulturális versenyek körüli munkálatokba, amelyek célja az lett volna, hogy a búcsú vonzerejét semlegesítsék.<sup>196</sup> A Csík Megyei Securitate által összeállított jelentés a következő, a katolikus papság és katolikus hívek számára meglehetősen baljós megállapítással zárult: „Minden intézkedést megtettünk annak érdekében, hogy mindazokat azonosítsuk – bármilyen rendűek, rangúak legyenek is –, akik munkájukkal a búcsú előkészítéséhez és sikeréhez hozzájárultak”.<sup>197</sup>

Bár a Securitate nyomása egyre érezhetőbbé vált, Márton Áron a korábban kialakított menetrend szerint folytatta bérmaútját. Június 6-án, hétfőn 17 órakor tizenhat kerékpáros, négyszáz lovas és mintegy ezer hívő kíséretében, akik Csíksomlyó, Csobotfalva, Maroshévíz, Csicsó, Madéfalva és Csíkrákos községekből jöttek, Csíkszentmihály községbe utazott. Itt ezer hívő és tizenöt lovas fogadta, és két diadalkaput is állítottak a tiszteletére.<sup>198</sup> A községbe belépve a püspököt vezető hívek rázendítettek a székely himnuszra.<sup>199</sup> Külön megjegyzendő, hogy Csíkszentmihályon az ifjúság nevében Szűcs Árpád, a Magyar Népi Szövetség községi titkára mondott beszédet, aki a környezetében levő fiatalok szolidaritásáról biztosította a püspököt.<sup>200</sup> 18.30-kor Márton Áron vecsernyét tartott, melyen ezer hívő (főként nő) vett részt, másnap pedig mintegy ezer csíkszentmihályi, ajnádi és lóvési hívő részvételével misét celebrált (az említett községeknek közös plébániája van). Ezúttal száznolcvan személyt bérált meg (köztük tizenöt idősebb embert), és két prédikációt is mondott, amelyekben „az állam jelenlegi társadalmi rendjének emberei ellen uszított”.<sup>201</sup> Akárcsak a többi községben, a látogatás napján itt sem mentek iskolába a gyermekek.<sup>202</sup>

---

196 Uo.

197 Uo.

198 Uo. f. 168.

199 Uo.

200 Uo.

201 Uo.

202 Uo.

17 órakor a püspök hetven lovas és mintegy ötszáz hívó kíséretében Csíkszépvíz községbe indult, ahol megközelítőleg ezren – főleg nők és lányok – várták<sup>203</sup>, és ahol László Miklós pap köszöntötte.<sup>204</sup> A vecsernyén, amelyre 18.30-kor, ötszázötven hívó jelenlétében került sor, a püspök azt kérte, hogy a fiatalok minél nagyobb számban vegyenek részt a másnapi misén, mert meg akarja mutatni nekik „az utat, amelyet követniük kell”.<sup>205</sup> Június 8-án délelőtt hétszáz hívó (főleg nők) előtt misét celebrált, és megbérmált száznyolcvan gyermeket és fiatalt. A bérmálás előtt és után is beszédet tartott.<sup>206</sup>

Június 9-én, csütörtökön reggel 6 órakor Márton Áron háromszáz hívó kíséretében átment Kóstelek községbe<sup>207</sup>, ahol mintegy négyszázötven hívó fogadta.<sup>208</sup> Itt misézett, megbérmált ötven nyolc és huszonegy év közötti személyt, illetve beszédet is mondott, „arra kérve a jelenlévőket, hogy higgyenek Istenben. Ma sokan vannak olyanok, akik tagadják Istent, de ne bízzanak bennük, mert pusztulásba vezetik őket: ők beszélnek, ígéretnek, azonban végül csak a nép szenved.”<sup>209</sup>

13 órakor távozott Kóstelekről, és Csíkszentmiklós község<sup>210</sup> felé indult, ahová 18.30-kor érkezett meg. Itt mintegy nyolcszázán várták. Aznap este ezer hívó jelenlétében tartott vecsernyét. Rövid prédikációja során hangsúlyozta, hogy „a katolikus hit megerősítése érdekében érkezett, mivelhogy a lakosságnak a mai nehéz időkben erre van a legnagyobb szüksége”, ugyanakkor kérte a fiatalokat, hogy másnap minél nagyobb számban vegyenek részt a misén.<sup>211</sup> Június 10-én délelőtt ezer, Csíkszentmiklósról és Borzsováról<sup>212</sup> érkezett hívó jelenlétében misézett, megbérmált körülbelül kétszáz nyolc és huszonöt év közötti személyt, és a bérmálás előtt és után is prédikált.<sup>213</sup>

---

203 Uo.

204 Uo.

205 Uo.

206 Uo.

207 Az akkor még Szépvíz községhez tartozó Kóstelek települést az ország 1968-as közigazgatási-területi átszervezésekor a Bákó megyei Ágas (Agäs) községhez csatolták.

Lásd: <http://agas.madaerodog.com/istoric.html> (Utolsó letöltés: 2015. 01. 04.)

208 ACNSAS, fond Penal, dosar 254, vol. 9, f. 168.

209 Uo.

210 A Hargita megyei Szépvíz községhez tartozó falu.

211 ACNSAS, fond Penal, dosar 254, vol. 9, f. 168.

212 A Hargita megyei Szépvíz községhez tartozó falu.

213 ACNSAS, fond Penal, dosar 254, vol. 9, ff. 168–162.

A püspök beszédének egyik része azokra a Securitate-informátorokra vonatkozott, akiknek az volt a feladata, hogy mindazt, amit mond, végighallgassák és lejegyezzék. „Jézust mindig, minden útja során, amikor az igazságot hirdette, kémeik és farizeusok követték, és figyelték minden szavát, hogy eladhassák. Jézus így szólt ezekhez a kétszínűekhez a templomban: »Olyanok vagytok, mint egy koporsó, amely kívül fehér, belül pedig rothadt. Ti vagytok azok, akik olyan törvényeket fogadtok el, amelyek csak szerencsétlenséget és átkot hoznak, és lenyomjátok e törvényeket a nép torkán, de ti magatok nem teszitek rá a kezeteiket semmire. /Nem dolgoztok semmit/«”.<sup>214</sup>

A püspök 17 órakor négyszáz hívő kíséretében indult el Csíkdélre<sup>215</sup> felé, ahol mintegy négyszázötven hívő fogadta (főleg nők).<sup>216</sup> A köszöntőbeszédet az egyházgondnok mondta, a fiatalok nevében pedig Zöld Dénes és Csata Julianna beszélt, akik a katolikus egyházhoz közel álló ifjúság szolidaritásáról biztosították a püspököt.<sup>217</sup> Június 11-én a püspök misét celebrált, amelyen mintegy háromszázötven fő vett részt, és amely során nyolcvan gyermeket és fiatalot bérmaált meg, emellett pedig prédikációt is tartott.<sup>218</sup>

Másnap a püspök Csíkpálfalva községbe ment, ahová egy ötszáz fős, főként nőkből és fiatalokból álló tömeg kísérte el.<sup>219</sup> A helyiek számára ez kettős ünnep volt, ekkorra tüzték ki ugyanis a község templomának felszentelését is. Az eseményen a szomszédos települések mintegy kétezeröttszáz katolikusa vett részt, akik kereszttel és templomi zászlókkal érkeztek Csíkpálfalvára.<sup>220</sup> Márton Áron háromezeröttszáz hívő előtt tartott misét, százötven hívőt bérmaált meg (ebből tizenöt volt idős ember) és két beszédet is mondott, „amelyekkel a jelenlegi rendszer ellen uszított, közvetlenül támadást intézve a demokratikus rendszer és az aktuális társadalmi rend emberei ellen”.<sup>221</sup> A gyerekek aznap hiányoztak az iskolából.<sup>222</sup>

---

214 Uo. f. 171.

215 A Hargita megyei Csíkpálfalva községhez tartozó falu.

216 ACNSÁS, fond Penal, dosar 254, vol. 9, f. 169.

217 Uo.

218 Uo.

219 Uo.

220 Uo.

221 Uo.

222 Uo.

Csíkpálfalva község volt Márton Áron 1949 május-júniusában zajló béрмаútjának utolsó állomása.<sup>223</sup> Június 12-én 16 órakor Csíksomlyó községbe ment, ahol június 15-én reggelig maradt. Meglepő módon a levéltári iratok semmiféle információt nem tartalmaznak a püspök somlyói tevékenységéről, ami arra utal, hogy ebben az időszakban olyan megbízható emberek vették körül, akikkel a Securitatének nem volt kapcsolata.

Június 15-én 9 órakor a püspök Székelyudvarhelyre<sup>224</sup> indult két társával<sup>225</sup>, ahová 11.05-kor érkezett meg. Itt csak Sass Antal főesperes várt rá, „valószínűleg azért, mert [...] nem a megbeszélte időpontban érkezett”.<sup>226</sup> A püspököt a város római katolikus plébániáján szállásolták el, ahol a következő órákban több katolikus és protestáns pap is udvariassági látogatást tett.<sup>227</sup> 19 órakor háromszázötven fő (főleg nők) jelenlétében misét tartott.<sup>228</sup> A Securitate dolgozói a „negatív mozzanatok” kategóriában említést tettek arról, hogy az istentisztelet során Gáspár Imre székelyudvarhelyi szabómester, a román munkáspárt tagja „nagy szájjal énekelte a vallásos énekeket”, illetve hogy a mise végén, mikor Márton Áron megáldotta a megjelenteket, „Szócs Oszkár – városházi hivatalnok és a román munkáspárt tagja – megsókolta a gyűrűt, melyet a püspök a jobb kezén viselt.”<sup>229</sup>

Másnap reggel 9 óra körül kezdtek érkezni a szomszédos települések hívei papjaik vezetésével, így délelőtt 10 órára, mire a mise megkezdődött, a zsúfolásig telt templomban már mintegy kétezren voltak.<sup>230</sup> A misét Márton Áron és több pap celebrálta, a prédikációt pedig Ferencz Ervin<sup>231</sup> zetelaki ferences pap tartotta, aki egyebek mellett a következőket mondta: „Szeretett testvéreim! Alig ráztátok le a csíksomlyói búcsú porát, és már újra eljöttetek, hogy hitetekről tanúságot tegyetek. Tudom, hogy az élet útjain sok nehézséggel kell szembenéznetek, és hogy külső és belső ellenségekkel egyaránt meg

---

223 Uo.

224 Uo.

225 A dokumentum szerint ezek a „titkára és a komornyikja lehettek”. Uo. f. 49.

226 Uo. ff. 49., 51.

227 Uo. f. 49.

228 Uo.

229 Uo.

230 Uo.

231 A Securitate dokumentumaiból az derül ki, hogy az emberek elégedetlenek voltak, mert a püspök nem prédikált. Uo. f. 51.

kell küzdenetek, de a mi úticélunk a mennybe vezet, és a Szentlélekbe vetett rendíthetetlen hittel legyőzzük a nehézségeket. Elmondta továbbá, hogy akárcsak régen, ma is üldözik a vallást, felhozott erre néhány példát, majd rámutatott, hogy a keresztényeket hitük miatt vadállatok elé vetették, manapság pedig abból áll az üldöztetés, hogy bizonyos emberek mosollyal az arcukon törekednek a hit lejáratására és kigúnyolására. Kérdezem, melyik üldöztetés a rosszabb? Én azt mondom, a mai. Mi vagyunk azok, akiknek sokat kellett szenvednünk, de minden bizodalmunk Jézus Krisztusban van.”<sup>232</sup> A prédikáció után felvonulást vette kezdetét, amelyen hatezren – többségükben a szomszédos településekről származó asszonyok és gyermekek – vettek részt. A hívek zászlókkal, templomi lobogókkal, vallási énekeket énekelve körülfogták a „Szabadság teret, el egészen a ferences templomig”.<sup>233</sup>

Ezt követően Márton Áron és néhány hívő visszatért a templomba, ahol a püspök megbérmált nyolc fiataalt. Ebből az alkalomból egy rövid (kb. 3 perces) beszédet is mondott arról, hogy: „ettől a pillanattól kezdve, hogy az élet útját járják, legyenek becsületes, hív emberek, tiszteljék és segítsék az egyházat, szent életük tanúskodjék a hitről, akárcsak Jézus Krisztusé, és ha kell, ők is adják életüket az egyházért, ne hagyják el a vallást és a hitet, amely legyőzhetetlen.”<sup>234</sup>

13 óra 40 perckor véget ért a vallásos megmozdulás, és a hívek „tökéletes csendben” szétszéledtek.<sup>235</sup> Két órával később a püspök és társai taxival Gyulafehérvár felé indultak, ahová este 10 órakor érkeztek meg. A visszaút során Márton Áron környezetében biztosan voltak olyan személyek, akiknek az volt a feladatuk, hogy megfigyeljék, 1949. június 17-én ugyanis az Udvarhely Megyei Securitate a következőkről tájékoztatta a Brassói Regionális Igazgatóságot: „a titkárával az autóban folytatott beszélgetés” során elhangzott, a püspök június 20-án vagy 21-én Bukarestbe kíván menni, hogy közbelépjen a Csík megyében letartóztatott papok érdekében.<sup>236</sup> Ez az információ – bármennyire hétköznapi és jelentéktelennek is tűnik –, a Securitate számára

---

232 Uo. f. 49.

233 Uo.

234 Uo. f. 50.

235 Uo.

236 Uo.

igen fontos volt: az elhangzottak ismeretében úgy tervezhették meg a püspök letartóztatását, hogy az a lehető legkevesebb kockázattal járjon.

### 5. A SECURITATE ÁLTAL FOGANATOSÍTOTT INTÉZKEDÉSEK A BÉRMAÚT UTÁN

A Securitate Főigazgatóságának utasítására<sup>237</sup> a Brassói Regionális Igazgatóság 1949. június 14-én felkérte a Csík-<sup>238</sup> és az Udvarhely megyei Securitatét, hogy „azonnal intézkedjenek Márton Áron püspök minden megmozdulásának fokozott megfigyeléséről”, gyorsírással jegezzék le minden beszédét, „vagy ha ez nem lehetséges, két-három informátor hallgassa meg, majd írja le az egyes beszédeket”, minden zarándoklat befejezése után készítsenek részletes jelentéseket az adott eseményről, ezekhez csatolják „a prédikációkat, illetve azok nyilatkozatait, akik meghallgatták a prédikációt”, emellett pedig azt is elrendelték, hogy „anyagot kell gyűjteni minden római katolikus pap ellen, aki részt vett ezeken a zarándoklatokon és felszólalt a rendszer ellen”.<sup>239</sup>

Június 15-én – feltehetőleg ekkor tudták meg, hogy a bérmaút véget ért, és a püspök készül visszatérni Gyulafehérvárra – a Brassói Regionális Igazgatóság ismét utasította a Csík és az Udvarhely megyei Securitatét, hogy készítsenek összefoglaló jelentést az eseményről. Az utasítás azokat a főbb témaköröket is megadta, amelyeket a jelentésnek érintenie kellett: „a. Az út bevallott és ki nem mondott célja; b) hogyan készítették elő ezt az utat a római katolikus papok; c) hogyan zajlott napról napra az utazás; d) kik vettek részt aktívan az út előkészítésében és sikeres lebonyolításában; e.) a lakosság lelkiállapota, valamint az út káros hatásai, stb”.<sup>240</sup>

Emellett a megyei szervek azt is feladatuk kapták, hogy szerezzenek másolatokat a püspök és a többi katolikus pap vagy szerzetes prédikációiról, illetve hogy írassanak „vissza nem vonható nyilatkozatokat

237 Uo. f. 156.

238 A Securitate Brassói Regionális Igazgatóságától küldött dokumentumra a Csíki Securitate vezetője a következőkért írta: „Jelentés a DRSP-nél [a Securitate Brassói Regionális Igazgatóságánál – a ford. megjegyzése], az érintett elment. Lásd korábbi, 6-15-949 jelentésünket”. Uo. f. 266.

239 Uo. ff. 244., 266.

240 Uo. ff. 248., 267.

mind Márton Áron, mind az egyéb papok és a leleplezett laikus felbujtók tisztán sovíniszta és antidemokratikus hozzáállásáról.”<sup>241</sup>

A Csík Megyei Securitate és az Udvarhely Megyei Securitate által megadott minta alapján elkészített jelentéseket a Brassói Regionális Igazgatóság foglalta össze, majd az összefoglalókat megküldte a Securitate Főigazgatóságának; ezek megtalálhatók Márton Áron iratanyagában, amit ma a CNSAS levéltárában őriznek. A Securitate rekonstruálta az 1949 május-júniusában megtett bérmaút egyes állomásain elmondott prédikációkat is. Erre egyrészt a tömegben jelen lévő securitatis tisztek feljegyzései, másrészt a Securitatéval együttműködő személyek által megjegyzett információk alapján került sor.<sup>242</sup> A későbbiekben az elkészült szövegeket a Securitate dolgozói részletesen kielemezték, és arra a következtetésre jutottak, hogy legtöbbjük három kulcselemet tartalmaz:

– Mindannak az üldöztetésnek a bemutatása, amelyben az ateista kommunista rezsim az egyházat részesíti: „Még keményebb megpróbáltatások várnak rátok, mint a katakombákban megbújó mártírokra, akiket megégettek és vadállatok elé vetettek, de az Istent szeretők hitét mégsem tudták eltörölni.”<sup>243</sup>

– A kommunista propaganda hamisságának elítélése és az új rendszer szolgálatába állók kritizálása: „Annyit hallani a testvéri szeretetről, hogy nincs más szó, amit ennyire lealacsonyítottak, amivel ennyire visszaéltek volna. Oly sokat szenvedtek a székelyek, de ma is sok gazember akad köztük, akik némi anyagi haszonért saját testvéreiket is képesek eladni. Az ilyen eltévelyedett emberek el akarják hitetni a világgal, hogy nincs Isten, hogy nem Isten teremtette a világot, és hogy nem az ő akarata szerint kormányozzák”.<sup>244</sup> „Manapság egyesek nagy szónoklatokat tartanak, mindent megígérnek, de csak port hintenek az emberek szemébe, és fizetett farizeusokból szektákat alkotnak, akik világi javakért testvérüket is képesek eladni. Nem ismernek Istent, anyát, apát, testvért, sem barátot. A legnagyobb gyűlöletet keltik az emberek között.”<sup>245</sup>

---

241 Uo. f. 248.

242 Uo. f. 172.

243 Uo. f. 170.

244 Uo.

245 Uo. f. 171.

- A fiatalokhoz intézett kérés, amely arra vonatkozott, hogy a katolikus hitet és hagyományokat minden külső nyomás és esetleges következmény ellenére is őrizték meg: „Fogadjátok, hogy a hitet, melyben születtetek, minden szenvedés és megpróbáltatás ellenére is megvalljátok, akár az életetek árán is?”<sup>246</sup>

A Securitate tisztjei által összeállított dokumentumokban az áll, hogy a püspök bérmaútja – és különösen beszédei – „nemcsak a meglátogatott régióban keltettek ellenséges hangulatot országunk jelenlegi rendszerével és társadalmi rendjével szemben, hanem az egész megyében”, mert az emberek „éppen úgy értelmezték a prédikációkat, ahogyan ő szerette volna”.<sup>247</sup> A püspök beszédei ellenérzést keltettek az emberekben a kommunista szervezetek „felvilágosító- és propagandamunkájával szemben” „a demokratikus szervezetek és a román munkáspárt számos tagjában is, akik a vallási érzülettől vezérelve szintén ott voltak e prédikációk elhangzásakor”, ugyanakkor a térség lakosságának nacionalista érzelmeit is felkorbácsolták.<sup>248</sup>

Különösen nehéz feladatot rótt a Securitate tisztjeire a püspököt elítélő, „vissza nem vonható” nyilatkozatok beszerzése, amelyet a Brassói Regionális Igazgatóság az 1/15 595. számú, 1949. június 15-i utasításban kért tőlük.<sup>249</sup> Egy 1949. június 19-i feljegyzésben a Csík Megyei Securitate dolgozói amiatt panaszkodtak, hogy „idő- és emberhiány miatt mindeddig nem tudták teljes mértékben megoldani a kapott feladatot, ugyanis a nyilatkozatokat előbb magyarul kell felvenni, majd le kell fordítani románra, és csak ezt követően lehet sokszorosítani azokat”.<sup>250</sup> Végül a kért dokumentumokat 1949. június 21-én küldték meg egy jelentés kíséretében, amelyben a Csík Megyei Securitate beszámolt arról, hogy minden településen három nyilatkozatot vettek fel, „kivéve Csicsó községet, ahol csak egyet sikerült, illetve Rákos községet, ahol egyet sem”, hozzátéve, hogy ezeket később pótolni fogják.<sup>251</sup> Az iratcsomó az eredeti magyar nyelvű nyilatkozatok és a román nyelvű fordítások három-három hitelesített példányát tartalmazta.<sup>252</sup>

---

246 Uo.

247 Uo. f. 171.

248 Uo.

249 Uo. f. 265.

250 Uo.

251 Uo. f. 269.

252 Uo.

A CNSAS levéltárában őrzött dokumentumokból az derül ki, hogy az említett nyilatkozatok alacsony sorú emberektől (munkások, kisiparosok, gazdálkodók) származnak, és nagyjából azonos módon íródtak. Ezek főleg a püspöki prédikációk kényes pontjaira koncentrálnak (a rendszer egyházellenessége és az ezzel járó üldöztetés, a hívektől kért ígéretek, hogy megőrzik hitüket, az egyház romániai helyzetének összehasonlítása a kapitalista országok egyházainak helyzetével), és azt fogalmazzák meg következtetésként, hogy az említett prédikációk antikommunista és felbujtó jellegűek voltak.<sup>253</sup> A későbbiekben ezeket használták fel bizonyítékként azon intézkedések igazolására, amelyeket az elnyomó intézmények a püspökkel szemben foganatosítottak.

Az 1949 tavaszán-nyarán lezajlott bérmaút arról győzte meg a kommunista hatóságokat, hogy Márton Áron komoly akadályt jelent a nemzeti katolikus egyház létrehozásában, és ahhoz, hogy e tervüket megvalósíthassák, el kell távolítaniuk az útból. Tulajdonképpen ez volt a fő indoka a püspök néhány nappal későbbi, 1949. június 21-én történt letartóztatásának is. A kommunisták ezen intézkedése azonban túl későn jött: az ellenállás elhintett magvai termékeny talajra találtak a katolikus hívők és papok szívében. A következő években túlnyomó többségük makacsul és bátran állt ellen a kommunista rezsim nyomásának. Csodálatra méltó magatartásuk döntő szerepet játszott abban, hogy a kommunista vezetők 1955-ben végül úgy döntöttek: szabadon bocsátják a püspököt.

*(Fordította: Magyarosi Sándor)*

Andrea Dobeş – Daniel Giurgiu

A MÁRAMAROSSZIGETI „DUNA MUNKATELEP”  
– MÁRTON ÁRON PÜSPÖK „LAKHELYE”  
HÁROM ÉVEN ÁT<sup>1</sup>

A Groza-kormány 1945. március 6-i beiktatását követően Romániában előbb az állam intézményei kerültek a kommunista hatalom uralma alá, végül pedig fokozatosan a teljes társadalom is ugyanerre a sorsra jutott. Természetesen az egyház sem maradhatott ki a folyamatból: a hatalom megszilárdítása és az új rendszer társadalmi alapjainak bővítése mellett rövidesen a különféle felekezetek alapos megfigyelésére is sor került. A kormány – hangoztatva, hogy hajlandó együttműködni minden elismert felekezettel – azt állította, új korszak nyílt az állam és az egyház kapcsolatában, azonban számos gesztusa és intézkedése ezzel teljesen ellentétes szándékot sugallt.<sup>2</sup>

Tanulmányunk a máramarosszigeti politikai börtön életkörülményeit mutatja be, azét a helyét, ahol egy ország elitje, köztük számos magyar katolikus pap és főpap is szenvedett, és ahol Márton Áron püspök is majdnem három éven át raboskodott. A tanulmány forrásanyagát nagyrészt a Securitate Irattárát Vizsgáló Országos Tanács Levéltárában (Arhiva Consiliului Național pentru Studierea Arhivelor Securității) és a Börtönök Országos Igazgatóságának Levéltárában (Arhiva Administrației Naționale a Penitenciarelor) található bűnvádi és megfigyelési iratok, összefoglalók, jelentések, tájékoztatók, nyilatkozatok adják. Ezeket egészíti ki a szakirodalom, illetve a különféle emlékiratok és a korabeli események tanúival készített interjúk.

---

1 Jelen szöveg a 2022-es csíkszentdomokosi Márton Áron-konferencián elhangzott előadás szerkesztett változata.

2 Bővebben lásd: Bucur Ioan-Marius: *Din istoria Bisericii Greco-Catolice (1918–1953)* [A görögkatolikus egyház történetéből (1918–1953)]. Cluj-Napoca, 2003, Accent, 153. p.; Dobeş Andrea: *Erdélyi magyar katolikus főpapok a szekuritáté iratainak tükrében*. (<http://szabadsag.ro/-/erdelyi-magyar-katolikus-fopapok-a-sekuritate-iratainak-tukreben>) (Utolsó letöltés: 2022. 10. 10.)

„Amikor az igazságszolgáltatás nem képes az emlékezet egyik formája lenni, maga az emlékezés válik igazságszolgáltatássá.” (Ana Blandiana)

Az egykori máramarosszigeti politikai börtönben jelenleg a Kommunizmus és az Ellenállás Áldozatainak Emlékmúzeuma működik. Amint a „börtönmúzeum” mottójában olvashatjuk, *az emlékezés igazságszolgáltatássá válik*. Hogyan is lehetséges ez? Gondoljunk csak bele, a politikai börtönök, a munkatáborok, a lágerek elsődleges célja mindig is az egyén megsemmisítése, eltüntetése volt. A rab fogvatartói számára már nem számított embernek. Bebörtönzése után azonosítószámot kapott, és ezt követően többé nem szólították a nevéen, ehelyett inkább csak különféle gúnynevekkel – „bandita”, „semmirekellő”, stb. – illették. Ezzel az volt az elnyomók szándéka, hogy elhitesseék a fogvatartottal: személye teljesen jelentéktelen, és hiába is próbál ellenállni vagy akár élete árán is kitartani meggyőződése mellett, mindez értelmetlen, és halála után személye úgyis feledésbe merül. Ugyanakkor ezek a rabok valamikor hozzánk hasonló életet éltek – szerettek, boldogok voltak –, hogy aztán egyetlen szempillantás alatt változzon meg körülöttük minden: elveszítették családjukat, vagyonukat, egészségüket, sokan pedig az életüket is. A mi feladatunk az idézett mottó szellemében tehát az, hogy akként emlékezzünk rájuk, akik voltak: példaértékű egyéniségekként, dédszülőkként, nagyszülőkként, szülőkként, barátokként, egyházi vagy világi előjárókként.

„megismeritek az igazságot, és az igazság szabaddá tesz” (Jn. 8,32)

Mivel a kommunista rendszer mindenféle ellenállási próbálkozást terrorral nyomott el, 1945 és 1989 között az ország területén több mint 440 börtön, különféle vallató helyiség, kényszermunkatábor, illetve egyéb deportálási hely működött, ahol több százezer ember sýnlődött.<sup>3</sup>

3 Rusan Romulus: *Cronologia și geografia represiunii comuniste în România. Recensământul populației concentraționare. 1945–1989*. [A kommunista elnyomás romániai kronológiája és földrajza. A koncentrációs népesség számbavétele. 1945–1989] București, 2007, Academia Civică, 44. p. A korabeli börtönrendszernek rengeteg áldozata volt. Nem állnak rendelkezésre pontos adatok, de közel kétszáz-kétszázötvenezer emberről lehet szó, akik közül körülbelül huszonezren vesztették életüket az említett időszakban. (Az elnyomás dinamikájának átfogóbb körű elemzéséhez lásd: Dobeş Andrea: *Spații carcerale în România comunistă. Penitenciarul Sighet. 1950–1955. Vol. I*. [A bebörtönzés terei a kommunista Romániában. A szigeti börtön. 1950–1955. I. kötet.] Cluj-Napoca, 2021, Argonaut, 58–61. p.)

A terror 1948 és 1953, valamint 1958 és 1963 között érte el tetőfokát, amikor helyszűke miatt a meglévő börtönök mellett számos kényszer-munkatábor is létesítettek, és amikor meglehetősen nagy számban deportáltak mindazokat, akiket valamilyen okból a rendszer ellenségének nyilvánítottak.

A nagyobb és ismertebb börtönökről rendeltetésük és jellegzetességük alapján esettanulmányok készültek. Ezekben az intézetekben az elit tagjai mellett értelmiségiek, parasztok, papok, kereskedők, kézművesek, katonák, egyetemisták, diákok, férfiak és nők egyaránt raboskodtak. Mindenkit elítéltek, aki akár tettei által, akár alkotásain keresztül a rendszer ellen fordult. Az intézmény, amelyet a bűnözők bebörtönzésére, a törvénytörők megfegyelmezésére hoztak létre, új rendeltetést kapott: itt kínozták meg, nevelték át vagy semmisítették meg mindazokat, akik az új rendszerrel nem értettek egyet.<sup>4</sup>

A Belügyminisztérium és a Securitate 1949. május 4-i ülésén hagyta jóvá azt a „börtönrendszer működését szabályozó rendeletet”, amely alapján a politikai foglyok sorsát az említett két intézmény által kiadott „titkos körlevelek” által döntötték el.<sup>5</sup> A rendelet értelmében a bebörtönzött politikai elítélteket még ugyanazon a börtönön belül sem lehetett egyik cellából a másikba átvinni a Securitate jóváhagyása nélkül.<sup>6</sup>

1948 és 1955 között a börtönöket a fogvatartottak száma és jellege alapján négy kategóriába sorolták (ezek közül legalább háromban találunk politikai fegyházakat). Az első csoportba tartozó intézetekbe

4 1949 tavaszától került sor a hagyományos állami intézmények szovjet modell szerinti újjászervezésére. Ez a börtönigazgatóságon belül is számos változtatást tett szükségessé. A Belügyminisztérium 1949. február 24-én kiadott 5676. sz. határozata, illetve az 1949. január 29-én kiadott 29. sz. rendelet alapján a Börtönök és Előzetes Letartóztatási Intézetek Igazgatósága a Börtönök Főigazgatóságává alakult, és a Belügyminisztérium hatáskörébe került. (A Román Hírszerző Szolgálat Archívuma [Arhiva Serviciului Român de Informații], Dokumentációs állomány, 9897. dosszié, 1–11. p.) A Börtönök Főigazgatóságának 1949–1967 közötti szervezetről és működéséről lásd: Burcea Mihai, Stan Marius, Bumbuş Mihail: *Dicţionarul ofiţerilor şi angajaţilor civili ai Direcţiei Generale a Penitenciarelor. Aparatul central (1948–1989). Vol. I.* [A Börtönök Főigazgatóságán foglalkoztatott tisztek és civil alkalmazottak lexikona. Központi állomány (1948–1989). I. kötet]. Iaşi, 2009, Polirom, 34–44. p.

5 Muraru Andrei (szerk.): *Dicţionarul penitenciarelor din România comunistă (1945–1967)* [A kommunista Románia börtöneinek enciklopédiája. (1945–1967)]. Iaşi, 2008, Polirom, 42. p.

6 Uo.

azok a személyek kerültek, akiket a kommunista rendszerre nézve „veszélyesnek” nyilvánítottak, illetve több mint 25 évi vagy életfogytiglani börtönbüntetésre ítélték. Ezek a „maximális biztonságú”, nagy befogadóképességű börtönök voltak.<sup>7</sup> A következő két csoportba azok a kisebb börtönök tartoztak, amelyek bizonyos típusú foglyok befogadására szakosodtak: ezek voltak a „zárt rendszerű” börtönök (ide a „nagyon veszélyes” rabok kerültek)<sup>8</sup>, illetve a fokozott szigorítású börtönök.<sup>9</sup> A negyedik kategóriába tartoztak azok az intézetek, ahová a köztörvényes bűnözőket zárták. Ezek kevésbé számítottak veszélyesnek, ilyen típusú börtönbe politikai elítélt csak ritkán került.<sup>10</sup>

Az említett börtönökön kívül a kihallgatások időszakára a Securitate vagy a milícia ilyen rendeltetésű helyiségeit, illetve a katonai börtönöket vették igénybe. A kivizsgálás akár hónapokig, évekig is eltarthatott, és többnyire azzal végződött, hogy a vádlottat csak a vizsgálati eredmények alapján utólag megrendezett kirakatper során ítélték el jogerősen, hivatalosan pedig csak ezt követően került rács mögé.

- 
- 7 Ide sorolható ismertebb börtönök: Aiud/Nagyenyed (a vasgárdistákat, a demokratikus pártok vezetőit vagy tagjait, a hadsereg, a két világháború közötti rendőrség és a titkosszolgálat tisztjeit, papokat, értelmiségieket, az antikommunista szervezetek tagjait és a háborús bűnösöket őrizték itt); Gherla/Szamosújvár (a hegyekben harcoló antikommunista csoportok tagjait, parasztokat, munkásokat, szabadúszókat, diákokat, egyetemi hallgatókat tartottak itt fogva); Jilava (tranzit börtön volt egyéni büntetésvégrehajtási helyek felé, ugyanakkor azonban itt tartották azokat is, akik még vallatás alatt álltak, illetve akiket valamely törvényszéki eljárás idejére a fővárosba vittek). Bővebben lásd: Fürtös Róbert: *A román kommunista börtönrendszer (1945–1964)*. (<http://szabadsag.ro/-/aroman-kommunista-bortonrendszer-1945-1964->) (Utolsó letöltés: 2022. 10. 10.)
- 8 Ismertebb börtönök: Craiova (a demokratikus pártok vezetői, az olténiai ellenállási mozgalom tagjai); Făgăraş/Fogaras (a volt titkosszolgálat és rendőrség tisztjei); Galaţi (1947 őszétől az egykori Nemzeti Parasztpárt tagjai); Târgşor (1948 őszétől a diákok és a két világháború közötti rendőrség tisztjei, majd a kiskorúak); Târgu Ocna (TBC-s börtönkórház); Văcăreşti (börtönkórház); Mîslea és Mărgineni (női börtönök); Piteşti (egyetemi hallgatók); Cluj/Kolozsvár (bírószág és börtön); Oradea/Nagyvárad; Oraşul Stalin [Braşov]/Brassó vagy Rahova (tranzit börtön). Uo.
- 9 Ismertebb börtönök: Alba Iulia/Gyulafehérvár, Bacău, Botoşani (tranzit börtön), Brăila, Buzău (tranzit börtön), Cluj/Kolozsvár (kiskorúak), Dej/Dézs, Deva/Déva, Dumbrăveni (női börtön), Focşani (1951–1952-től ide internálták azokat a politikai foglyokat, akiket ítélet nélkül vetettek börtönbe), Râmnicu Sărat, Sibiu/Nagyszeben, Satu Mare/Szatmárnémeti, Sighetu Marmăţiei/Máramarossziget (központi börtön – magas rangú állami tisztviselők, katolikus püspökök és papok számára). Uo.
- 10 Ismertebb börtönök: Bistriţa/Beszterce, Caracal, Carei/Nagykároly, Câmpulung-Muscel, Codlea/Feketehalom, Cluj/Kolozsvár (kiskorúak börtöne), Făgăraş/Fogaras (rajoni börtön), Lugoj/Lugos, Miercurea Ciuc/Csíkszereda (női börtön), Odorheiu Secuiesc/Székelyudvarhely, Sfântu Gheorghe/Sepsiszentgyörgy, Sighişoara/Segesvár, Sighetu Marmăţiei/Máramarossziget (rajoni börtön), Turda/Torda. Uo.

Fontos tisztázni, hogy az egyes börtönökben kivégzésekre is sor kerülhetett.<sup>11</sup> Ugyanebben az időszakban az „adminisztratív internáltak” részére munkaegységeket, munkatelepeket hoztak létre.<sup>12</sup> A kommunista hatalom a büntetésvégrehajtást olyan rendszerré tette, amely a politikai ellenfelek lassú, de biztos szellemi és testi megsemmisítését szolgálta, e célt pedig teljes elszigeteléssel, embertelen életkörülményekkel, éheztetéssel, hiányos orvosi ellátással, állandó felügyelet mellett kívánták megvalósítani.

### A „DUNA MUNKATELEP”

A máramarosszigeti börtönt a Securitate aktáiban „Duna Munkatelep” fedőnévvel, „különleges munkatábor”-ként tartották nyilván, valójában azonban ez a „munkatelep” nem volt egyéb, mint a romániai politikai és egyházi elit megsemmisítésének helyszíne. A huszadik század végén erre a régi sztálinista büntetésvégrehajtó intézetre, ami az egykori Máramaros vármegye központjában, a Románia északi csücskén elhelyezkedő Máramarosszigeten állt, már csak az elhagyott, leromlott állagú épület emlékeztetett, az ’50-es években azonban ez volt az a hely, ahová a hatalom a két világháború közötti időszak romániai elitjének jelentős részét bebörtönözte.

A börtön 1896 és 1897 között, a millennium emlékére épült „a magyar börtönépítészet egyik legmeghatározóbb alakjának”, Wagner Gyula építésznek a tervei alapján.<sup>13</sup> Ekkoriban Máramaros vármegye börtöneként működött, ahová köztörvényes bűnözőket zártak. Ezt a sajátosságát a két világháború között is megőrizte. 1945 után a bűnözők helyét olyan parasztok vették át, akik képtelenek voltak befizetni vagy

11 Például: Aiud/Nagyenyed, Gherla/Szamosújvár, Braşov/Brassó, Galaţi, Râmnicu Sărat, Botoşani, Piteşti, Craiova, Oradea/Nagyvárad. Uo.

12 A legismertebb munkaegységek, munkatelepek: Baia Sprie/Felsőbánya, Bicaz/Békás, Borzeşti, Brad, Capul Mădăria, Castelu, Căvnic, Cernavodă, Chilia, Constanţa, Culmea, Găleş, Giurgeni, Ghencea, Km 31, Nistru, Oneşti, Peninsula/Valea Neagră, Periprava, Poarta Albă, Salcia, Strâmba, Stoenestii, Pietra Frecăţei, Saligny. (A Romániai Kommunista Diktatúrát Tanulmányozó Elnöki Bizottság: *Raport final* [Összefoglaló jelentés]. Tismăneanu Vladimír, Dobrinicu Dorin, Vasile Cristian [szerk.] Bucureşti, 2007, Humanitas, 566. p.)

13 Tervei alapján több mint százötven középület, számos törvényszéki épület és börtön (a budapesti, szegedi, váci, kolozsvári, szatmári, csíkszeredai, aradi, lugosi) épült. Életét és munkásságát Dobrotka Katalin dolgozta fel (Dobrotka Katalin: *Börtönök tervezője – Wagner Gyula élete és munkássága*. (<https://epiteszforum.hu/bortonok-tervezoje-wagner-gyula-elete-es-munkassaga>) (Utolsó letöltés: 2022. 10. 10.).

leadni a rájuk kirótt úgynevezett kvótát a kollektív gazdaságoknak, kommunistaellenes szórólapokat terjesztettek, vagy fegyveres ellenállóként a hegyekbe húzódva harcoltak a rendszer ellen. Az intézet jellege 1950 májusától ismét radikálisan megváltozott: az akkori foglyokat átköltöztették az ún. rajoni börtönbe – tulajdonképpen a város egyik olyan épületébe, amit csak ideiglenesen használtak ilyen célokra –, és maga a börtön 1955 júliusáig kizárólag politikai fegyházként működött.<sup>14</sup> Ennek az ún. központi börtönnek egyik legfőbb sajátosságát Vasile Ciolpan, a börtön egykori igazgatója fogalmazta meg a legtalálóbban: „a törvénynek nem volt hatásköre a börtönben, itt a párt törvényei voltak érvényben”.<sup>15</sup>

A T alakú épület belső kialakítása – a földszinten és a két emeleten nagyrészt magánzárkák voltak – lehetővé tette, hogy a fogvatartottakat elkülönítsék egymástól. Ugyancsak a földszinten kaptak helyet a börtön adminisztratív helyiségei, a különféle irodák, raktárak és a konyha is. Az épület természetes fényt a börtön központi csarnokában található két íves, 8,5 m magas és 3 m széles ablakon át kapott. Az udvart 6 m magas téglakerítés vette körül, amelynek két sarkában egy-egy óratorony állt.<sup>16</sup> Az utca felőli óratoronyban szolgálatot teljesítő őr nemcsak az udvart, de az utcát is szemmel tartotta. A járókelőknek tilos volt a börtön felőli oldalon közlekedni, sőt, börtönrel szembeni járdán sem álldogálhattak. Amennyiben pedig nem mentek elég gyorsan, az őr azonnal felszólította őket, hogy haladjanak tovább. A rabokat többnyire éjszaka, titokban, a hátsó kapun át hozták az intézetbe.

„A magasrangú állami tisztségviselők éjszakája”

A politikai foglyok első csoportját egykori magasrangú állami tisztségviselők alkották, akiket 1950. május 5-ének éjszakáján tartóztattak le az ország különböző pontjain. Előbb a Belügyminisztérium bukaresti fogdájaiba gyűjtötték össze őket<sup>17</sup>, majd másnap négy rabszállító

14 Dobeş: i.m. I köt. 166. p.

15 A Börtönök Országos Igazgatóságának Archívuma, Titkársági állomány, 1/1955. dosszié, II. köt., sz. nélküli.

16 Giurescu C. Constantin: *Cinci ani și două luni în penitenciarul din Sighet (7 mai 1950 – 5 iulie 1955)* [Öt év és két hónap a szigeti börtönben. (1950. május 7. – 1955. július 5.)]. București, 1994, Fundația Culturală Română, 81–87. p.

17 Secașiu Claudiu: *Considerații privind distrugerea elitei politice românești [A román politikai elit elpusztítására vonatkozó megfontolások]*. In Rusan Romulus (szerk.): *Memoria închisorii Sighet* [A szigeti börtön emlékezete]. București, 2003, Academia Civică, 323–350. p.

teherautóval mindannyiukat a szigeti<sup>18</sup> börtönbe szállították.<sup>19</sup> Arról, hogy az egyes letartóztatottak melyik cellába kerülnek, már Bukarestben döntés született, aminek Máramaroszigeten – vagyis a gyakorlatban – Marin Jianu, az akkori miniszterhelyettes szerzett érvényt.<sup>20</sup> Az első csoportot az egykori börtönigazgató egy, a kilencvenes évek elején készült interjúban a következőképpen írta le: „83 ember érkezett. Idősek, soványak, ijedtek. Mintha csak árnyékok lettek volna. Az egyiket közülük ölben vették ki a rabszállító kocsiból, és úgy vitték be a cellájába. Már járni sem bírt. Kómában volt. Így érkezett. Megkérdeztem a feletteseimtől: »Mi történt vele?« Azt válaszolták: »Semmi, csak már öreg«. »És én mit csináljak vele?« – erősködtem. »Eltemeted majd egy eldugott helyre.« Ez volt a válasz.”<sup>21</sup>

Az '50-es évek elejére már meglehetősen sokan raboskodtak itt: köztük négy egykori miniszterelnök (Constantin Argetoianu, Ion Gîrțu, Iuliu Maniu, Gheorghe Tătărescu), a demokratikus pártok elnökei (Constantin Dinu Brătianu – Nemzeti Liberális Párt, Iuliu Maniu és Ion Mihalache – Nemzeti Parasztpárt, Constantin Titel Petrescu – Szociáldemokrata Párt), a Román Nemzeti Bank öt egykori elnöke (Constantin Angelescu, Dumitru Burilleanu, Grigore Dumitrescu, Mihail Manoilescu, Constantin Tătăranu), számos miniszter (mint például Dumitru Alimănișteanu, Aurelian Benteoiu, Sever Bocu, Constantin Bebe Brătianu, Silviu Dragomir, Pantelimon Halippa, Emil Hațieganu, Ioan Lupaș, Ion Mihalache, Valer Pop, Virgil Potârncă, Mihail Romniceanu, Gheorghe Tașcă, Aurel Vlad, stb.) és több államtitkár (Aurel Baci, Victor Bădulescu, Napoleon Crețu, Ștefan Mețeș, Iuliu Moldovan, Valeriu Moldovan, Dumitru Nistor, Victor Papacostea, Radu Portocală, Savel Rădulescu, Florian-Ștefănescu Goangă, stb.). Egykori magas beosztású állami tisztségviselőkként mindannyian egy olyan réteghez tartoztak, amelynek képviselőit ki kellett iktatni az új társadalomból. A kommunista hatalom ugyan valamiféle potenciális ellenfeleket látott ezekben az idős emberekben – a tárgyalt időszakban

18 Sziget a román köznyelvben Máramarosziget rövid, népies megnevezése (a szerk. megjegyzése).

19 A Nagybányai Börtön Archívuma, [Arhiva Penitenciarului Baia Mare], Máramaroszigeti Központi Börtön állomány, feldolgozatlan.

20 Dobeș: i. m. I. köt. 86–102. p.

21 Achim Valeriu (szerk.): *Închisoarea din Sighet acuză* [Vádol a szigeti börtön]. Baia Mare, 1991, Gutin, 2–23. p.

többségük 65–70, sőt 80 év körül járhatott –, ugyanakkor azonban valószínűleg ők sem feltételezték róluk, hogy tényleges ellenállásra is képesek lennének.

„*Ami odafönt van, azt keressétek*” (Kol. 3,2)

A politikai foglyok második nagy csoportját a katolikus egyház két rítusához – a római katolikushoz, illetve a görögkatolikushoz – tartozó főpapok és egyházi személyek alkották. Amint már említettük, a katolikus egyház különösen nagy problémát jelentett a kommunista rezsim számára. Ennek oka az egyház központosított, szellemileg és kanonikusan egyaránt a Vatikánnak alárendelt struktúrájában keresendő, illetve abban, hogy a pápai államot a kommunisták a „nemzetközi reakció központjának” tekintették. A katolikusok ellen irányuló kampány, amely során a kommunista hatóságok a katolikusok mindkét ágának kérdésében más álláspontot képviseltek, 1948 tavaszától vette kezdetét.

A görögkatolikus egyház betiltására 1948 őszén, két ütemben került sor. Az egyház képviselőinek először az ortodox vallásra való áttérés lehetőségét ajánlották fel: ennek eredményeként az október 1-jei kongresszuson, amelyet Kolozsváron rendeztek meg, mintegy harminchét görögkatolikus esperes és pap írt alá áttérési nyilatkozatot. Válaszként október 2-án Ioan Suciú apostoli kormányzó kiközösítette mindazokat, akik az áttérést választották<sup>22</sup>, a hatalommal azonban nem lehetett következmények nélkül szembeszállni: október 28-án és 29-én az áttérést elutasító püspököket és papokat letartóztatták, a Belügyminisztérium bukaresti fogdájába szállították, majd bizonyos ortodox kolostorokba (Dragoslavele és Neamţ) osztották szét őket. Ugyanezen év végén a Nemzetgyűlés 358. sz. rendeletével a görögkatolikus egyházat azáltal, hogy „egyesítették” az ortodox egyházzal, tulajdonképpen teljesen felszámolták.<sup>23</sup>

22 Bucur Ioan-Marius: *Din istoria Bisericii Greco-Catolice (1918–1953)* [A görögkatolikus egyház történetéből. (1918–1953)]. Cluj-Napoca, 2003, Accent; Vasile Cristian: *Între Vatican și Kremlin. Biserica Greco-Catolică în timpul regimului comunist* [Vatikán és a Kreml között. A görögkatolikus egyház a kommunista rezsim idején]. București, 2003, Curtea Veche; Cosmovici Emanuel: *Lichidarea Bisericii Greco-Catolice în 1948. Răspunsul Episcopatului* [A görögkatolikus egyház 1948-as felszámolása. A püspökség válasza]. Caietele CNSAȘ, 2017, IX, 1–2 (17–18)/2016, București, 103–111. p.

23 Hivatalos Közlöny [Monitorul Oficial], 281. sz. I. A, 1948. december 2., 9563.

A római katolikus egyház 1945–1947 között még viszonylagos szabadságot élvezett: a hatalom „beérte” annyival, hogy bizonyos előljárók megválasztását (lásd Anton Durcovici jászvásári püspök esetét), illetve az új apostoli nuncius – Patrick O’Hara – megbízólevelét nem ismerték el. 1948-ban azonban mindez megváltozott: a kommunista hatóságok több olyan törvényi intézkedést is foganatosítottak, amelyek a katolikus egyház szervezetének meggyengítését, közéleti jelenlétének visszaszorítását, általánosabb értelemben pedig a vallásszabadság felszámolását szolgálták.<sup>24</sup> Az említett év végén a teljes romániai római katolikus püspöki karból már csak Márton Áron és Anton Durcovici gyakorolhatta főpásztori jogait.<sup>25</sup> Az említett jogszabályok a római katolikus egyházat tulajdonképpen törvényen kívül helyezték, az egyház vezetőségétől pedig azt kérték, dolgozzanak ki új szervezeti és működési statútumot.<sup>26</sup> Ennek tervezetét Anton Durcovici és Márton Áron püspökök készítették elő, és 1948. november 4-én nyújtották be a Vallásügyi Minisztériumhoz. Márton Áron az állam és egyház között fennálló kapcsolat elveit a következőképpen határozta meg: „Az állam jogai az isteni törvényekben gyökereznek, az államnak tehát nincs joga átlépni az isteni törvényeket. Az egyháznak ezzel szemben joga és hatásköre megítélni azt, hogy konkrét esetekben, bizonyos törvények életbe léptetésével az állam túllépte-e vagy sem saját jogkörét. Az egyetemes egyház nevében csak a római pápa, az egyházmegye nevében pedig csak a püspök nyilatkozhat. Az állam törvényei általában minden állampolgárra érvényesek, és az állampolgároknak e törvényeket tiszteletben is kell tartaniuk. Ha azonban e törvények oly mértékben ütköznek az isteni törvényekkel, hogy a római katolikus egyház – dogmái és kánonjai értelmében – kénytelen

- 
- 24 Az állam és a római katolikus egyház kapcsolatának 1945 utáni alakulásáról lásd: Dobos Dănuț: Aspecte ale represiunii comuniste împotriva Bisericii Romano-Catolice (1945–1964) [A római katolikus egyház ellen irányuló kommunista elnyomás aspektusai (1945–1964)]. *Pro Memoria*, 2005, IV. évf. 4. sz. 200–204. p.
- 25 Bozgan Ovidiu: *Cronica unui eșec previzibil. România și Sfântul Scaun în epoca pontificatului lui Paul al VI-lea (1963–1978)* [Egy előrelátható kudarc krónikája. Románia és a Szentek VI. Pál pápasága idején. (1963–1978)]. București, 2004, Curtea Veche, 39. p.
- 26 Az 1948. augusztus 4-i vallástörvény előírta, hogy a közzétételétől számított három hónapon belül valamennyi egyháznak be kell nyújtania jóváhagyás végett a Vallásügyi Minisztériumhoz saját szervezeti és működési statútumát. Ebben a rendszerben elsőként a román ortodox egyház statútumát hagyták jóvá 1949. február 23-án.

felmondani az engedelmességet, az állampolgárok sem kötelesek tiszteletben tartani az említett törvényeket. A római katolikus egyház csak súlyos esetekben folyamodik ehhez a megoldáshoz, és csak akkor, ha az állam nem hajlandó felülvizsgálni azon intézkedéseit, amelyek az isteni törvényekbe ütköznek.”<sup>27</sup>

A statútumtervezet 46 cikkelye közül a hatóságok végül csak hármat fogadtak el. A lehetőséget, hogy a dokumentumot a hatalom igényei szerint átdolgozzák, mindkét egyházi előjáró határozottan elutasította.<sup>28</sup>

A romániai római katolikus egyház helyzete 1949 tavaszán a párt vezetésének legmagasabb szintjén is napirendre került.<sup>29</sup> Azon a gyűlésen, amelyet a Román Munkáspárt Központi Bizottságának Titkársága 1949. május 16-án tartott, Teohari Georgescu belügyminiszter hangsúlyozta, folytatni kell „az egyes katolikus papok körében megnyilvánuló pápaellenes hangulat erősítését”, ugyanakkor azt is szorgalmazta, hogy a Securitate ügynökei minél nagyobb számban épüljenek be a papság soraiba. A román kommunisták vezetője, Gheorghe Gheorghiu-Dej úgy vélte, hajthatatlannak kell mutatkozni a római katolikus előjárókkal szemben, a Securitatétól pedig azt várta, hogy tevékenysége által „a klérus előjáróit a papoktól és a hívektől elszigetelje”. Végül annak érdekében, hogy az előjárók kompromittálása politikai színezetet kapjon, javasolta, hogy olyan hamis bizonyíté-

---

27 A Securitate Irattárát Vizsgáló Országos Tanács Archívuma, Bűnvádi állomány, 254. dosszié, III. köt. 26. p.

28 Marton József: Arhidieceza de Alba Iulia între anii 1948–1989 [A Gyulafehérvári Római Katolikus Érsekség 1948–1989 között]. In Dănuț Doboş (szerk.): *Biserica Romano-Catolică din România în timpul prigoanei comuniste (1948–1989)* [A romániai római katolikus egyház a kommunista elnyomás idején (1948–1989)]. Iași, 2008, Săpientia, 15. p.

29 „Ki tudja, vajon a Vatikánnak (...) nem jut-e eszébe ránk is átkot szórni azon az alapon, hogy az új alkotmányunk nem rendelkezik arról, hogy katolikus vallású polgárok alávéssék magukat a Vatikán politikai irányelveinek, vagy azért, mert nem hagytuk magunkat megkísérteni az amerikai aranyborjú ragyogása által, amelynek lábaihoz a Vatikán akarja hozni igaz híveit...” Részlet Gheorghiu-Dej jelentéséből az új alkotmány tervezetéről, 1948. április 9. In Totok William (szerk.): *Episcopul, Hitler și Securitatea. Procesul stalinist împotriva „spionilor Vaticanului” din România* [A Püspök, Hitler és a Securitate. A „Vatikán kémek” ellen indított romániai sztálinista per]. Iași, 2009, Polirom, 23–24. p.

kokat kell felkutatni, amelyek igazolják: a katolikus előljárók „ellenséges idegen köröktől kapják az utasításukat”.<sup>30</sup>

Az állam által sorozatban indított perekben a bukaresti apostoli nunciatúra személyzetének tagjait vagy elítélték, vagy kiutasították az országból, azonban e jogi maskarádé valódi célja a római katolikus hierarchia végleges felszámolása volt: a katolikus iskolákat államosították, a püspököket és papokat letartóztatták és 20–25 évnyi börtönbüntetésre ítélték. Külföldi, illetve vatikáni kapcsolatai miatt az állam a katolikus egyházat „kéme” és „árulók fészeként” nyilvánította.

Az egyház a titkos ordináriusok által próbált meg szembeszállni a hatalom egyre brutálisabb beavatkozásaival. Az említett ordináriusok – bár az állam nem ismerte el őket a püspöki hatáskör törvényes birtokosainak – bizonyos fokú tekintélyt élveztek az alsóbb klérus soraiban. A katolikusok számára zavaros, sok ellentmondással és viszályal teli időszak vette kezdetét<sup>31</sup>, azonban a klérus többsége a különféle zaklatások (fenyegetések, letartóztatások, nehéz börtönéveket kiszabó ítéletek) dacára is hű maradt a hithez és az egyházi hierarchiához, melynek élén a Szentatya állt.

A romániai római katolikus egyházat a hatóságok a kommunizmus teljes időtartama alatt megtúrt, ám hivatalosan el nem ismert egyházként kezelték, amely esetében az államnak nem sikerült érvényesítenie saját tekintélyét.<sup>32</sup>

### *Omnes viae Sighet carceram ducunt*

„Mille viae ducunt homines per saecula Romam.”<sup>33</sup> A latin közmondást parafrázálva kijelenthető, hogy az ’50-es évek elején a katolikus

30 Ana Pauker kommunista vezető javasolta, hogy a letartóztatások „a katolikus papok által elkövetett olyan közjogi bűncselekmények alapján történjenek, mint például a valutaüzérkedés” *Stenogramele ședințelor Biroului Politic și ale Secretariatului Comitetului Central al PMR. 1949. Vol. II. köt.* [A Politikai Bizottság és a Román Munkáspárt Központi Bizottságának Titkársága által tartott gyűlések jegyzőkönyvei. 1949, II. köt.]. București, 2003, Arhivele Naționale ale României, 263–268. p.

31 A katolikus egyház ellen irányuló intézkedések kapcsán lásd: Tempfli Imre: *Sárból és napsugárból. Pakocs Károly püspöki helynök élete és kora. 1892–1966.* Budapest, 2002, METEM, 113–152. p.

32 Deletant Dennis: *Teroarea comunistă în România. Gheorghiu-Dej și statul polițienesc 1948–1965* [A kommunista terror Romániában. Gheorghiu-Dej és a rendőrállam 1948–1965]. Iași, 2001, Polirom, 78. p.

33 Latin közmondás, magyar változata: *Minden út Rómába vezet. A szó szerinti fordítás: Az embert ezer út vezet örökké Rómába.*

vezetés számára – kevés kivétellel – „omnes viae Sighet carceram ducunt”.<sup>34</sup> A tény, hogy az erdélyi katolikus egyház vezetésének jelentős része a máramarosszigeti börtönbe került, arra utal, hogy a kommunista hatalom valós veszélyforrásnak látta az előbbi intézményt. 1950 és 1955 között Máramarosszigeten 58 egyházi személy<sup>35</sup> raboskodott: 19 római katolikus, 38 görögkatolikus és 1 ortodox pap. Ide került 16 katolikus (címetes vagy titkos) püspök: 10 görögkatolikus (Ioan Bălan, Ioan Chertes, Tit Liviu Chinezu, Ioan Dragomir, Valeriu Tarian Frențiu, Iuliu Hossu, Ioan Ploscaru, Alexandru Rusu, Ioan Suci, Alexandru Todea) és 6 római katolikus (Márton Áron, Pácha Ágoston, Durcovici Anton, Schubert József, Bogdánffy Szilárd és Boros Béla). Osztozott sorsukban számos helynök, kanonok, pap és szerzetes is, aki hitéhez és vallásához hűséges maradt.<sup>36</sup>

#### ADMINISZTRATÍV INTERNÁLÁSOK

Ami a máramarosszigeti rabok fogvatartásának jogalapját illeti, nagyrészüket – főként a politikusokat – az 1950-es év elején, a Belügyminisztérium által összeállított lista alapján tartóztatták le, másik részük pedig – ebbe a csoportba a görögkatolikusok tartoztak – azért került börtönbe, mert megtagadták az ortodox vallásra való áttérést. A felsorolt csoportokba tartozókat több mint egy éven át úgy tartották fogva, hogy az ezt előíró intézkedéseknek nem volt semmiféle jogalapja. Végül a Securitate 1951 augusztusában – egy 1950. január 14-i rendeletre hivatkozva, amely a romániai munkatáborok létrehozására vonatkozott – olyan határozatokat adott ki, amelyek szerint a Máramarosszigeten raboskodókat 24 hónapra „különleges munkatáborba” internálták (ezt az időszakot egyes rabok esetében újra és újra meghosszabbították, egészen 1955-ig).<sup>37</sup> A római katolikus vezetők különféle koncepciós pereket követően, az ezek során meghozott ítéletek alapján kerültek Szigetre. Vasvári Aladár brassói főesperesnek köszönhetően, aki maga is itt raboskodott, tudjuk, hogy „a máramarosszigeti fegyházban a bíróság által elítélt rabok, illetve az ítélet nélkül

34 Latin, magyar jelentése: *Minden út a szigeti börtönbe vezet.*

35 Az általuk börtönben vagy kényszerlakhelyen töltött időszak összesen 551 évet és 5 hónapot tesz ki.

36 További részletekért lásd: Dobeş: i. m. II. köt. 713–944. p.

37 A Nagybányai Börtön Archívuma, Máramarosszigeti Központi Börtön állomány, feldolgozatlan.

odahurcolt, internált rabok különböző besorolás alá estek. Ez a gyakorlatban azt jelentette, hogy az említett két csoportba tartozókat elkülönítették – olyannyira, hogy még csak nem is látták egymást, így nem is tudhattak egymás létezéséről.”<sup>38</sup>

Felvetődik a kérdés, hogy ezek a fontos személyiségek miért éppen Máramaroszigetre kerültek. A fennmaradt dokumentumokban semmilyen erre vonatkozó információt nem sikerült találni, mindazonáltal három lehetséges indoka is lehetett annak, hogy a hatalom éppen ezt a börtönt választotta ki számukra.

1. Máramarosziget közel esett az orosz határhoz. Ha bármiféle felkelés tört volna ki az országban, a fogvatartottakat minden különösebb nehézség nélkül át lehetett volna szállítani a Szovjetunióba.

2. Az épület – struktúrájából adódóan, pontosabban a meglévő magánzárkáknek köszönhetően – különösen alkalmas volt arra, hogy a rabokat elkülönítsék, elszigeteljék egymástól.

3. Végezetül, ha megnézzük Románia térképét, láthatjuk, hogy akkoriban a város igen távol esett – és el is volt szigetelve – az ország nagyobb városaitól, így meglehetősen nehezen szivároghatott volna ki bármiféle információ a fogvatartottakkal kapcsolatban – azaz a helyszín kiválasztása akár a titoktartást is szolgálhatta.

### A BÖRTÖN SZEMÉLYZETE

„Bizalmatlanság és kémkedés minden és mindenkivel szemben: ezek az alapelvek jellemezték a börtön személyzetének egymáshoz való viszonyulását”, írja Constantin C. Giurescu történész, aki maga is öt éven és két hónapon át raboskodott a máramaroszigeti börtönben.<sup>39</sup> A tárgyalt időszakban a börtön igazgatója Vasile Ciolpan volt. Ciolpan 1920-ban született egy máramarosi faluban, három elemi osztályt végzett, és felnőttkorában favágóként dolgozott. 1949 júliusában politikai nevelőként lett a börtön alkalmazottja, az igazgatói állást pedig 1950 májusa és 1955 júniusa között töltötte be. 1955 augusztusában munkahelyen tapasztalt „visszaélés és gondatlanság” miatt menesztet-

---

38 Virt László 1988. október 1-i beszélgetése Vasvári Aladárral a brassói idős papok otthonában. Köszönettel tartozunk Virt Lászlónak, aki levél formájában megosztotta velünk a beszélgetés anyagát.

39 Giurescu: i. m. 105. p.

ték.<sup>40</sup> Ezt követően egy tejbegyűjtő központban dolgozott, majd a városi mozi alkalmazottja is volt. 2004 áprilisában, 84 éves korában hunyt el. Constantin C. Giurescu történész emlékei szerint „[k]özépmagas, sovány, rücskös arcú, átható tekintetű ember volt. Nem örvendett túl jó egészségnek, a májával volt valami baj. Gyakran nézett ki rosszul, szemei beestek, több rendben is nagy kiütések jelentek meg a homlokán és a nyakán. Olyankor azt mondtuk, hogy *a benne lakó gonoszság lélegzik* ezeken át. Az is lehet, hogy betegeskedésének az ital volt az oka, ugyanis nagyon szeretett inni. Gyakran előfordult, hogy esténként – de volt, hogy már délben is – ittasan érkezett meg a napi tájékoztató értekezletre.”<sup>41</sup>

A börtönőrök valódi nevét a tárgyalt öt éves időszakban fogvatartott rabok nem ismerték, ezért részben fizikai jellegzetességeik, részben pedig viselkedésük alapján különféle gúnyneveket ragasztottak rájuk. (Az első csoportba például a „Madárka”, „Mongol”, „Ormányos” és „Pilóta” típusú nevek tartoztak. A második csoportba sorolhatók nevei egy betűből és egy számból álltak, és a következőképpen néztek ki: B1, B2, B3, esetleg H1, H2, H3. A B a vadállat értelemben használt bestia, a H a hitvány, semmiházi ember rövidítése volt.) Boros Béla titkos püspöknek köszönhetően tudjuk, hogy jóindulatú börtönőrök is szolgáltak az intézetben. Boros úgy emlékszik, hogy „amikor Iuliu Maniu (korábban háromszor volt Románia miniszterelnöke) az egyik közeli cellában haldokolt, egy jóindulatú börtönőr bement az öt püspök cellájába, és takarítás ürügye alatt átvitte Alexandru Todeát Maniuhoz. Todea a lehetőségekhez képest ellátta a haldoklót szent útravalóval, és fel is oldozta. Maniu halálát követően Boros kapta azt a feladatot, hogy az egykori miniszterelnök celláját kitakarítsa. Az említett börtönőr azért tehetette meg mindezt, mert Maniut magánzárkában tartották, így tehát nem volt tanúja az eseménynek”. Szintén Boros püspöktől tudjuk, hogy „volt olyan börtönőr, aki román emberként az öt püspök cellájában megtanulta magyarul a Miatyánkot”.<sup>42</sup>

---

40 A Börtönök Országos Igazgatóságának Archívuma, Személyzet állomány, 1302. dosszié, sz. nélküli.

41 Giurescu: i. m. 92–93. p.

42 Virt-levelezés.

Amint már volt szó róla, a börtön személyzetének körében meglehetősen érdekes viszonyok uralkodtak.<sup>43</sup> 1950 májusa és 1955 júliusa között körülbelül 70 börtönőr dolgozott az intézetben. Ezek közül mintegy 20-30 személy volt szolgálatban egyszerre, akik emeletenként 2-3 fős csoportokra osztva látták el feladataikat.<sup>44</sup> Az alkalmazottak több mint fele szegényparaszti családból származott: számukra a börtönrendszerben való elhelyezkedés biztos munkahelyet és aránylag jó megélhetést biztosított. Ezek az emberek átlagban négy osztályt végeztek, és korábban földművelésből tartották fenn magukat.

*„Isten törvényeiben s az egyház ügyeiben alkudozást nem ismerek.”  
(Márton Áron)*

A máramarosszigeti fegyházban raboskodó magyar katolikus püspökök és papok már a letartóztatásuk előtt a Securitate megfigyelése alatt álltak, és a hatóságok csak a megfelelő pillanatra vártak, hogy börtönbe zárhassák őket.

*Bogdánffy Szilárd Ignác (1911–1953)* nagyváradi titkos püspököt 1949. április 5-én azzal a váddal tartóztatták le, hogy „nem csupán tudomása volt a szatmárnémeti Scheffler János püspök Vatikán javára végzett kémtevékenységről, hanem segítette is őt ebben”.<sup>45</sup> Bogdánffy nyolc hónapnyi vizsgálati fogság után, amit a nagyváradi Securitate fogdájában töltött, 1949. december 14-én a Belügyminisztérium buka-

43 Uo. 105. p.

44 Fürtös Andrea: Personalul administrativ al penitenciarului Sighet (1950–1955). Profiluri umane [A szigeti börtön adminisztratív személyzete (1950–1955). Emberi arcélek]. In *Anuarul Institutului de Istorie „George Barițiu”*. Series Historica, 2007, XLVI, Cluj-Napoca, 401–432.

45 A Securitate Irattárát Vizsgáló Országos Tanács Archívuma, Informatív állomány, 161 633. dosszié, 43. Lásd még: *Ut a vértanúsághoz. Bogdánffy Szilárd emlékkötet. I. köt.* Nagyvárad, 2011, Római Katolikus Püspökség, 31–32. p. Egyes tanúvallomások szerint Nagyvárad előtt szedték le a vonatról, miközben egy kárpátaljai pap által írt jelentést vitt Bukarestbe, a nunciatúrára, ami a kárpátaljai egyház-üldözésekről szólt. Amikor észrevette, hogy követik, megpróbálta összetépni a levelet, de ez nem sikerült, ezért csak kidobta a vonatablakán. A legközelebbi állomáson aztán leszállították, és visszamentek megkeresni a bűnjelet (Tempfli: i. m. 176. p.). A letartóztatás történetét mások is így ismerik, annyi kiegészítéssel, hogy Bogdánffy püspököt régóta figyelhették már, és a kárpátaljai pap jelentésével kívül más fontos iratok is lehettek nála. E tanúvallomások szerint amint észrevette, hogy követik, összetépte a dokumentumokat, és kidobta azokat az ablakon. Ezt követően Nagyváradon leszállt a vonatról, bement a Kanonokorra, és ott tartóztatták le. (Bővebben lásd uo.)

resti fogdájába került<sup>46</sup>, onnan pedig 1950. október 26-án szállították át a máramarosszigeti börtönbe.<sup>47</sup> Vasile Ciolpan, a börtön igazgatója 1950. október 26-án jelentette a Securitate vezérigazgatóságának az újabb katolikus elöljárókból és papokból álló csoport érkezését. E csoport tagjai Ioan Suciu, Rafael Haag, Ion Ploscaru, Ion Raţă-Tarcisius és Constantin Bogdanfi (értsd: Bogdánffy Szilárd) voltak.<sup>48</sup> Kilenc hónappal később, 1951. július 31-én Bogdánffy személyes tárgyai is befutottak Máramarosszigetre: „egy 5686 lejes CEC (takarékpénztári) letéti jegy, egy Omega márkájú zsebóra és egy börtárca különféle iratokkal”.<sup>49</sup> 1951. november 19-én Bogdánffyt Bukarestbe szállították kivizsgálásra, majd 1952. április 11-én a jilavai börtönbe vitték.<sup>50</sup> 1953. február 24-én áthelyezték az előzetes letartóztatásban levők közé, április 24-én pedig a nagyváradi Tartományi Katonai Bíróság a Scheffler János püspök ellen indított perben érintettként 12 évnyi kényszermunkára ítélte „hazaárulás büntetében elkövetett bűnrészeség” miatt.<sup>51</sup> Április 30-án visszavitték Jilavára, ahonnan május 12-én Capul Midiára helyezték.<sup>52</sup> 1953 nyarán felfüggesztették a Duna-Fekete-tenger-csatorna építésének munkálatait, és Bogdánffy július 20-ával kezdődően Nagyenyedre került. Végül itt, a nagyenyedi börtönben halt meg „tüdőgyulladás következtében” 1953. október 1-jén, 42 éves

46 A vizsgálati nyilatkozatok nyomtatásban megjelentek az *Út a vértanúsághoz... II.* kötetében, 217–225., 233–237. p.

47 A máramarosszigeti fogság idején a 34-es és a 78-as cellában tartották fogva (A Nagybányai Börtön Archívuma, Máramarosszigeti Központi Börtön állomány, feldolgozatlan).

48 Uo.

49 Uo. Egykori szigeti cellatársa, Ioan Ploscaru görögkatolikus püspök így jellemezte: „Mindannyiunk közül ő volt a legtestesebb. Emiatt őt vitték a nehezebb robotmunkára. Mindent összegyűjtött, amit talált: cigarettacsikkeket – ő maga nem dohányzott, másoknak adta oda –, egy szeget, egy ceruzát. Szelid és alázatos ember volt, kiváló lélek, ám úgy tűnik, óvatlanságából sok baja származott”. A görögkatolikus elöljáró úgy emlékszik, hogy az egyik motozás során a római katolikus püspöknél „szegeket és különféle csavarokat tartalmazó készletet találtak. A börtönparancsnokhoz vitték miattuk, ahonnan piros arccal tért vissza – vagyis felpofozták”. (Ploscaru Ioan: *Lanțuri și teroare* [Láncok és terror]. Timișoara, 1998, Signata, 187. p.)

50 A Securitate Irattárát Vizsgáló Országos Tanács Archívuma, Bűnügyi állomány, 73. dosszié, I. köt. 366. p.

51 Az ítélet szövege nyomtatásban megjelent az *Út a vértanúsághoz... II.* kötetében. 319–325. p.

52 A Securitate Irattárát Vizsgáló Országos Tanács Archívuma, Bűnügyi állomány, 73. dosszié, I. 365. p.

korában.<sup>53</sup> A Szentté Avatási Ügyek Kongregációja 2010. március 27-én kapta meg XVI. Benedek pápa jóváhagyását a Bogdánffy Szilárd püspök mártíromságára vonatkozó rendelet kihirdetésére. A romániai római katolikus egyház első olyan egyházi személyének boldoggá avatására, aki mártíromságot szenvedett, 2010. október 30-án került sor.

*Boga Alajos (1886–1954)*, gyulafehérvári ordinarius substitutus<sup>54</sup>. A Securitate átfogó akciója során 1950. május 11-éről 12-ére virradóra hurcolták el a gyulafehérvári püspökség székhelyéről, és a Belügyminisztérium bukaresti fogdájába szállították.<sup>55</sup> Az 1950. május 11–12-i éjszakai akció átirata nagyon pontos utasításokat tartalmazott a 74 éves főpap letartóztatására vonatkozóan:

„Folyó év május 10-én, 18 óra után egy 10 elvtársból álló csapat minden szükséges anyaggal és fegyverzettel (gépfegyverekkel, gránátokkal, könnyfakasztó gránátokkal, elemlámpákkal) felszerelve távozott. [...] Nagyszebenben a gyulafehérvári Securitatétól megkapták a püspöki palota tervrajzát, lakóinak névsorával együtt. [...] A küldetés sikere érdekében a bukaresti csapaton kívül a nagyszebeni Securitate 12 elvtársa, illetve a gyulafehérvári Securitate 14 elvtársa is mozgósította magát, így a teljes csapatot 35 elvtárs alkotta. (...) A palotabeli nők testi motozásának elvégzésére három elvtársnőt is magukkal vittek. 22 óra 30 perckor a kapussal együtt, aki a Securitate informátora volt, kiszálltak a püspöki palotához, körülvették a célpontot, és mindegyik csapat csendben elfoglalta a számukra kiszabott helyet. A behatolást 23 órakor, egyszerre hajtották végre. Annak érdekében,

53 Uo. Informatív állomány, 161 633. dosszié, 2. A '70-es évek utolsó éveiben Rafael Haag jezsuita szerzetes elmesélte egyik ismerősének, hogy Bogdánffyt, ezt „a rendkívül művelt és ritka intelligenciájú embert brutálisan megverték, és ezt követően rövidesen meghalt a börtönben”. (Ügynöki jelentés, 1966. július 18., az információt a „Geta” fedőnevű ügynök szolgáltatta. Uo. 203 455. dosszié, II. köt. 124. p.)

54 Az ordinarius kifejezés a római katolikus egyházjogban olyan személyt jelöl, aki egy egyházmegye vagy egy részegyház élén állva az adott terület felett joghatósággal, egyházi értelemben vett kormányzói hatalommal rendelkezik (ilyen pl. a megyés püspök). Az ordinarius substitutus kifejezés jelentése: helyettes ordinarius (a szerk. megjegyzése).

55 Dávid László atya, Boga Alajos letartóztatásának szemtanúja, így mesélte el az eseményeket: „Amikor megjelentek a szekusok, hogy letartóztassák, megdöbbenő nyugalommal fogta az előre elkészített bőröndjét, vette kalapját, a sétabotját, és elindult, mintha csak egy közeli utazásra ment volna”. (Jakab László: *Az Erdélyi vértanú börtönviselt és jelesebb elhunyt papok rövid életrajza*. Csíkszereda, 2001, 12–13. p.)

hogy nehogy véletlenül valamelyik helyiség kimaradjon a házkutatásból, mindegyik csoportot ellátták krétával, és határozottan utasították őket, hogy jelöljék meg az általuk átkutatott szobák ablakait. A házkutatás az utasítások szerint zajlott: az említett csapatok minden kijelölt pontot lezártak, az épületben tartózkodó személyeket pedig egyetlen szobába gyűjtötték össze, ahol igazoltatták és megmotozták őket. A püspökségen idegen személyeket nem találtak. Megkocogtatták a falakat is, és mivel két csapatnak is úgy tűnt, hogy kongó hangot hallanak, ezeket át is törték, ám semmit nem sikerült találniuk mögöttük. Nem kerültek elő fegyverek, robbanóanyagok, sem egyéb kompromittáló dolgok. Összesen 92 szobát, 18 folyosót, 3 pincét és 2 padlásteret kutattak át. Hajnalban ellenőrizték, hogy minden ablakon ott van-e a megbeszélte jel. Mindent rendben találtak. A házkutatás reggel 6 órakor ért véget. Dr. Boga Alajost személygépkocsival Bukarestbe szállították, reggel 4 órakor pedig – hogy senki ne láthassa – a Belügyminisztérium fogdájába vitték. A teljes művelet – az épületbe való behatolástól a házkutatásig – a legnagyobb csendben zajlott le. Semmiféle incidensre vagy bonyodalomra nem került sor.”<sup>56</sup> Bogát a Belügyminisztériumban és a vácărești-i börtönökben töltött időszak után 1951. május 4-én előbb a jilvai, szeptember 17-én pedig a máramaroszigeti börtönbe költöztették.<sup>57</sup> Az embertelen börtönkörülmények, magas kora és az orvosi ellátás hiánya oda vezetett, hogy 1954. szeptember 14-én az idős helynök a 48-as cellában, Vasvári Aladár brassói római katolikus főesperes karjai között elhalálozott.<sup>58</sup> A kiállított jegyzőkönyvbe a halál okaként a következőket vezették be: „keringési-, szív- és veseelégtelenség”.<sup>59</sup>

56 A Securitate Irattárát Vizsgáló Országos Tanács Archívuma, Bűnügyi állomány, 6504. dosszié, I. köt. 81–83. p.

57 Uo. V. köt. 8. p.

58 Bővebben lásd: Udvardy Frigyes: *A romániai magyar kisebbség történeti kronológiája (1990–2003)*. (<http://udvardy.adatbank.transindex.ro/index.php?action=nevmutato&nevmutato=Boga%20Alajos>) (Utolsó letöltés: 2022. 10. 11.)

59 A Börtönök Országos Igazgatóságának Archívuma, Személyzet állomány, 1302. dosszié, sz. nélküli. Alexandru Satmari főhadnagy, a börtön operatív csoportjának vezetője 1954. szeptember 16-án jelentette a bukaresti 0128. sz. katonai egység vezetőségének „Boga Alajos fogva tartott ellenforradalmár” halálát, aki „már hosszabb ideje keringési, szív- és veseelégtelenségben (a szövegben helytelenül „sindrom cardiorinal”-ként szerepel) szenvedett” (A Securitate Irattárát Vizsgáló Országos Tanács Archívuma, Bűnügyi állomány, 6504. dosszié, I. köt. 246. p.).

Vasvári Aladár (1904–1994) brassói főesperest, akit a Securitate igen markáns ellenfélnek tartott, 1950. május 21-én tartóztatták le.<sup>60</sup> Amellett, hogy nem akart csatlakozni a békepapi mozgalomhoz, még azzal is gyanúsították, hogy kémkedett a Vatikán részére – az operatív dossziében található jelentések arra utalnak, hogy Boga Alajos ordinárius és nunciatúra titkára, del Mestri között ő játszotta a közvetítő szerepét.<sup>61</sup> Miután több mint egy éven át a Belügyminisztériumban és a jilvai börtönben raboskodott, 1951. szeptember 18-án Máramaroszigetre helyezték át.<sup>62</sup> Érvényes ítélet híján a Securitate úgy kívánta megteremteni a fogvatartásához szükséges jogi kereteket, hogy a már említett rendelet értelmében 24 hónapra internálták, majd – mikor ez lejárt – további 24 hónappal hosszabbították meg a fogvatartás idejét.<sup>63</sup> Vasvárit 1955. március 20-án végül áthelyezték a feketehalmi (Codlea) fegyházba, ahonnan augusztus 26-án szabadult.<sup>64</sup> Szabadulása után Márton Áron püspök újra kinevezte brassói esperesnek.

Czumbel Lajos (1891–1967) szatmárnémeti ordinarius substitutus esetében a szatmári közösség életében játszott meghatározó szerepe miatt a Securitate már 1950. május 9-én javasolta, hogy két évre munkatáborba kellene internálni. Az intézkedést a következőképpen indokolták meg: „nagyon veszélyes alany és a rendszer heves ellensége, aki nagy hatást gyakorol a katolikus hívekre”.<sup>65</sup> Taktikai okokból – vagyis abban a reményben, hogy rá tudják venni, kapcsolódjon be a békepapi mozgalom tevékenységébe – a hatóságok egy ideig halogatták a letartóztatását, de végül az állammal való együttműködés kérdésében tanúsított határozott állásfoglalása miatt 1951. március 9-én mégis

---

60 Uo. 1662. dosszié, I. köt. 60. p.

61 Az 1955. július 24-i sztálinvárosi (brassói) katonai ügyészség vádiratában Vasvári Aladár „kémkedési tevékenységéről” a következőket írják: „A vád, hogy Del Mestrinek, a nunciatúra titkárának kémkedik, nem bizonyítható”. (Uo. 66. p.)

62 A Nagybányai Börtön Archívuma, Máramaroszigeti Központi Börtön állomány, feldolgozatlan.

63 A Securitate Irattárát Vizsgáló Országos Tanács Archívuma, Bűnügyi állomány, 8235. dosszié, I. köt. 2. p.

64 Uo. Informatív állomány, 203 452. dosszié, VI. köt. 28. p.; Uo. Bűnügyi állomány, 1662. dosszié, II. köt. 13. p.

65 Uo. Informatív állomány, 133 629. dosszié, I. köt. 37. p.

letartóztatták.<sup>66</sup> Czumbel 1951 júliusának végén a szatmári Securitate fogdájából, ítélet nélkül került a máramarosszigeti börtönbe.<sup>67</sup> A Belügyminisztérium csak 1952. január 30-án adta ki azt a rendeletet, amely alapján 24 hónapra internálták, majd fogvatartásának idejét újabb 24 hónappal hosszabbították meg.<sup>68</sup> Közel négy évet töltött a szigeti börtönben, ahonnan 1955. május 3-án szabadult, de nem térhetett vissza Szatmárra. Azzal az indokkal, hogy „továbbra is rendszerellenes, és a nyomozás alatt nem volt őszinte”, a Securitate rövid időre a bárágani pusztában jelölt ki számára kényszerlakhelyet.<sup>69</sup> 1956. február 8-án, a kultuszminisztérium képviselőivel folytatott egyeztetések alapján végül kinevezték szatmárnémeti főesperesnek, a valóságban azonban Czumbel tulajdonképpen Szatmár–Várad egyházmegye apostoli kormányzója volt.<sup>70</sup>

*Boros Béla (1908–2003)* temesvári titkos püspököt 1951. március 10-én tartóztatták le, majd szeptember 10-én a Bukaresti Katonai Törvényszék egy koncepciós per keretében „hazaárulás és a Román Népköztársaság külső biztonsága elleni szervezkedés” büntett vádjával életfogytiglani kényszermunkára ítélte.<sup>71</sup> Egy, a kilencvenes évek elején készült interjúban a püspök így emlékezett az eseményekre: „1951. márciusában letartóztattak, mivel azt feltételezték, hogy titok-

66 A Securitate 1955. július 19-i jelentésében ez olvasható: „Baltheiser Ion azon nyilatkozata alapján tartóztatták le, amelyben ez rámutat: 1951 februárjában ismeretlen küldőnccel üzenetet kapott Czumbeltől, hogy juttassa el a Vatikánba. Mivel nem sikerült a bűnösségét igazoló elegendő bizonyítékot összegyűjteni, a hatóságok úgy döntöttek, munkatáborba küldik”. (Uo. II. köt. 79., 83. p.)

67 Vasile Ciolpan, a börtön parancsnoka, 1951. július 31-én megerősítette, hogy megérkezett „Czumbel Ludovic rab, akit a parancs szerint abba a szobába osztottak be, amelyben Farenkopf Otto papot is tartottak”. (A Nagybányai Börtön Archívuma, Máramarosszigeti Központi Börtön állomány, feldolgozatlan.)

68 A Securitate Irattárát Vizsgáló Országos Tanács Archívuma, Informatív állomány, 109 896. dosszié, III. köt. 97. p.

69 Uo. 133629. dosszié, II. köt. 83. p.

70 Uo. I. köt. 74., 89. p. A börtönévek során átélt szenvedés és az előrehaladott életkor, amelyekhez bizonyára a politikai rendszernek az '50-es évek közepén végbement megszilárdulása is hozzájárult, a fontosabb tényezők voltak, amelyek Czumbel Lajost a hatóságokkal szemben tanúsított álláspontja módosítására kényszerítették. Megpróbált valamiféle modus vivendit kialakítani az állam és a katolikus egyház kapcsolatában. (Bővebben lásd: Giurgiu Daniel: *O istorie a vieții și activității canonice dr. Czumbel Lajos (1891–1967)* [Dr. Czumbel Lajos kanonok életének és tevékenységének története (1891–1967)]. Megjelenés alatt.

71 1951. december 14-én a fellebbezést a Legfelső Hadbíróóság elutasította, és 1963-ban az ítéletet 25 évi kényszermunkára változtatták. (A Securitate Irattárát Vizsgáló Országos Tanács Archívuma, Bűnügyi állomány, 310. dosszié, IX. köt. 23–26. p.; IV. köt. 5. p.)

ban püspökké szenteltek. Valójában már 1948. december 12-étől püspök voltam. A koncepció per 5 napig tartott. Azzal vádoltak minket, hogy a Vatikán javára kémkedtünk, bár nekünk ilyesmi még álmunkban sem jutott volna eszünkbe. A végén kimondták az ítéletet, és megborzongva hallottuk, hogy a 82 éves Pácha Ágoston püspökünket 18 év börtönbüntetésre ítélték. Gondolom, a számításuk az volt, hogy pont 100 éves legyen a szabadulása napján. Nevetséges volt. Engem és még három személyt – köztük a bukaresti Schubert [József] püspököt – életfogytiglani kényszermunkára ítélték. Ez volt a mi perünk. Utána még néhány hónapig a Belügyminisztérium bukaresti fogdáijában tartottak egyedül egy cellában. Mai napig sem tudom, hogy miért.”<sup>72</sup>

Borost 1951. december 20-án helyezték át a máramarosszigeti börtönbe<sup>73</sup>, ahonnan 1955. március 22-én a Râmnicu Sărat-i börtönbe került. Távozása előtt Vasile Ciolpan börtönigazgató a következő jellemzést írta bűnügyi törzslapjára: „A börtönben jól viselkedett. Nagyon félős alak, nem lehet benne megbízni, de nagyon erkölcsös, és ragaszkodik a saját vallásához. Nálunk nem volt büntetve.”<sup>74</sup> A férfi a Râmnicu Sărat-i börtönben eltöltött két év után megjárta a jilavai (1957. november 7.), a pitești-i (1957. november 11.), a dézsi (1960. március 6.) és a szamosújvári (1962. január 18.) börtönöket is. Végül 1964. augusztus 4-én, az általános amnesztia elrendelésekor a szamosújvári börtönből helyezték szabadlábra.<sup>75</sup>

Sándor Imre (1893–1956), gyulafehérvári ordinarius substitutust 1951. március 11-én tartóztatták le.<sup>76</sup> Miután öt napig a nagyszebeni Securitatén tartották fogva, áthelyezték Bukarestbe, a Belügyminisz-

72 A Máramarosszigeti Börtönmúzeum keretében működő Kommunizmust Tanulmányozó Nemzetközi Központ Archívuma, SASU Aurora hangtár, interjú Boros Adalbert püspökkel. (A továbbiakban: SASU Aurora hangtár).

73 Uo. A Nagybányai Börtön Archívuma, Máramarosszigeti Központi Börtön állomány, feldolgozatlan.

74 A Securitate Irattárát Vizsgáló Országos Tanács Archívuma, Bűnügyi állomány, 310. dosszié, III. köt. 31., 190. p.

75 A '90-es évek elején rögzített vallomásában Boros atya elmeséli, hogy „az utolsó napon, az utolsó órában szabadultam, 1964. augusztus 4-én, délután 5 órakor”. Szabadulásakor 54 kg-ot nyomott (SASU Aurora hangtár).

76 Büntetőügyi Személyi Lap [Fișă Matricolă Penală], (<http://www.biblioteca-represiunii.ro/Fise%20matricole%20penale%20-%20detinuti%20politici/S/S%2001.%20S%20-%20Sandru/Sandor%20Emeric/>) (Utolsó letöltés: 2022. 10. 11.) Azért tartóztatták le, mert „régóta jelentették róla, hogy ellenséges megnyilvánulásai vannak a mi népi demokratikus rendszerünkkel szemben” (A Securitate Irattárát Vizsgáló Országos Tanács Archívuma, Bűnügyi állomány, 6649. dosszié, VI. köt. 186. p.).

térium fogdájába<sup>77</sup>, innen pedig július 17-én a jilvai börtönbe költöztették.<sup>78</sup> Az 1951. év júniusa és októbere közötti időszakban egész sor kihallgatásnak vetették alá, amelyek alapján végül a vádiratcsomót összeállították ellene. Azzal vádolták, hogy Clemente Gatti ferences atya révén „titokban” levelezett a Vatikánnal<sup>79</sup>, és Gatti segítségével „a Vallásügyi Minisztériummal folytatott teljes levelezésének másolatát” is elküldte nekik.<sup>80</sup> Sándort a katolikus papok és apácák azon csoportjába sorolták, akiket a Bukaresti Katonai Törvényszék 1952. január 15-én „hazaárulásért”<sup>81</sup> 25 évnyi kényszermunkára ítélte. Mivel románul nem beszélt, a vizsgálat és a per időszaka alatt Pápay Sándor tolmács fordított neki.<sup>82</sup>

Az Államvédelmi Vezérigazgatóság [Direcția Generală a Securității Statului] 1952. január 19-i átiratában azt kérte a jilvai börtön vezetőségétől, hogy a katolikus elől járót átszállítás céljából valamennyi személyes tárgyával együtt adják át a Securitate megbízottainak.<sup>83</sup> A máramarosszigeti börtön parancsnoka öt nappal később igazolta Sándor átvételét.<sup>84</sup> 1954. június 29-én a Belügyminisztérium egyik megbízottja a börtönben újra kihallgatta.<sup>85</sup> 1955. március 20-án a szigorított Râmnicu Sărat-i börtönbe<sup>86</sup> szállították át<sup>87</sup> – ebben az

77 Uo. 12 370. dosszié, I. köt. 4. p.

78 Uo. III. köt. 64. p.

79 Gatti Clemente (1880–1952) ferences pap, a bukaresti olasz híveknek nyújtott szellemi támogatást. 1951. március 8-án letartóztatták, a vallatás során kínzásoknak vetették alá. Az olasz hatóságok nyomására kiengedték a börtönből, és 1952. áprilisában igen súlyos egészségi állapotban Bécsbe küldték, majd innen Olaszországba szállították. 1952. június 6-án halt meg a Pádvia melletti Saccolongo kolostorban. ([http://www.bru-italia.eu/news\\_412\\_ro.php](http://www.bru-italia.eu/news_412_ro.php)) (Utolsó letöltés: 2022. 10. 12.)

80 A Securitate Irattárát Vizsgáló Országos Tanács Archívuma, Bűnügyi állomány, 6649. dosszié, VI. köt. 186–187. p.

81 Uo. 12 370. dosszié, 2. köt. 57–67. p.

82 Uo. 58. p. 1952. október 23-án a Bukaresti Katonai Törvényszék fellebbezési kérelmét megalapozatlanként elutasította. (Uo. III. köt. 47. p.)

83 Uo. 61. p.

84 Uo. 59. p. A máramarosszigeti fogvatartása idején az I. emeleti 45-ös cellában őrizték.

85 A Nagybányai Börtön Archívuma, Máramarosszigeti Központi Börtön állomány, feldolgozatlan.

86 Ionițoiu Cicerone: Penitenciarul Râmnicu Sărat – Un infern programat [A Râmnicu Sărat-i börtön – egy megtervezett pokol]. In Romulus Rusan (szerk.): *Analele Sighet 9. Anii 1961–1972. Tărilor Europene de Est, între speranțele reformei și realitatea stagnării*. [Sziget évkönyvek 9. 1961–1972. Kelet-Európa országai a reform reménye és a stagnálás valósága között]. București, 2001, Academia Civică, 405–410. p.

87 A Securitate Irattárát Vizsgáló Országos Tanács Archívuma, Bűnügyi állomány, 12 370. dosszié, III. köt. 52., 54. p.

intézetben a foglyokat teljesen elszigetelték egymástól –, ahol a 24-es cellába került.<sup>88</sup> A katolikus előljáró egészségi állapota 1955 végére jelentősen megromlott. A börtönorvos december 5-i jelentése szerint Sándor Imre atya „időskori hipertóniás atherosclerosisban, dyspepsiás gyomorhurutban” szenvedett, emiatt „állandó étrendet” javasolt számára.<sup>89</sup> 1956. február 18-án kelt újabb jelentésében az orvos állapota miatt egy plusz takarót igényelt neki, és „előrehaladott testi leépüléssel, aszténiával és atherosclerosis-szal” diagnosztizálta.<sup>90</sup> Sándor Imre 1956. február 28-án, 23 órakor hunyt el. A róla készült iratokban a 63 éves férfi halálának okaként „agyi ödéma és agyvérzés”, illetve természetes halál szerepel.<sup>91</sup> A város temetőjében helyezték örök nyugalomra.<sup>92</sup>

*Márton Áron (1896–1980)* római katolikus püspök, a kommunista rendszer egyik legmeghatározóbb – és tegyük hozzá: leghatározottabb – ellenzéki alakja volt.<sup>93</sup> 1949. június 21-én a Gyulafehérvár–Tövis országúton tartóztatták le titkárával, Ferencz Benjáminnal együtt. Szabadulása után a püspök egy paptanárnak mesélte el letartóztatását

- 
- 88 Memoárjában Gheorghe Pătrașcu görögkatolikus pap ekképpen emlékezett meg sorstársáról: „Alig múlt 60 éves, beteg és nagyon legyengült. Râmnicu Săraton a cellában még begyűjtottak, de sok hozzáértésre és tapasztalatra volt szükség, hogy 2-3 széndarabbal és három fadarabkával meggyűjthasd a tüzet. Sándor atya igencsak esetlen volt e tekintetben, s hallottam a rendőrt (látni nem láthattam, hiszen mindenkit elszigeteltek a saját szobájában) kiabálni rá: »Ilyen öreg vagy és nem tudsz tüzet gyűjtani?» Azt hiszem, hogy a piszok, de még inkább a hideg miatt megbetegedett, és a megfelelő kezelés híján ebbe halt bele a börtönben.” (Pătrașcu Gheorghe: *Zile de încercare și de har. Amintiri din închisoare* [A megpróbáltatás és a kegyelem napjai. Emlékek a börtönből]. Roman, 2002, Serafica, 52. p. Egyes tanúvallomások szerint a katolikus pap a cellájában halálra fagyott. (Jakab: i. m. 22. p.)
- 89 A Securitate Irattárát Vizsgáló Országos Tanács Archívuma, Bűnügyi állomány, 6649. dosszié, III. köt. 46. p.
- 90 Uo. 47. p.
- 91 Az 1956. március 1-jén kiállított jegyzőkönyv szerint Sándor atya „hipertóniás betegségben és agyi érrelmeszesedésben szenvedett, és egy héttel korábban agyergörccs jeleit észlelték nála. Ezt követően kezelés hatására magához tért, de 48 órával halála előtt újabb rohama volt, majd kómába esett”. (Uo. 42. p.)
- 92 Rövid életrajzát felterjesztették a Szentszékhez a 20. század új vértanúinak névsorába. A Gyulafehérvári Főegyházmegyei Hatóság, 2003. január 13-án beindította az előzetes egyházmegyei vizsgálatot (Jakubinyi György: *A szentek nyomában Erdélyben*. 3., átdolg., jav. kiad. Gyulafehérvár, 2009, Verbum, 170–171. p.)
- 93 Bővebben lásd: Marton József: *Márton Áron – episcopul Ardealului* [Márton Áron – Erdély püspöke]. Alba Iulia, 2008, Arhiepiscopia Romano-Catolică; Virt László: *Márton Áron Püspök – „Az Úr legigazabb szolgája”*. 2016, Velar.

nak körülményeit.<sup>94</sup> A letartóztatást követően az egyházmegyéénél néhány napig semmit sem tudtak róla (pontosabban csak annyit, hogy sem Bukarestbe nem érkezett meg, sem Gyulafehérvárra nem tért vissza). Emiatt helyettese, Boga Alajos plébános 1949. június 30-án levelet küldött Stanciu Stoián vallásügyi miniszternek, tájékoztatást kérve a püspök hollétéről. Az átirat természetesen válasz nélkül maradt.<sup>95</sup>

Márton Áront két évig tartották a Belügyminisztérium bukaresti fogdájában, majd az 1951. július 30. – augusztus 6. között zajló, nyilvánvalóan politikai jellegű perben a Bukaresti Katonai Törvényszék 1165. sz. ítéletével „hazaárulás bűncselekménye” vádjával életfogytiglani kényszermunkára ítélték.<sup>96</sup> A per ideje alatt a jilavai börtönben őrizték<sup>97</sup>, ahonnan 1951. augusztus 14-én a nagyenyedi börtönbe költöztették.<sup>98</sup> Egy hónappal később, szeptember 19-én innen szállították át a máramarosszigeti börtönbe, ahol az első emeleten található 45-ös számú cellába került.<sup>99</sup>

---

94 A beszélgetés teljes átiratát lásd: Bodeanu Denisa: Arestarea, procesul și detenția episcopului Márton Aron în documentele din arhiva CNSAS [Márton Aron püspök letartóztatása, pere és börtönbüntetése a CNSAS levéltárában található dokumentumokban]. *Caietele CNSAS*, 2013, VI. évf., 1–2. (11–12.), 234. p.

95 Szóke János: *Márton Aron*. Budapest, 1990, Szent Márton Alapítvány, 155. p.

96 A Securitate Irattárát Vizsgáló Országos Tanács Archívuma, Bűnügyi állomány, 254. dosszié, II. köt. 61. p.; X. köt. 33. p. Az 1951. augusztus 7-én benyújtott fellebbezést a Katonai Fellebbviteli Bíróság elutasította (Üo. 76–77. p.).

97 Üo. 30–30. p.

98 Üo. 28., 30. p.

99 Üo. III. köt. 174–179. p.; X. köt. 29. p. Majdnem 3 évig raboskodott itt római katolikus és görögkatolikus püspökökkel, papokkal és szerzetesekkel együtt, egy közösséget alkotva. A visszaemlékezéseket összevetve a 45-ös cellában a püspök atyával együtt tizenhárman voltak: Sándor Imre római katolikus gyulafehérvári ordinarius substitutus; Boros Béla római katolikus temesvári titkos püspök; Pacha Ágoston római katolikus temesvári püspök; Ioan Dragomir görögkatolikus máramarosi püspök; Schubert József római katolikus bukaresti titkos püspök; Todea Alexandru balázsfalvi titkos püspök; Waltner József római katolikus temesvári kanonok; Pătrașcu Gheorghe római katolikus moldvai ferences pap; Ștefan Tătaru római katolikus moldvai ferences pap; Heber Johann római katolikus temesvári püspöki titkár; Peți Gheorghe római katolikus jászvásári ordinarius substitutus; Leluțiu Aurel görögkatolikus balázsfalvi pap, tanár. A cellabeliek feladata az volt, hogy a börtönben takarítsanak. Négyen a WC-nek a tisztántartásával voltak megbízva, közöttük Márton Aron püspök úr is.

Az Alexandru Tehodor Cisar<sup>100</sup> érsek 1954. januári halála következtében felmerülő problémákkal kapcsolatban, a romániai római katolikus egyház jogrendszerének alapvető elveit tiszteletben tartva a hatóságok Márton Áron szabadon bocsátásának lehetőségét is megvizsgálták. A Román Munkáspárt Központi Bizottsága Politikai Irodájának 1954. május 25-i gyűlésén Emil Bodnăraş védelmi miniszter javasolta, hogy a püspököt hozzák Bukarestbe „fogságba, ám olyan feltételek mellett, hogy magatartásának felmérése végett beszélgetni lehessen vele”.<sup>101</sup> A román kommunisták vezetője, Gheorghiu-Dej elfogadta a püspök fővárosba költöztetésének ötletét, de javasolta, hogy „ne a védelmi minisztériumba, hanem egy házba [hozzák]. Mondják neki azt, azért vitték oda, hogy kezeljék, ugyanis beteg, és hogy egy orvos is megvizsgálja majd. Minden módszer latba kell vetni annak érdekében, hogy megváltoztassa az álláspontját.”<sup>102</sup> A politikai vezetés szintjén született határozat elfogadásának másnapján a Börtönök Igazgatósága tájékoztatta a máramarosszigeti börtön parancsnokát, hogy a püspököt „minden személyes tárgyával együtt” át fogják költöztetni.<sup>103</sup> 1954. május 27-én az egyházfőt a Belügyminisztérium bukaresti fogdájába szállították, ahol az alagsor második szintjének egyik cellájába került.

1954 júliusában Márton Áron kétszer is találkozott dr. Petru Grozával, aki ebben az időszakban a Nagy Nemzetgyűlés Elnökségének elnöke volt. A beszélgetések jegyzőkönyveiből kiderül, hogy a katolikus előljáró meglehetősen szilárd álláspontot képviselt. Amint mondotta,

100 Cisar Alexandru Theodor (1880–1954) püspök, a jászvásári püspökség *ad interim* apostoli kormányzója (1920. augusztus – 1925. július), bukaresti érsek (1924. december – 1948). 1949–1953 között kényszerlakhelyéül a szászvárosi ferencendi kolostort jelölték ki számára. 1953 végén megengedték neki, hogy visszatérjen Bukarestbe. Eletrajzi adataikért lásd: Doboş Dănuţ: *Preoţii catolici în captivitatea comunistă. Arhiepiscopul Alexandru Theodor Cisar* [Katolikus papok a kommunisták fogságában. Alexandru Theodor Cisar érsek]. *Pro Memoria*, 2009, 8. sz. ARCB, Bucureşti, 171–181. p.

101 A magas beosztású kommunista tisztségviselő azon a véleményen volt, hogy „ha valaki beszélne vele, sikerülhetne olyan megoldást találni, amely feltételes szabadlábon bocsátását eredményezze.” (Ionescu-Gură Nicoleta: *Stalinizarea României. Republica Populară Română 1948–1950: transformări instituţionale* [Románia sztálinizálása. Román Népköztársaság 1948–1950: intézményi átalakítások]. Bucureşti, 2005, All. 315–321. p.; Deletant: i. m. 429. p.)

102 Uo. 430. p.

103 Nagybányai Börtön Archívuma, Máramarosszigeti Központi Börtön állomány, feldolgozatlan.

„[e]gyetlen hazai püspök sem folytathat tárgyalásokat a kormánnyal a Szentzsék előzetes jóváhagyása nélkül. Ez a törvény”.<sup>104</sup> 1954 novemberében javasolták, kérjen kegyelmet, ezt azonban kategorikusan elutasította. Döntését azzal indokolta, hogy „ezáltal elismerné bűnöségét, amit ő nem hajlandó beismerni”.<sup>105</sup> Végül 1955. január 6-án Ady Ladislau tábornok felolvasta neki a Nagy Nemzetgyűlés Elnökségének azon rendeletét, amely büntetésének felfüggesztéséről rendelkezett. Ezt követően Márton Áront kiengedték a börtönből, püspöki ruhába öltöztették, és a Bukaresti Katolikus Érsekségre szállították. 1955. március 17-én behívták a Vallásügyi Minisztériumba, ahol arról tájékoztatták, hogy „szabad, és mindenféle feltétel nélkül Gyulafehérvárra mehet”.<sup>106</sup> Március 25-én tért vissza a püspökség élére, és ezzel a hatáskör-gyakorlás bizonytalan időszaka is véget ért. A kommunista hatóságok azon kísérleteivel szemben, amelyek arra irányultak, hogy az egyház ügyeibe beavatkozzanak, Márton Áron mindvégig hajthatatlan maradt.<sup>107</sup>

A korábban említett katolikus főpapok, papok között – mint láthattuk – többen inkább a szenvedés útját választották, minthogy elfogadják a hatóságok beavatkozását az egyház belső életébe. Az embertelen román börtönvilágban hárman – Bogdánffy Szilárd, Boga Alajos és Sándor Imre – veszítették életüket közülük, áldozatvállalásukkal elnyerve a mártíromságot.

---

104 Az 1954. július 5-i és 17-i tárgyalások jegyzőkönyveit Csendes László adta közre: *Párbeszéd a börtönben. Gheorghe Gheorghiu-Dej második kormányának viszonyulása a római katolikus egyházhoz*. In Marton József – Diósi Dávid – Bodó Márta (szerk.): *Ecce Sacerdos Magnus. Tanulmányok Márton Áron püspökké szentelésének 75. évfordulójára*. Budapest–Kolozsvár, 2014, Szent István Társulat – Verbum, 142–167. p.

105 Bodeanu: i. m. 242. p.

106 Bodeanu Denisa: *Episcopul Márton Áron fața în fața cu reprezentanții autorităților comuniste. O convorbire cu împuternicitul regional al cultelor Árpád Tankó, din ianuarie 1958 [Márton Áron püspök, szentől szemben a kommunista hatalom képviselőivel. Beszélgetés az egyházak regionális megbízottjával, Tankó Árpáddal 1958 januárjában]*. In Bodó Márta – Kovács Gergely – Lázár Csilla (szerk.): *Márton Áron. Un episcop catolic pe calea crucii [Márton Áron. Egy püspök a keresztes útján]*. Kolozsvár, 2013, Verbum, 77. p.

107 Bozgan: i. m. 54. p.

## A MINDENNAPI ÉLET

„Mert ha az emberek szemében szenvedtek is, a reményük tele volt halhatatlansággal” (Bölcs. 3,4)

A máramarosszigeti túlélők szerint a börtönéletnek három meghatározó jellemzője volt: az éhség, a hideg és az elszigeteltség. Mindhárom tényező ugyanazt a célt, vagyis a fogvatartottak tervszerű megsemmisítését szolgálta.<sup>108</sup> Mi több, mintha a teljes börtönrendszer rendelkezése az volt, hogy elembertelenítse, megalázza a fogvatartottakat, illetve hogy gúnyt űzzön belőlük: a napi bánásmód (pontosabban a kortól és egészségi állapottól függetlenül végeztetett kényszermunka), az étrend és a nem megfelelő egészségügyi ellátás, mind-mind ehhez járultak hozzá. Az átfagyott, éhes, terrorizált raboknak a börtönszemélyzet tagjainak verbális agresszióját is tűrniük kellett. Ez utóbbiak többnyire semmiféle iskolázottsággal nem rendelkeztek, és egy csapásra lettek az egykori miniszterek, akadémikusok, magas rangú tisztek, püspökök és papok főnökei. A fegyőrök a váratlan ellenőrzések során gyakran találták bűnösnek az utóbbiakat a börtön írott vagy íratlan szabályainak megszegésében: ilyenkor a rabok a románul csak „feketének” nevezett ablaktalan kis cellába kerültek, közepén láncsal, aminek hőmérséklete nyáron megközelítette egy kemencéét, télen pedig leginkább egy jégveremére emlékeztetett. Az élelemadagot minimálisra csökkentették, a rabok számára mindenféle kapcsolattartást megtiltottak. A „feketében” töltött néhány nap a megbüntetett rab számára a biztos megbetegedését jelentette.<sup>109</sup> A helyzetet Vasile Ciolpan igazgató egyik gyakori mondása írja le a legpontosabban: „Mi kommunisták – szerette mondogatni – nem ölünk meg senkit. Megvannak viszont a módszereink arra, hogy rávegyünk, te magad verd a fejed a falba.”<sup>110</sup> Egy, a belügyminiszter-helyetteshez intézett, 1955. április 12-ére datált beszámolóból tudjuk, hogy a máramarosszigeti rabok – a kiadott szóbeli

108 Vasvári Aladár elmondása szerint a máramarosszigeti börtön olyan fegyházként működött, ahol a foglyoknak meg kellett halniuk. Ahogy ő fogalmazott: „Kivégzés nélküli eltűntető hely [volt]”. Boros Béla és Ferencz Ervin OFM nagyjából ugyanezt állította. Ők úgy emlékeztek, hogy a rabzsargonban „kivégzőtábor” volt Máramarossziget neve. Nem „hivatalos” kivégzések történtek itt, de a raboknak meg kellett halniuk (Virt László, levelezés).

109 A máramarosszigeti börtönrendszerről bővebben lásd: Dobeş: i. m. I. kötet, 182–349. p.

110 Giurescu: i. m. 94. p.

utasításoknak megfelelően – soha nem kaphattak csomagot, senki nem látogathatta őket, és a családjukkal való levelezéshez sem volt joguk.”<sup>111</sup>

Boros Béla püspök így emlékezett vissza a szigeti fogvatartottak mindennapi életére: „Nem mondhatom, hogy rosszul bántak velünk. Megértőek voltak; egyes örök ránk förmedtek néha, de tudták, hogy kik vagyunk. Szeretnék megemlíteni egy nagyon érdekes dolgot: most, a '90-es évek elején kaptam egy román nyelven írt levelet. Az egyik akkori fegyőr írta. Írt a börtönbeli viselkedésünkről is, illetve arról, hogy nekünk kellett az egész épületben takarítani, a WC-ket tisztítani, és hogy mi még ott is takarítottunk, ahol nem lett volna muszáj. Másrészt azt is megemlítette, hogy mi egész nap imádkoztunk, és ez annyira hatással volt rá, hogy azóta náluk otthon, a családja körében nem telik el nap imádkozás nélkül, bár mindannyian ortodoxok.”<sup>112</sup>

Alexandru Todea görögkatolikus püspök, majd bíboros, aki ugyanabban a cellában raboskodott, mint Márton Áron, emlékirataiban a mindennapi életkörülményekről is beszámol: „Mondanom sem kell, hogy nem volt szabad sem olvasni, sem írni, tiltva volt a könyv, újság, ceruza, toll, bármiféle írószer vagy papírfoszlány, imakönyv, szentírás, teológiai könyv, irodalmi vagy tudományos szöveg, minden. Tilos volt kapcsolatba lépni a családjukkal [a családtagok öt éven keresztül nem tudták, hogy hozzátartozóik hol vannak bebörtönözve, vagy élnek-e még egyáltalán], nem kaphattunk csomagot, de arról sem volt szabad tudnunk, hogy vannak-e még mások is rajtunk kívül a börtönben. A vaságyakon szalmazsák és szalmapárna volt, illetve egy pokróc takarónak. A cellában volt egy faseber a fiziológiai szükségletek elvégzésére, minden paraván nélkül. A csebet reggel és este kivittük a vécére kiüríteni. (...) Előfordult olyan is, hogy 80–120 kilós zsákokat kellett lerakni vagy felhordani az emeleti raktárba.”<sup>113</sup> Annak érdekében, hogy szellemi frissességüket megőrizték, a fogvatartottak emlékezetből különböző témájú előadásokat tartottak, vagy idegennyelveket tanultak egymástól.

---

111 A Börtönök Országos Igazgatóságának Archivuma, Titkársági állomány, 1/1955. dosszié, II. köt. 288. p.

112 SASU Aurora hangtár.

113 Keul-Mühlbauer: Doi episcopi catolici transilvăneni – Márton Áron și Alexandru Todea [Két erdélyi katolikus püspök – Márton Áron és Alexandru Todea]. In Bodó-Kovács-Lázár: i. m. 40. p.

## AZ ÉTKEZÉS

Az egyik legnagyobb szenvedés, amit a börtönben ki kellett bírni, az éhség volt. Az étrendet nagy körültekintéssel számolták ki, mégpedig úgy, hogy a fogoly fokozatosan gyengüljön le az éhezéstől.<sup>114</sup> Alexandru Todea görögkatolikus püspök emlékei szerint az étkezések a következőképpen zajlottak: „[a]z ételt csajkában szolgálták fel. A csajkák napközben kinn voltak az ajtó előtt. Amikor a börtönőr jött kiosztani az ételt, előbb beadták a csajkákat: mindenki elvett egyet, és kapott bele egy merőkanál ételt. Az étrend körülbelül így nézett ki: reggelire 15 deci úgynevezett feketekávé volt – valójában inkább fekete víz, cukor nélkül. Ebédre egy darab puliszka és egy merőkanál káposztaleves, árpakása, krumpli vagy paszulyleves járt. Este ugyanazt az ételt adták, mint délben, de puliszka nélkül: ebből a déli adag egy egész napra elég kellett hogy legyen. Miután az ételt kiosztották, mindenki leült az ágya szélére, a térdére tette a csajkát és úgy evett. Aki nem tudott felkelni, úgynevezett diétás kosztot kapott. Ez apró, majdnem szénné égett krumpliból állt, amit tíz óra körül kitettek a börtön folyosójára, a fal mellé mindaddig, amíg déli egy óra körül a börtönőr odavitte a betegek szobáihoz. Az a három óra alatt, amíg a krumpli a folyosón volt, egy koca – ez szabadon sétálhatott a földszinten – bele-beletúrt a krumplis edénybe, így a betegeknek tulajdonképpen csak az maradt, ami a kocának nem ízlett. Ahhoz képest, hogy velünk hogy bántak, az a bánásmód, amiben a börtön kocája részesült, irigylésre méltónak számított.”<sup>115</sup>

## A NAPI MUNKÁLATOK ELVÉGZÉSE

Mivel a püspökök és a papok voltak a legfiatalabbak, a napi munkálatok elvégzését rájuk osztották (a sepregetés, mosás, konyhai munkák, stb. számítottak ilyennek). A fegyencélet legkeményebb munkája a vízpumpálás volt. A börtön vízszükségletét egy, még a

114 A Securitate által a hatvanas években lehallgatott beszélgetésben Márton Áron püspök a következőket mesélte valakinek: „Amikor mérges voltam és veszekedtem velük, és azt mondtam, hogy »csak levet adtál«, akkor az őrszem olyan patáliát csapott, hogy odajött a börtönőr, és azt mondta: »Te merészelsz zúgolódni?« Így beszéltek ezek. Ha az ember kapott egy marék borsót, boldog volt. Éveket töltöttem azzal, hogy kenyérről álmodtam, és amikor felébredtem, nem volt kenyér”. (Bodeanu: i. m. 241. p)

115 Keul-Mühlbauer: i. m.

Monarchia idejéből származó rozoga és nagyon nehezen működő vízpumpa segítségével kellett felpumpálni a pincéből a padlásra. A börtön túlélői így emlékeznek erre a folyamatra: „Megpróbáltam egyedül elmozdítani a hajtókart. Nagyon nehezen mozdult. [...] Összesen tízen voltunk. Két csapatot alakítottunk, és mialatt az egyik csapat százszor meghúzta és elforgatta a hajtókart, a többiek pihentek, aztán cseréltünk. Emlékszem, volt nap, amikor kétezeröttszázszor kellett elforgatnunk a kereket. [...] Nagymosáskor még jobban meggyűlt a bajunk. Több vízre volt szükség, és nekünk napjában háromszor, négyszer – de volt olyan, hogy ötször is – mennünk kellett pumpálni. Néha megtörtént, hogy naponta hétezerszer kellett elforgatnunk a kereket. Úgy kifacsartak bennünket, akár a citromot.”<sup>116</sup>

A börtön takarítása is gyakran szolgált ürügyül ahhoz, hogy a fogvatartottakat megalázzák: „[a] WC takarítását csak csupasz kézzel végeztük, a vizeletet már mocskos rongyokkal töröltük fel”.<sup>117</sup> Egy másik egykori rab emlékei szerint „egy alkalommal, mikor meg akartak alázni, mindannyiunkat bezsúfoltak a két WC-be. Így pucolta a katolikus vallás két rítusának püspöki kara a börtönvéceket”.<sup>118</sup>

### A BETEGEK ELLÁTÁSA

A máramarosszigeti intézet betegeinek ellátását talán legjobban a börtön orvosának gyakran emlegetett mondata írja le. „A gyógyszerek szükségtelenek – mondta az illető orvos –, hagyjuk a természetet dolgozni.” Ha a foglyok megbetegedtek, többnyire egyszerű gyógyszereket – például aszpirint – kaptak; kórházi kezelésben nem részesíteték őket. Márton Áron így emlékezett az egészségügyi ellátásra: „Minden vasárnap jött az orvos. Egyszer panaszkodtam, neki. »Doktor úr, nézzen rám, tönkremegyek: minden étel kijön belőlem.« A kollégája – ugyanis mindig kísérte valaki – éppen foglalt volt, így az orvos azt mondta nekem: »Hallgasson ide, uram, én itt semmit nem adhatok magának. Megértette?« Igennel válaszoltam. Pedig jószándékú ember

116 Uo. 41–42. p.

117 Giurescu: i. m. 137. p.

118 Hossu Iuliu: *Credința noastră este viața noastră. Memoriile Cardinalului Dr. Iuliu Hossu* [A hitünk az életünk. Dr. Iuliu Hossu bíboros emlékiratai]. Cluj-Napoca, 2003, Viața Creștină, 292. p.

volt, látszott rajta.”<sup>119</sup> A visszaemlékezések egyöntetűen megerősítik: ilyen körülmények között a fogvatartottak lassú, de biztos halálra voltak ítélve.

Ezzel szemben Vasile Ciolpan halála napjáig azt állította, hogy ő a legjobb körülményeket biztosította a fogvatartottak részére – egyebek mellett változatos és bőséges étrendet is –, és a maga részéről az orvosi ellátással is meg volt elégedve. Ami az étkezést illeti, ennek különleges voltát külön is kiemelte: „3200 kalória naponta: reggelire vajás vagy lekváros kenyeret és egy csésze teát vagy tejeskávét; tízóraitra egy csésze tejet vagy tejeskávét, esetleg egy szelet vajás kenyeret adtunk. Az ebéd mindig két fogásból állt, és bőséges volt a vacsora is. [...] A betegek *diétás kosztot kaptak*: piritós kenyeret, laskaféléket, főtt húst és különféleogyteákat.”<sup>120</sup>

#### A HALOTTAKKAL VALÓ KÜLÖNLEGES BÁNÁSMÓD

A szigeti börtönben nem csak az élők, hanem a halottak is különleges bánásmódban részesültek. A román kommunista börtönök közül itt volt a legmagasabb az elhalálozási arány: a közel kétszáz fogoly közül öt év alatt ötvenhárom ember vesztette életét – vagyis tulajdonképpen a rabok 25%-a. A börtönben elhunytakat egészen 1952 júniusáig az éj leple alatt temették el a város egyik temetőjében, azt azonban nem tudni, hogy pontosan melyikbe. Ez csak 1952 júliusától változott meg, ezt követően ugyanis az elhalálozott rabok a *Szegények temetőjébe* kerültek. Az első két évben még faládákat használtak a temetések során, a későbbiekben azonban deszkahiányra hivatkozva a holttesteket csak egy lepedőbe göngyölték, majd egy-egy jeltelen sírba dobták. A koporsónak szánt és az így megspórolt faanyagból a börtön igazgatója saját használatra különböző bútordarabokat – asztalt, székeket, ágyat – készíttetett.<sup>121</sup>

A szigeti börtönben elhunyt politikai rabok elhalálozása nem került be a halotti anyakönybe, és halotti bizonyítványt sem állítottak ki róluk. Erre végül csak 1957-ben, az eltűntek családtagjainak sürgetése nyomán került sor. 1955 nyaratól kezdődően, amikor a szigeti börtön ismét

119 A Securitate Irattárát Vizsgáló Országos Tanács Archívuma, Informatív állomány, 26 1991. dosszié, XLVII. köt. 234. p.

120 Ciolpan Vasile: *Amintiri și memorii de viață* [Életemlékek]. h. n., é. n., k. n.

121 A Börtönök Országos Igazgatóságának Archívuma, Személyzet állomány, 1302. dosszié, sz. nélküli.

köztörvényes jellegűvé vált, egyes rabokat pedig szabadon bocsátottak, egyre nagyobb nyomás nehezedett a hatóságokra az említett családtagok részéről, akik tudni akarták, mi történt eltűnt hozzátartozójukkal. Mivel az elhalálozásról semmiféle törvényes okmány nem létezett, jogilag számos olyan helyzetet nem lehetett rendezni, amelyhez a törvény szerint ilyen dokumentumra lett volna szükség. Valamiféle nyoma mégis maradt ezeknek a haláleseteknek: egy-egy személy elhalálozásakor a börtönparancsnok két példányban kiállított egy bélyegző és iktatószám nélküli egyszerű jegyzőkönyvet, amelyben feltüntette a rab nevét, illetve a halál okát és időpontját.<sup>122</sup> Ezeket a jegyzőkönyveket többnyire a parancsnok és a börtönorvos – az utóbbi hiányában a szanitéc –, néha pedig a börtön hírszerző tisztje írták alá.<sup>123</sup> A hatóságok csak 1957-ben kezdtek halotti anyakönyvi kivonatokat is kiállítani, mégpedig az 1957. május 6-án kiadott, 200. sz. határozat alapján, amely a börtönökben bekövetkezett és azonosított elhalálozások bejegyzésére vonatkozott.<sup>124</sup> Máramarosszigeten ezt egy Vasile Nica<sup>125</sup> nevű bukaresti tiszt intézte, aki 1957 folyamán a lakosságnylvántartó hivatalnokának társaságában az ország több börtönét és polgármesteri hivatalát is végigjárta (köztük a temesvárit és kolozsvárit is). A szigeti börtönben kiállított halotti okmányokat elemezve kiderül, hogy az ötvenegy okiratból negyvenkettőt 1957. július 20-ára kelteztek, kilencet pedig 1957. augusztus 13-ára. Mindegyik haláleset bejelentője Vasile Nica volt, akit fiktív laccímmel is elláttak: a dokumentumok szerint Máramarosszigeten, az Avram Iancu utca 26. szám alatt lakott.<sup>126</sup> Boga Alajos halotti okmányát például 1957. augusztus 13-án állították ki. A halál oka azonos a halál beálltát

---

122 A börtön parancsnokának állítása szerint a halál okát a következő módon állapították meg: „Elmentünk a szigeti kórház és a börtön orvosával együtt, és kiállítottunk egy jegyzőkönyvet, a halál okaként pedig azt a betegséget tüntettük fel, amelyben a beteg szenvedett”. (Achim: i. m. 25. p.)

123 A Börtönök Országos Igazgatásának Archívuma, Személyzet állomány, 1302. dosszié, sz. nélküli.

124 Muraru: i. m. 474. p.

125 Bővebben lásd: Dobeş: i. m. I. köt. 325–327. p.

126 A halotti bizonyítványok, amelyeket az elhalálozás pillanatában kiállított jegyzőkönyvek alapján, visszamenőleg bocsátottak ki, a szigeti lakosságnylvántartó speciális főkönyvében található. Ezek szerint a fogvatartott akadémikusok, egyetemi tanárok, püspökök vagy tábornokok semmiféle képzettséggel nem rendelkeztek, egész egyszerűen „foglalkozás nélküli személyekként” szerepelnek bennük. (A Máramarosszigeti Börtönmúzeum keretében működő Kommunizmust Tanulmányozó Nemzetközi Központ Archívuma, Halotti okmányok állománya, sz. nélküli).

megállapító, 1954 szeptemberében kiállított jegyzőkönyvben olvashatóval: „keringési, szív- és veseelégtelenség”, ám a halál helyszínéeként – a valóságot meghamisítva – a szigeti kórházat tüntették fel.<sup>127</sup> Ezzel a bejegyzéssel, ami más börtönben elhunyt politikai foglyok halotti okmányaiában is megjelenik, minden valószínűség szerint azt a látszatot kívánták kelteni, hogy a rászoruló rabok szükség esetén nem csupán orvosi ellátásban, hanem kórházi kezelésben is részesültek.

### ...ISMÉT KÖZTÖRVÉNYES BÖRTÖN

1955-ben, miután megkezdődtek Románia ENSZ-csatlakozásának tárgyalásai, a genfi egyezmény értelmében az ország akkori kormánya politikai amnesztiát hirdetett. A máramarosszigeti politikai foglyok közül egyeseket kiengedtek, a többieket pedig vagy más börtönökhöz helyezték át, vagy Bărăganba, kényszerlakhelyre telepítették. Az így kiürített börtön ismét visszanyerte köztörvényes jellegét.<sup>128</sup> Időnként rövidebb ideig még ezt követően is tartottak fogva itt politikai foglyokat, de ezek már nem az egykori elit tagjai közül kerültek ki, hanem általában olyan, politikai okokból letartóztatott átlagemberek voltak, akik csak átmenetileg raboskodtak itt, mielőtt a pszichiátriai osztályra szállították volna őket. 1977-ben végül bezárták a börtönt. Az üresen maradt épület jogilag az Igazságügyi Minisztérium tulajdonát képezte, fenntartói azonban a helyi hatóságok voltak: az ő döntésük alapján az egykori büntetésvégrehajtási intézet helyiségeit kisebb cégeknek adták bérbe, az említett cégek pedig többnyire termelési és raktározási célokra használták ezeket.

Mivel majdnem 20 éven át semmiféle karbantartási munkálatot nem végeztek rajta, az épület állapota az 1990-es évek elejére meglehetősen leromlott. Változás mindössze 1993-ban történt, ugyanis ekkor dőlt el, hogy itt kap helyet az az egyedülállónak mondható múzeum, amelyet az egykor Romániában, valamint Közép- és Kelet-Európában uralkodó kommunista rendszerek áldozatainak szenteltek. Ma a börtönmúzeum arról kíván átfogó képet adni látogatóinak, hogyan próbálta a kommunista rendszer az élet minden területére kiterjeszteni a hatalmát, és hogyan alakították át szovjet mintára az ország minden intézményét, illetve hogyan próbálták megszabni az emberek számára, hogy mint

---

127 Uo.

128 Dobeş: i. m. I. köt. 339–346. p.

tanuljanak, olvassanak, hallgassanak, nézzenek, gondoljanak vagy higgyenek.

A fő cellasor elején afféle mottóként egy János evangéliumából származó részletet olvashatunk: „Megismeritek az igazságot, és az igazság szabaddá tesz titeket.” (Jn. 8,32). A múzeum történelmünk egy igen sötét korszakát mutatja be, amelyet azonban ennek ellenére is ismernünk kell, többek között azért, mert az igazság és a szabadság egyaránt erre kötelez bennünket. Kötelez, hogy sohase felejtjük el a múltat és annak áldozatait. Ha mindazok személyiségét, életét felelevenítjük, akik bármilyen módon szenvedtek a kommunizmus ideje alatt, tulajdonképpen hálával és elismeréssel adózunk nekik azért az áldozatért, amit az igazságért, a szabadságért, egy jobb jövőért, a jövő nemzedékekért, vagyis tulajdonképpen értünk is vállaltak. És amint jelen tanulmány elején is szó volt róla: így válik az emlékezés igazságszolgáltatássá.



*Önarckép – Allegro barbaro*

Marton József

## MÁRTON ÁRON PÜSPÖK VISZONYULÁSA A PAPJAIHOZ<sup>1</sup>

Marton Áron széles skálájú püspöki munkakörét mindvégig *szolgálatként* fogta fel, élte meg. Ugyanezt a hozzáállást várta el papjaitól is: „legyenek mindenkinek szolgái” – az Úr Jézus felhívása szerint.<sup>2</sup> Nem véletlen, hogy a hozzájuk való viszonyulását legkönnyebben és legkifejezőbben a *szolgálat* szavunkkal határozhatjuk meg. Bár nem kívánta a saját képére és hasonlatosságára formálni őket, azt elvárta tőlük, hogy lelkipásztori munkájukat a szolgálat szellemében végezzék. Nem egy esetben viszont papjai elégedetlenségével, karrierizmusával, illetve nyílt ellenállásával kellett szembesülnie.

A papjaihoz való viszonyulását erősen befolyásolták a politikai és társadalmi körülmények is. Püspöksége kezdetén, a második bécsi döntést követően azokat a dél-erdélyi papokat, akik Magyarországra – vagyis az észak-erdélyi plébániákra – kérezkedtek, maradásra szólította fel; 1944-ben a front elől menekülő papokat helytállásra, a híveik szolgálatára parancsolta; az 1945-ben bekövetkezett rendszerváltáskor a pártpolitikától fogta vissza őket. Amikor az ateista beállítottságú kommunista rezsimmel nem volt hajlandó együttműködni, papjaitól is elvárta, hogy felsorakozzanak mögéje.

Néhány papja megkérdőjelezte az új rendszerrel szembeni püspöki állásfoglalást, és kompromisszumos utakat keresett. Véleményüket nemcsak szűk körben hangoztatták, hanem a nagyobb nyilvánosság elé is tárták. Így a kommunista rezsim térnyerésekor elég hamar kettős szemlélet alakult ki az erdélyi katolikus papság körében, ez pedig valamiféle 'ellenzéki' csoportosulás létrejöttéhez vezetett. Marton Áron letartóztatása után a balra csúszott kisebbik papi csoport, melynek tagjai főként az állami hatóságok támogatásával érvényesítették akaratukat, lépésről lépésre megkaparintotta az egyház vezetését, és

---

1 Jelen szöveg a 2022-es csíkszentdomokosi Marton Áron-konferencián elhangzott előadás szerkesztett változata.

2 Vö. Mk 10,4.

## ***Marton József: Márton Áron püspök viszonyulása... 153***

---

intézkedéseivel négy éven keresztül rengeteg bajt és káoszt idézett elő a papság és a hívek körében. Ma ezeket az egyházi vezéreket és a velük készségesen együttműködő papokat békepapoknak nevezzük. Legfőbb bűnük, hogy a krisztusi szolgálat szellemiségét vetették el. Belesimultak az ateista propagandába azáltal, hogy a pártaktivisták elvárásainak megfelelően csak látszatpasztorációt végeztek. Visszafogottan tevékenykedtek, a hívek elvárásainak megfelelően elvégezték ugyan a papi munkát – miséztek, a szentségeket kiszolgáltatták, temettek, elsősorban az idősebb korosztályt pasztorálták –, de elhanyagolták a gyerekek és az ifjúság hitoktatását és hitre nevelését, a még létező hitvallásos társulatokat (rózsafüzér, oltáregylet stb.) és a hagyományokat pedig veszni hagyták. Nem szorgalmazták a szentgyónást és szentáldozást sem, és a hívek felé jobban kihangsúlyozták azokat a szigorú egyházi előírásokat, amelyek visszatartották őket a szentségektől. Ténykedésük következményeit személyesen is alkalmam volt megtapasztalni. 1981-ben egyik hírheldt, de az azelőtti évben már félreállított egykori békepap egyházközségében végeztem a húsvéti szolgálatot. Amint kiderült, 30-40 éve a legbuzgóbb hívek sem járultak a szentgyónáshoz és szentáldozáshoz, mert a pap elriasztotta az embereket a gyónástól. Ugyanígy nem részesítette hitoktatásban a gyerekeket sem, emellett pedig még számos hasonló mulasztást is elkövetett.

A törvénytelen gyulafehérvári vezetők 1951–1954 között a lelkiismeretes és lelkes plébánosokat a világi hatóságok kívánságára elmozdították korábbi helyükről, és kisebb egyházi közösségek adminisztrálásával bízták meg őket. Manipulációjuk eredményeként a legnagyobb városi plébániák vezetése az ún. békepapok kezébe került. Amikor Márton Áron kiszabadult a börtönből, több tekintélyesnek ismert papját nem a korábban említett szolgálat jellemezte: a kolozsvári, marosvásárhelyi, kézdivásárhelyi, brassói, sepsiszentgyörgyi, csíkszeredai, gyergyószentmiklósi stb. plébániákon passzív beállítottságú (bár teológiailag képzett) békepapok működtek. A püspöknek ebben a kellemetlen helyzetben kellett hozzáfognia, hogy a hívek érdekében valami módon rendezze a kényes papi ügyeket.

Az egyháztörténészek egyetértően méltatják Márton Áron bölcs hozzáállását a békepapok 'megtérítésére' alkalmazott módszereit illetően. 1955 szeptemberére lelkigyakorlatot hirdetett az egyházmegyei

papság részére<sup>3</sup>, ahol ő maga is megjelent, és elmondta azt az igen kényes lelkiismereti kérdéseket érintő, egyháztörténelmi jelentőségű beszédét, amely a kritikus helyzetben tanúsított józan és megfontolt viszonyulásáról, igazságos és szeretett atyai megnyilatkozásáról – egyszóval: a püspök személyiségének nagyságáról – tanúskodik. Megtévedt papjainak üzenve kihangsúlyozta, hogy „a múltat nem akarjuk nyilvánartatani, hanem jóvátenni és aztán feledni, hogy a jövőben mint *ancies bene ordinata* [jól rendezett csatarendben] szolgáljuk Jézus Krisztus ügyét, megbonthatatlan egységben és törhetetlen hűséggel, akkor is, ha az evangélium szolgálata a legnagyobb áldozatot kívánja tőlünk.”<sup>4</sup>

Megnyilatkozásában a bölcsesség mellett szentségi vonásokat is felfedezhetünk: álláspontját egyértelműen kifejezésre juttatva elesett papjainak a megbocsátást és a jóvátétel lehetőségét kínálja fel: „ha most a körülmények kényszerítő ereje alatt bizonyos ügyeket az Egyház törvényeinek szellemében megvizsgálók, nem a bíráló szándéka vezet, hanem az az egyetlen cél, hogy megnyugtassuk a lelkeket, és megteremtsük az egységet.”<sup>5</sup>

Márton Áron igyekezett mindenkinek jó pásztorra lenni, még a megtévedt papjaival is mindvégig éreztette türelmét és főpásztori jóságát. Az egyházi törvényekhez következetesen ragaszkodó püspök irgalmas és igazságos magatartására a békepapok nagyobb része bűnbánóan reagált. Voltak azonban közöttük csökönösebbek is: nem egy olyan eset fodult elő, amikor a püspöknek szinte közelharcot kellett vívnia egy-egy érintett pappal, hogy beláttassa vele: a „hütlenség bűnébe esett. ...Az így előállott helyzet sok egyéni szenvedést és igen sok lelki és erkölcsi kárt okozott; az elszomorító következmények hatása ma is érződik.”<sup>6</sup> Ha a helyzet úgy kívánta, a keményebb hangú fellépéstől sem riadt vissza. Az egyik, „Kedves Fiam”-hoz címzett levelében ezt írja: „f. évi 21. sz. keserű felterjesztésedben nem válaszolok a kérdésekre, hanem inkább vádlok.”<sup>7</sup> Ágotha Endre

3 Gyulafehérvári Érsekség Levéltára (a továbbiakban: GyÉL), Num. 1460–1955.

4 *Márton Áron hagyatéka 5. köt. (Papság)*. Marosvásárhely, 2009, Mentor Kiadó, 93–98. p.

5 *Márton Áron hagyatéka 24. köt. (Levelek 5)*, Csíkszereda, 2021, Pro-Print Könyvkiadó, 180–184. p.

6 GyÉL, Num. 2072–1955.

7 *Márton Áron hagyatéka 24. köt. (Levelek 5)*, 230–231. p.

## Marton József: Márton Áron püspök viszonyulása... 155

hírhedt békepap töredelmes bűnbánattartása után a következő módon zárta le az említett ügyet: „Ágotha nagyon sajnálatos esete Isten kegyelmével okulásul szolgálhat papoknak és híveknek, de kérjük Istent, hogy az egyházmegyét hasonló eltévelyedéstől a jövőben kímélje meg.”<sup>8</sup> 1956-ban dr. Hutás Pongrác nagyváradai premontrei szerzetessel pedig azt tudatta, hogy az 1951. évi kolozsvári békegyűlésen való részvétele miatt kiközösítésbe esett: „Ha egyházmegyém papjait igazolásra szólítottam fel és igazoltattam, nem tehetek kivételt az egyházmegyém területén kívül levőkkel sem, még akkor sem, ha exempt testület tagjai.”<sup>9</sup> A püspök nagylelkűségéről árulkodik Hutás Pongrác köszönő levele a cenzori<sup>10</sup> feloldása után: „Hivatalos ügyeim tárgyalásai végén ébredtem arra, hogy ott-tartózkodásom körülményei Excellenciád messzemenő diszpenzatív jóakaratából familiárisabb természetűek voltak, mint aminő az elmarasztaltaknak hasonló körülmények között kijárni szokott. (...) Excellenciád előlegezett bizalmának a jövőben hiánytalanul megfelelni fogok.”<sup>11</sup>

Az elmondottakon kívül számos hasonló esetre került sor, de a fentiekből is megállapítható: Márton Áron mindent megtett, hogy a békepapokat a hűségesebb lelkipásztori szolgálatra visszaterelje. Szándéka egyértelmű volt: békességet és egységet kívánt teremteni a papság körében. Megértő és nagystílusú viszonyulásáról árulkodik az egyik – 1955-ben kelt – levele: „Azok között, akik a tiltott mozgalomba név szerint belekeveredtek, lehetnek jóhiszeműek, akik nem vették észre az akció tényleges célját; lehetnek olyanok is, akik, mikor a valóságot felismerték, lelkiismeretükre hallgatva igyekeztek fékezőleg hatni, de tudjuk a legilletékesebb helyről, hogy a *mozgalom szerzői szakadást akartak előidézni* és ezt elsősorban a papság és hívek ellenállása hiúsította meg. Nem meglepő, ha ennek a harcnak az izgalmi még ma is megmutatkoznak bizonyos idegességben és idegenkedésben.”<sup>12</sup>

A püspök számára volt tanárának, dr. Baráth Béla kolozsvári főesperes-plébánosnak a passzív lelkipásztori hozzáállása is lelkiismer-

8 GyÉL, Num 1805–1955.

9 GyÉL, Num. 2257–1956.

10 Ha egy pap az Egyházi Törvénykönyvben meghatározott büntetendő cselekedetet követ el, kiközösítésbe, cenzúrába esik, és ez alól csak a kiszabott feltételek mellett kap feloldozást. Hutás atya az államilag irányított – Róma-ellenes – békepapi vezetéssel kollaborált, ezért vonta magára a cenzúráját.

11 GyÉL, P./1000–1956.

12 GyÉL, Num. 3119–1955

reti gondot jelentett. Főpásztori felelőssége kötelezte arra, hogy a tisztelet és a méltányosság hangján figyelmeztesse a főesperest papi kötelességeire; és amikor a békepapi mozgalomba is belekeveredett, elsősorban a hívek érdekében szóvá tegye lelkipásztori hanyagságát és az általa okozott békepapi botrányokat.<sup>13</sup>

A kommunista hatalommal lepaktáló papok jubileumán viszont mesteri módon, azaz visszafogottan fejezte ki elismerését; elsősorban az egyházmegyében kifejtett szolgálatukat emelte ki, de az érdemek felemlegetése mellett – az igazságosság jegyében – nem hallgatta el a sajnálatos eseményeket sem. Pl. egyik békepapiját a gyémántmiséje alkalmából így emlékeztette: „A nyugalmi éveit töltő papnak ideje van, hogy visszaidézze a múltat és szívesen is időzik régi emlékeinél”<sup>14</sup>, de az is előfordult, hogy sokkal nyíltabban fogalmazott: „Bocsánatot kért, ha nem volt mindig készséges és alkalmas eszköz Isten kezében és Aranyszájú Szent János szavaival mondta: Istennek hála mindenért.”<sup>15</sup> Ilyenformán a püspök a börtönévei alatt kompromittálódott papjait is értékelte, és méltányolta lelkipásztori munkájukat.

Az 1950-es években a két táborra szakadt egyházmegyei papok pártoskodását azzal is próbálta oldani, hogy kitüntetések is adott: „...olyanoknak is, akik papi jubileumukat ünnepelték, vagy pedig a hely tekintélye – az egyházmegyei gyakorlat szerint – a kitüntetést megkívánta. Azzal tisztában voltam, hogy az emberek a tévedéseiket nem szívesen ismerik be, s azzal is, hogy az intézkedéseimet bírálni fogják. A püspöknek azonban vállalnia kell az ilyen kockázatokat is.”<sup>16</sup>

A békepapság mellett Márton Áronnak akarva-akaratlan szembesülnie kellett a rivalizáló, a mindig elégedetlenkedő karrierista papokkal is. Ők inkább a papi 'méltóságot' hangsúlyozták, a papi szolgálatot – elméletben és gyakorlatban is – mellőzték. Nem sokkal püspöki kinevezése után egy, a püspökkel rivalizáló papi csoport szerveződésére került sor. Az 'elégedetlenek' (Salati Ferenc, dr. Fejér Gerő, dr. Jénáki Ferenc, dr. Köpeczy János, Boros József, Kajtsa Ferenc stb.) mintha csak összebeszéltek volna: állandóan a hibákat lesték, a főpásztori

---

13 *Márton Áron hagyatéka* 24. köt. (Levelek 5), 125–142. p.

14 GyÉL, Num. 968–1968.

15 GyÉL, Num. 968–1968.

16 GyÉL, Num. 1000/129–1975.

megnyilvánulások, intézkedések vitatható pontjait firtatták; méltatlankodásuknak szóban és írásban is hangot adtak. Ott és akkor gáncsoskodtak, amikor csak tehették, képzelt 'szellemi fölényüket' fitogtatták, de arra már kevésbé figyeltek, hogy Márton Áron milyen következetes módon képezte magát, kezdve a szemináriumba lépése előtti időktől papi/püspöki működése idején mindvégig. Éppen a *Márton Áron hagyatéka* könyvsorozat eddig megjelent 26 kötete igazolja, hogy szellemi kapacitása semmivel sem volt alacsonyabb rangú az imént emlegetett 'csoport' tagjainál.<sup>17</sup>

Az intrikus papok közül kiemelkedik a bécsi teológiát végzett Salati Ferenc. A lengyelfalvi, majd szászrégeni plébános mindennapos szurkálódó levelei, püspököt gyalázó vehemens támadásai miatt sok hajszála őszült meg Márton Áronnak és püspök elődjeinek. A főpásztor ennek ellenére igyekezett türelemmel viszonyulni az illetőhöz; a plébános durva leveleire a kánoni büntetéseket mellőzve válaszolt, és legvégül ő kezdeményezte a közeledést és kibékülést. Salatit aranymiséje alkalmából – a székeskáptalan ellenvéleményét figyelmen kívül hagyva – címzetes kanonokká nevezte ki.<sup>18</sup>

Sok gondot okozott Márton Áronnak hajdani évfolyamtársa, Imre József (1900–1991) plébános is, aki sohasem volt megelégedve az istentiszteletek magyar nyelvű szövegével, azokat saját átírásában használta, nem vette tudomásul az Egyházmegyei Hatóság által kiadott szertartáskönyveket és liturgikus előírásokat. Valamennyi szolgálati helyén – egyéb, nem paphoz illő magatartása mellett – a sajátosan egyéni kezdeményezései miatt is zavart keltett az egyházközségekben. Osztyáltársi alapon Márton Áron neki sem nézte el a visszaéléseit, ügyét az egyházi előírásoknak megfelelően kezelte.<sup>19</sup>

Márton Áron főpásztorsága idején meglepően sok, a papsággal kapcsolatos kényes problémával találta szembe magát. Elesett papjait igyekezett felemelni (Baricz Dénes, Labud Antal, Balázs Pál), még az aposztázia útjára lépő papjainak is megadta az utolsó lehetőséget a visszatérésre (Csuka Dezsőnek: „Atyai szeretettel figyelmeztetlek ezért,

17 Vö. Előszó. In *Márton Áron hagyatéka* 24. köt. (Levelek 5), 17. p.

18 *Márton Áron hagyatéka* 24. köt. 25–100. p.

19 *Márton Áron hagyatéka* 24. köt. 105–121. p.

elhatározásodat tedd újabb megfontolás tárgyává...”<sup>20</sup>, Hodor Jakabnak: „Emlékezzék vissza fogadalmára és fontolja meg könnyelmű lépésének súlyos következményeit”<sup>21</sup>). De neki sem volt könnyű minden esetben megtalálni a legkevesebb sértődéssel járó kompromisszumos megoldást. Mi tagadás, a papok is emberek, akik nem mentesek az általános hibáktól sem. Mindehhez vegyük hozzá azt, hogy Márton Áronnak – a konszenzusos megoldások keresése közben – minduntalan figyelembe kellett vennie egy kikerülhetetlen kényszerítő körülményt: az állami szervek akadékoskodását, valamint a rendelkezésre álló emberanyag minőségét is. Néha bele kellett törődnie a megváltozhatatlanba is. Egyik, 1970-ben kelt levelében – az öreg ember bölcsességével – így fogalmaz: „Ha az ilyen levelek első olvasásra fel is bosszantanak, hamar lecsillapodom, mert ezekből mindig tanulok és tájékozodom. Erre pedig a püspöknek szüksége van.”<sup>22</sup>

A ’problémás’ és az ’egyszerűbb’ papi eseteket nem lehet semmilyen skála szerint ’rangsorolni’: a püspöknek ez is, amaz is megválaszolandó kérdést, megoldandó szituációt jelentett. Intézkedéseiben fellelhetjük a szelídebb és szigorúbb dorgálásokat és rendreutasításokat, az útmutatásokat és utasításokat, valamint az atyai tanácsokat és figyelmeztetéseket, ugyanakkor találunk bőven bátorítást és köszönetet is. Ez tulajdonképpen természetesnek tekinthető: a „jóakaró főpásztor” felelőssége állandó figyelmet és készenlétet követelt meg, mivel papjait – a ’megtévedt’ bárányokat, fehéreket és feketéket egyaránt – a legmegfelelőbb igékkel kellett noszogatnia vagy dicsérnie. A ’problémásokat’ többször kellett emlékeztetnie a lelkipásztorok alapvető kötelességére; s tette ezt fáradhatatlanul, ugyanis a pap is csak ember, s mint ilyen, gyarló és feledékeny, nem egyszer pedig a lustaság is erőt vesz rajta...<sup>23</sup>

Az egyházi zsargon szerint „a püspök ereje a papjaiban rejlik”. Ezt a szállóigét Áron püspök is igyekezett tartalommal megtölteni. Papjait számon tartotta, tevékenységüket – a bekért jelentések alapján – naprakészen követte, odafigyelt a gondjaikra; munkájukat az eredmé-

20 GyÉL, Num. 437–1949.

21 GyÉL, Num. 3410–1955.

22 MÁM. VI. 22/b. 1.d.

23 Előszó. In *Márton Áron hagyatéka* 24. köt. 21–22. p.

nyek és érdekek szerint méltányolta. Nagy hangsúlyt fektetett a 25, 50 és 60 éves papi jubileumokat ünneplő – ezüst-, arany-, gyémántmisés – papok köszöntésére. Akárcsak a papjai, ő is tudatában volt annak, hogy „a lelkipásztor érdemeit végső fokon az Úristen tartja számon és az igazi jutalmat megadja kinek-kinek a végzett szolgálat és kötelességteljesítés mértéke szerint”<sup>24</sup>, ezért a papi jubileumok alkalmával nem feledkezett el köszönteni őket. Püspöksége idején seregnyi pap előtt tiszteltgette a nevesebb évfordulók alkalmával, s odafigyelt arra, hogy a megfogalmazott laudációk személyhez kötődőek legyenek. Bölcsességről és okosságáról tanúskodnak a kommunizmus korszakában keletkezett laudációk, amikor a hatóság éber ellenőrei szavanként ellenőrizték írásait, és még a legjobb szándékú sorait is félremagyarázták. Annak ellenére, hogy a vallásellenes körülmények miatt a főpásztor nem értékelhette egyértelműen a papok lelkipásztori tevékenységét, sem jogtalan meghurcoltatásukról nem beszélhetett nyíltan (amely gyakran a hitért, illetve az egyházukért való példás kiállással járt együtt), laudációi mégis mestermunkáknak tekinthetők, mert azokban megtalálta a módját, hogy – ha csak rejtve, utalásszerűen is – felidézze az igazságtalan és jogtalan hatósági eljárásokat, vagy hogy a megtévedt papok esetében – ha csak visszafogottan is – elismerését is kifejezésre juttassa. Amikor a lelkek üdvéért szolgáló papok érdemeit méltatta, legtöbbször sort kerített munkásságuk körülményeinek érzékeltetésére is. Ízelítőként idézzük fel az ezüstmisés Márton Mózesnek – akkori csíkszentkirályi plébánosnak (később csíkszentdomokosi plébános, titkos ordinárius) – írt felköszöntő levelét, amelyben a húszas évek hozta sorsfordulóról is megemlékezett: „A régi és új támadások, amelyek a háború utáni években megújuló erővel támadtak rá a lelkekre, a nehéz életkörülmények, amelyek híveink lelki erejét súlyos próbák alá vetették, a lelkipásztorkodó papságot is új és felelős, nagy feladatok elé állították.”<sup>25</sup>

A papok személyes és hivatali ügyeire Márton Áron jó pásztorként – mindenkor az egyház érdekét figyelembe véve – reagált. A Rómában tanult és jezsuita szerzetbe kívánckozó papjának, Dávid Lászlónak a döntését nem fogadhatta el, mert „a felhozott indító ok még nem győzte

---

24 GyÉL, Num. 315–1974.

25 GyÉL, Num. 566–1944.

meg arról, hogy a papi életet a szerzetesi étellel felcserélje. A maga lelki tökéletesedéseit – talán több küzdelemmel s éppen ezért több érdelemmel – a világi papi pályán is növelheti.”<sup>26</sup> Baráti hangon – és szelíd humorral – szólt az áthelyezését kérvényező Lajos Balázshoz: „Úgy látom nomád őseid költöző természetéből sokat örököltél, talán többet, mint amennyi a mai körülmények között, és a papi hivatás betöltéséhez általában elég. ...Mi lesz, ha a nehézség elől mindenki kitér?”<sup>27</sup> Áthelyezési kérését visszautasította, viszont továbbra is nagyra értékelte lelkipásztori és missziós tevékenységét. Évekkel később így jellemezte őt az egyik köszöntőjében: „nemcsak szóval, hanem írásban is igyekezett a szent ügyet szolgálni.”<sup>28</sup>

A megyéspüspöknek mindenkor a papi áthelyezések jelentik a legnagyobb fejtörést. Márton Áron tudatában volt annak, hogy voltak és lesznek papok, akik a diszpozícióikkal nincsenek vagy nem lesznek megelégedve, „vagy azért, mert a saját elhelyezésüket másképp gondolták el, vagy azért, mert a mások helyzetét előnyösebbnek vélték a magukéval szemben. Ezek olyan hiányok és emberi gyarlóságok, melyek mindig előfordulnak ott, ahol emberek helyzete van érintve. Ennek egyetlen ellenszere van: a papi lelkület.”<sup>29</sup> Papjaitól elvárta, hogy az egyházmegye szükségleteinek megfelelő intézkedéseket készségesen, békés lelkülettel fogadják. A ’mérleg másik tányérjába’ az engedékenységet helyezte: „áthelyezésekre vonatkozó indokolt kérésüket mindig szívesen veszem és a lehetőség határain belül teljesíteni igyekszem.”<sup>30</sup>

A püspök börtönévei után a papi áthelyezéseket a hatósági szervek sokszor szabotálták, több esetben keresztülhúzták. „Terveim végrehajtásában érzékenyen korlátoznak a körülmények.” Ezért is az elégedetlenkedő és méltányosság elveit hangoztató papjától elvárta: „áthelyezését fogja úgy fel, hogy mindenütt az örök üdvösségre hívott lelkekért kell dolgoznunk, azokért vagyunk felelősek. A lelkek közömbösségét is a lelkipásztor szeretete és meleg érdeklődése a lelkek iránt fel tudja oldani.”<sup>31</sup> Dr. Jakab Antal teológiatanárnak bevallja: „Mikor Anti

---

26 GyÉL, Num. 2245–1943.

27 GyÉL, Num. 209–1943.

28 GyÉL, Num. 968–1968.

29 GyÉL, Num. 2606–1948.

30 GyÉL, Num. 2606–1948.

31 GyÉL, Num. 2909–1955.

## *Marton József: Márton Árpon püspök viszonyulása... 161*

visszatért [a börtönből], megkíséreltem mindent, hogy szolgálatait az egyházmegye olyan helyen vegye igénybe, ahol a legjobban értékesítheti. És ezt tettem olyankor, amikor nemcsak külső és előrelátott akadályokba ütköztem, hanem belső gáncsoskodásokba is.”<sup>32</sup>

A püspök 1945-ben felállította az elmenekült papok helyzetét felülvizsgáló bizottságot. Ebben is az igazságosságra törekedett, ugyanakkor a bizottsági tagokat megértésre, körültekintő mérlegelésre utasította. A jó atya szeretete csendül ki az alábbi sorokból: „Mindazonáltal tekintetbe kívánom venni azt is, hogy a hihetetlenül erős propaganda elsősorban a papokat ijesztette és az észak-erdélyi részen a katonaság minden lehető elkövetett, hogy a polgári osztályt menekülésre bírja s ezek a körülmények a papok elhatározását is lényegesen befolyásolták. Az a körülmény is tekintetbe veendő, hogy hol volt az érdekelt plébániája, mert egyes helyeken annyira meglepetésszerűen fejlődtek az események, hogy a nyugodt megfontolást akadályozták.”<sup>33</sup>

A püspök intéseiben és tanácsaiban nem tett különbséget fiatal vagy idős, segédlelkész vagy főesperes között. A tekintélyes és idős főesperesétől is következetes lelkipásztori munkát és megértő magatartást várt el. Megértéssel és együttérzéssel kezelte betegeskedő papjait. A misézésnél a szövegrészeket kihagyó Jaross Béla főesperesről a jelentést tevő Petres Kálmánnak ezt írja: „A memória gyengülése olyan betegség, melynek mindannyian ki vagyunk téve, és pedig olyan arányban, amilyen arányban öregedünk, ...és a célt el lehet érni kíméletesebb módon is.”<sup>34</sup> A kedélybeteg osztálytársát előbb „baráti rábeszéléssel” próbálja visszafogni, bár ő maga is megfontolás tárgyává teszi, „hogyan az adott esetben a jószándékú kíméletesség nem árt-e többet neki és a lelkeknek is.”<sup>35</sup> A szórványplébániákra került papjait nagyobb odafigyeléssel kísérte. A Mócsra helyezett plébánost – az esetleges nehézségek felidézése mellett – kifejezetten bátorítja: „lesznek lelkipásztori örömeid vigasztalásul a szórványmunka nehézségeiért. Fordíts nagy gondot a szentmisék és délutáni ájtatosságok pontos végzésére a megállapított időben akkor is, ha kevesen vannak jelen.”<sup>36</sup>

---

32 MÁM. VI. 22/b. 1. d.

33 GyÉL, Num. 1102-1945.

34 GyÉL, Num. 1775-1959.

35 GyÉL, Num. 37-1960.

36 GyÉL, Num. 380-1957.

A bevezetőben jeleztem, hogy Márton Áron papjaihoz való viszonyulását nagyban befolyásolták a társadalmi körülmények. Szükségesnek tartom ezt ismételten hangsúlyozni, mert ennek mellőzésével, a mai helyzetből kiindulva, akár helyteleníthetjük is egyik-másik intézkedését – különösen azokat, amelyek a papok áthelyezésére vonatkoznak. Amíg nem ástam bele magam alaposabban a korabeli okmányok tanulmányozásába, bennem is kételyek merültek fel az idősebb, hetven éven felüli és az életbe belefáradt papok nagy létszámú plébániákra diszponálásával kapcsolatban. Márton Áron eljárásának helyes megítéléséhez hozzátartozik annak ismerete, hogy 1955–1968 között nem intézkedhetett szabadon, kezét gúzsba kötötték az állami hatóságok. Az 1968. évet fordulópontnak tekinthetjük: szabadon mozoghatott és viszonylag szabadabban diszponálhatott. Ekkor nyílt lehetősége méltányolni sok hűséges, öreg papja tevékenységét is. Azok iránti főpásztori elismerését, akik 1940–1945 között a megaláztatások és meghurcoltatások közepette helytálltak a dél-erdélyi plébániákon, akik 1945 után – a börtönt is vállalva – a püspök mögé sorakoztak, vagy akik évtizedeken át a szórvány-plébániákon rekedve lekipásztorkodtak, Márton Áron csak 1968 után tudta kifejezni azáltal, hogy egy-egy nagyobb plébániára helyezte őket. Nyilván ha a hívek lelki igényét is figyelembe vesszük és nem a kommunista rezsim lehetőségei szerint ítélkezünk, nem tekinthető 100%-osan tökéletes főpásztori intézkedésnek az évtizedeken keresztül megalázott hűséges papjainak késői méltányolása, de abban már nem kételkedhetünk, hogy Márton Áront ne az igazságosság és a szeretet vezérelte volna hitvalló papjai iránt.

Zárszóként idézzünk egy gondolatot az 1970-es nagycsütörtöki szózatából, amikor a papság szolgálatáról beszélt. Akkori üzenetének aktualitása ma sem csökken: „A mi feladatunk, hogy az Ő legszentebb rendelkezését mindig az idők követelményeinek megfelelően hajtsuk végre. ...A Jópásztor életét adta a juhaiért. S a mi esetünkben sem elég kötelességeink korrekt teljesítése. Krisztust és Egyházát csak akkor képviseljük hitelt érdemlően a világban, ha életünket egészen áthatja Krisztus szelleme, s vállaljuk a legnagyobb áldozatot, ha kell, a keresztet is.”<sup>37</sup>

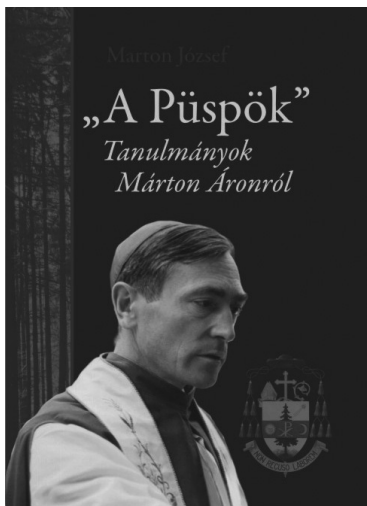
---

37 GyÉL, Num. 1255–1970.

Lázár Csilla

## MARTON JÓZSEF: „A PÜSPÖK.” TANULMÁNYOK MÁRTON ÁRONRÓL CÍMŰ KÖTETÉRŐL<sup>1</sup>

A címben szereplő tanulmánykötet 2022-ben jelent meg a csíkszeredai Pro-Print Könyvkiadónál. A 306 oldalas könyv igényes kivitelének és borítójának köszönhetően tökéletesen alkalmas arra, hogy akár a laikusok tekintete is megakadjon rajta, e konferencia résztvevői számára azonban külleme vagy témája mellett a szerző személye miatt is kiemelt érdeklődésre tarthat számot. A kötetben található húsz tanulmányt dr. Marton József nagyprépost jegyzi, akinek



előadását ma Önök is hallhatták, és akinek másik munkáját, a háromkötetes kronológiát<sup>2</sup> mindössze néhány órája mutattuk be itt. Mindezek fényében úgy gondolom, nem szükséges hosszabban értekezni a szerző érdemeiről, néhány szó erejéig mégis megteszem, mert a kötet egyik kvalitása éppen az ő egyedülálló felkészültségéből adódik. Marton professzor gyakorlatilag a teljes Márton Áron hagyatékot ismeri – a Gyulafehérvári Főegyházmegyei Levéltárban található iratok mellett a Batthyaneumban őrzött iratanyagot is –, ráadásul mindezt alaposan átolvasta, rendszerezte, értelmezte, és eddig 26 kötetben, összesen több mint 5000 oldalon a püspök szinte minden fellelhető írását, beszédét, jegyzetét,

---

1 Jelen szöveg a 2022-es csíkszentdomokosi Márton Áron-konferencián elhangzott előadás szerkesztett változata.

2 Marton József (szerk.): *Márton Áron élete és munkássága. I–III. kötet.* Csíkszereda, 2020, Pro-Print Könyvkiadó.

körlevelét, hivatali és magánlevelezését is közreadta.<sup>3</sup> Talán nem túlzás azt állítani, hogy Marton József Márton Áron püspök gondolatai között, Márton Áron püspökkel lelki dialógusban él, sőt azt a kijelentést is megkockáztathatjuk, hogy a ma élő kutatók, történészek közül senki nem ismeri olyan mélységben és annyira részletekbe menően Márton Áron püspök életét, munkásságát, gondolatvilágát és kapcsolatrendszerét, mint a tárgyalt tanulmánykötet szerzője. Ez a hatalmas tudásanyag, a részleteket és összefüggéseket egyaránt megvilágító, elmélyült látásmód teszi Marton professzor könyvét újszerű, letehetetlen olvasmánnyá.

Talán épp a felsorolt jellemzők azok, amelyeknek köszönhetően *A püspök* különlegesnek tekinthető az általam ismert, Márton Áron életét és munkásságát feldolgozó kötetek sorában. Úgy vélem, az itt közölt tanulmányok nagy erőssége, hogy kiegészítik az utóbbi évtizedekben megjelent életrajzi írások, tanulmánykötetek, tanulmányok hiányosságait, helyreteszik a korábban megjelent könyvek bizonytalanságait, esetleges félreértéseit, megvilágítják a püspök működésének korábban feltáratlan részleteit, árnyalatait, ugyanakkor az eddig publikált szakirodalom számos nyitott kérdésére is választ adnak. Aki fontosnak tartja, hogy akár csak egyetlen, Márton Áron püspök életéről szóló könyvet is elolvasson, annak feltétlenül ajánlanám ezt a kötetet: ugyan nem életrajzi munka, de az érdeklődő az eddig kiadott életrajzokhoz képest is talál majd benne új és újraértelmezett történéseket; nem társadalomtörténeti értekezés, de számtalan helyen mégis új megvilágításba helyezi a közelmúlt máig kiható eseményeit (ilyen például a Batthyaneum véget nem érő kálváriája, amely Márton Áronra is – akárcsak minden őt követő katolikus püspökre – komoly terheket rótt).

A könyv másik kiemelendő erénye, hogy a szerző nem kerüli el azon konfliktusos helyzetek feltárását sem, amelyekben a püspök élete igencsak bővelkedett. Márton Áron nemcsak ideológiai ellenfeleivel, különféle hatósági szervekkel, az egyház ellenlábasaival keveredett nézeteltérésbe, hanem időnként saját munkatársaival, papjaival, híve-

---

3 *A Márton Áron hagyatéka* címmel megjelenő könyvsorozat első néhány kötete a marosvásárhelyi Mentor Kiadónál jelent meg (az első kötet 2005-ben). A 9. kötettől a sorozatot a csíkszeredai Pro-Print Könyvkiadó gondozza.

ivel is. Marton József minden egyes tanulmányban – így a püspök konfliktusait bemutató írásokban is – pontos, részletes feltáró és értelmező munkát végez, amely során szigorúan csak a fennmaradt forrásokra támaszkodik, és amennyiben ezt indokoltnak látja, bátran felülírja a püspök életével kapcsolatos korábbi, mások által megfogalmazott vélekedéseket, értelmezéseket is.

Ugyanilyen bátor vállalás a kötet címadása is. *A püspök* címben a hangsúly kifejezetten a határozott névelőre esik, az előszóban foglalt magyarázataból pedig azt is megtudjuk, miért: „...népének ő volt az egyetlen olyan irányítója, vezetője – s nem utolsósorban – hűséges szolgálója, aki valóban kiérdemelte »A püspök« rangot.”

Engedjék meg, hogy a továbbiakban kiemeljek néhány apró részletet a kötetből, és ha már korábban említés történt a Márton Áron-biográfia-korrektúrájáról, az általam kiemelt részek is a püspök életének kronológiai rendjét, nem pedig a tanulmányok kötetbeni sorrendjét követik majd. Elsősorban olyan részletekre hívnám fel a figyelmet, amelyek – talán nem idegenül a tanulmánykötetben sok helyütt tetten érhető nemes pedagógiai célzattól – a püspök egyes, a mai olvasó számára is hasznos tanulságokkal szolgáló cselekedeteivel, intézkedéseivel, megnyilvánulásaival kapcsolatosak.

A tanulmánykötet egynegyed része (öt tanulmány) a csíkszentdomokosi Márton Áron Múzeum égisze alatt tartott konferenciák felkérésére készült el, és talán nem túlzás kijelenteni, a hallgatóság nagy része számára máig emlékezetesek ezek az előadások. Azoknak, akik korábban nem voltak velünk – de akár azoknak is, akik tavaly hallották Marton tanár úr előadását –, feltétlenül ajánlom elolvasásra a *Márton Áron és Csíkszentdomokos* című tanulmányt, amely az egykori püspököt csíkszentdomokosi mivoltában hozza közel az olvasókhoz. A ragaszkodó fiút, aki az édesanyja képét az íróasztalán őrzi, és bízik az ő síron túli, anyai „imádságos támogatásában”: „nehéz ügyekben Tőle szoktam tanácsot és bátorítást kérni” – írja Márton Áron Lukács Mansvét OFM ferences atya hagyatékában fellelt egyik levelében. (43. o.) (A tanulmányok megírásakor a szerző nemcsak a Gyulafehérvári Érsekség Levéltárában és a Batthyaneumban fellelhető Márton Áron-hagyatékot dolgozta fel, hanem a püspök számos kortársának hagyatékát is, emellett pedig tucatnyi jelenkortörténeti szakmunkát is felhasznált.)

Egy másik tanulmány (*75 éve szentelték püspökké Márton Áront*) a Domokosról alig kikerülő, még fiatal Márton Áron által megélt traumákba enged betekintést: „...hadba kellett vonulnia. ...nem hősködésből vagy nemzetieskedésből indult a harctérre. A háború gondolatát sohasem fogadta el. (...) A haza védelmében viszont a végsőkéig kitartott, szolgálatot vállalt a Székely Hadosztályban is, ennek okán 1919. április 26-án (...) a brassói Fellegvárba internálták.” Így lett a „háborús traumáktól szenvedő fiatalember” a „...céltalanul bolyongó falusi legények” egyike (27–28. o.). Márton Áron Mailáth Gusztáv Károly püspökkel folytatott levelezéséből tárta fel a szerző azt a korábban nem ismert vagy elhallgatott tényt is, hogy a háború után Márton Áron is – akárcsak számos kortársa – „kedélybetegségtől” szenvedett, és „a depresszióból 1922. év folyamán gyógyult ki a kolozsvári orvosi kezelést követően.” (46. o.)

A *Márton Áron emberi arcai* című tanulmányból további figyelemreméltó információkat tudunk meg az egykori püspök fiatal éveiről. Egyebek mellett a fentebb említett lelki válság újabb részleteiről szerezhetünk tudomást, illetve nyomon követhetjük azt is, hogyan vezeti ki „Mailáth püspök szelidsége és jósága” Márton Áront a lelki krízisből (107. o.). A papnevelő intézet korabeli irataiban annak is nyoma maradt, hogy Márton Áron már fiatal papnövendékként meglehetősen szigorú igényességgel viszonyult kortársaihoz: „Rendes, megbízható, de társai iránt veszekedő”, írja róla a prefektusa. Pappá szentelése után egy, a püspökének írt levelében saját személyéhez is meglehetősen kritikusan viszonyul: „képzettségemet, ill. az ismereteimet egy hittanár számára hiányosnak találom (...) s nem tudom azt sem, hogy magaviseletem nem túl komoly-e kissé.” (107. o.)

Hosszas püspöki szolgálata felől visszanézve Márton Áron rövid papi működése szép ívű és töretlen pályának tűnhet, azonban e kötet több tanulmányából (*Márton Áron emberi arcai*, *Márton Áron az eszmék harcának keresztútjében*, *Egy erdélyi magyar püspök a huszadik századból*) közelről megismerhetjük ennek a pályának számos buktatóját, a sohasem teljesült külföldi tanulmányút vágyát, a szűkös anyagi körülményeket, melyek között mindvégig – már pályája kezdetétől – élt, erőfeszítéseit a román nyelv megtanulására, kétszeri kinevezését egyetemi hitszónoknak (egyszer kénytelen volt lemondani a megbíza-

tásról, ugyanis nem volt hol laknia Kolozsváron), a baloldali fiatalokkal folytatott viták során elszenvedett „vereségeket”. A buktatók számbavevétele főként azért tanulságos, mert ezek az akadályok nem elkedvetlenítették, hanem még nagyobb erőfeszítésekre sarkallták a fiatal papot. Például azt követően, hogy a „balos fiatalok” gyűléseiről „hosszú orral” távozni kényszerült, Karl Marx és a keresztény szociológia párhuzamos tanulmányozásába, összevetésébe kezdett, e munka során pedig kiemelt figyelmet szentelt XI. Pius pápa *Quadragesimo anno* című enciklikájának, melyet ő és barátai fordítottak le és ismertettek először magyar nyelven. A nehézségek sorában a következő a Szent Mihály egyházközség élére való helyettes plébánosi kinevezés volt, amit az adott körülmények között semmiképp nem lehetett előléptetésnek tekinteni. A 100 milliós teherrel nyomorított plébániát csödközeli állapotban bízták rá, a helyzetet pedig tovább súlyosbította, hogy a korábbi plébános kétes kapcsolatai, akiknek a plébánia adóperei eladdig meglehetősen jól jövedelmeztek, minden módon igyekeztek keresztbe tenni a fiatal papnak.

A komoly anyagi kihívások megoldásán túl (vagy ezeknek köszönhetően) az egykori püspök számára Kolozsvár jelentette papi pályája csúcsát; a *75 éve szentelték püspökké Márton Áront* című tanulmányban erről (is) olvashatunk. Tulajdonképpen kijelenthetjük, Márton Áron papi egyénisége, stílusa itt forrott ki igazán. A korai beszédeiben még barokkos, zsúfolt, a hagyományos szónoki szabályokhoz mereven ragaszkodó fiatal „a kolozsvári közösség igényessége, az egyetemisták elvárásai, a városi eseményeken való reprezentálásai önképzésre ösztönözték”. „Rendszeresen képezte magát – így a szöveg –, sokat és sokféle témájú könyvet olvasott. A Szentírás, valamint a teológiai tartalmú könyvek mellett filozófiai, szociológiai, biológiai is pszichológiai műveket is szívesen forgatott.” (32. o.)

A *Márton Áron püspökségének első éve* című tanulmány (először 2019-ben, Csíkszentdomokoson hangzott el előadásként) számos új adatot hoz az első, meghatározó püspöki évből. A püspök későbbi szellemi-ideológiai harcai árnyékában kevesebbet beszélünk azokról az anyagi természetű nehézségekről, amelyekkel Márton Áronnak és az egyházmegyének folyamatosan szembe kellett néznie. Pedig nemcsak a kolozsvári Szent Mihály egyházközséget „kapta” csödközeli állapot-

ban, de 1938-ban a gyulafehérvári püspökség is „zilált anyagi helyzetben” volt, olyannyira, hogy a püspök létfenntartása érdekében „a Szentszék úgy határozott, hogy a Szent Mihály-plébánia javadalmát [Márton Áron] – három évig – még püspökként is élvezhesse”. (71. o.) A jelen gazdasági válságban nem érdektelen olvasni azokról a sikeres stratégiákról sem, amelyeket Márton Áron az egyházmegye maradék anyagi javainak védelmére alkalmazott. (72. o.)

A felsoroltak mellett – vagy ezek fölött – belelátunk a lelkipásztori munka „sűrűjébe”, illetve mindazokba a feladatokba, amelyekkel Márton Áronnak foglalkoznia kellett. Ilyenek voltak a lelkigyakorlatok, a papnevelés, a katolikus iskolák sorsa – ezen belül a ferencrendi nővérek által működtetett, Erdélyben egyetlen magyar nyelvű tanítónőképző nehézségei –, az ellentartás a már ekkor erős politikai nyomásnak (ebben az időszakban már királyi diktatúra van Romániában), a vallási egyesületek működésének biztosítása, körlevelek, bérmutak szervezése, a szerzetesrendek működésének figyelemmel követése. És mindezekre még ránehezedett a fokozódó nacionalizmus és a közelgő háború a légvédelmi intézkedésekkel, a zsidók megkeresztelését korlátozó, kényszerből kiadott, „Sajnálatos...” kezdetű rendelettel, a kisebbségekkel szembeni, egyre erősödő diszkriminatív eljárásokkal, a papoknál tartott házkutatásokkal, a hadbírószági tárgyalásokkal. Végül 1939. szeptember 1-jén kitört a világháború, amely eseményhez egy hónappal később egy személyes tragédia is társult: október 26-án meghalt Márton Áron édesanyja, mire fia „még aznap hazautazott Csíkszentdomosra”. (85. o.)

Amint a kötet több tanulmányából is kiderül, püspöki beiktatását követően Márton Áron számára már nem adatott meg, hogy egy hosszabb, igazán békés időszakot megélhessen. 1940 közepén még „csak” a csíkszépvízi hívek igazságtalan (és nagyon hamar elcsituló) ellenségeskedését kellett eltűrnie (*Márton Áron emberi arcai*, 119. o.), de nemsokára sokkal nagyobb gondok jöttek. Ilyennek bizonyult például a második bécsi döntés is. „Az egyházmegye 900 éves történetében először fordul elő, hogy területileg kettészakadt.” „Körültekintő döntések és határozott cselekedetek” sora következett, „felelősen és alázattal, józanul és határozottan”. A szerző hosszan sorolja a „menni vagy maradni” dilemmából, s főként a „maradni!” döntésből adódó

számtalan nehézséget. Érdeemes néhány szót ejtenünk azokról a „mentőakciókról” is, amelyeket a püspök kezdeményez vagy nagyban támogat, és amelyeket a *Márton Áron küzdelme Dél-Erdélyben a 2. bécsi döntés után* című tanulmányból ismerhetünk meg részletesen. Hogy csak néhányat említsünk a püspök megsokasodott feladatai közül: a maradó híveket minden módon támogatni, a papokat, egyházi tanítókat maradásra bírni, az igazságtalan adózási és politikai szabályozás ellen határozottan felszólalni, az egyházi intézményekben kulturális feladatokat is átvállalni, a lelkipásztori munkát fokozni, a hívekért áldozatot és többletmunkát vállalni, az üldözöttek jogos panaszait beadványokban és a különféle bizottságok előtt ismertetni, az üldözött papok érdekében felszólalni, „kérem, méltóztassék a vádat vele szemben ejteni, és a vizsgálatot ellenem beindítani” (95. o.), ha kell, perköltségeket is törleszteni, az iskolákat mind kinyitni „annyi növendékkel, amennyien vannak” (97. o.), tankönyvek és magyar nyelvű sajtótermékek nyomtatására nyomdát vásárolni, ennek jövedelméből szegény diákoknak ösztöndíjat adni, a nemzetszocializmus nyomásának ellenállni, a Batthyaneumot védeni, a munkatáborokat látogatni, segélyakciókat szervezni, ahányszor az igazság és igazságosság megköveteli, határozottan tiltakozni.

Pályája kezdetétől kereste, meghallgatta és értékelte Márton Áron püspök azokat a szakembereket, akik őt az egyházmegye vezetésében támogatni tudták. A Gyárfás Elemérrel való kapcsolatát feltáró tanulmány szépen rávilágít az igazi nagy egyéniségek önzetlenségére, támogató, a nézeteltéréseket is építő módon kezelő, mélységes tiszteletről és alázatról tanúskodó viszonyára. Gyárfás Elemér fogalmazza meg az ígéretet, amit a püspök maga is bevált mindazokkal szemben, akiknek a szakértelmét igénybe veszi: „igyekezni fogunk hiúságaink és önzéseink leküzdésével s erőinknek az egyetértésben való megsokszorozásával segíteni az értünk végzendő nehéz munkában.” (58. o.)

A kötet tanulmányai között kiemelten fontosnak tartom a *Márton Áron kiszabadulása* című írást. Feltétlen érdemes elolvasásra, mert megcáfol néhány korábban napvilágot látott, de dokumentumokkal nem igazolható feltételezést, mint például hogy nyugati vagy vatikáni közbenjárásra engedték volna szabadon az életfogytiglani kényszermunkára ítélt püspököt, vagy hogy valamiféle „megegyezés” jött volna létre közötté és

a hatalom között. Marton József tanulmánya precízen, részletesen, alaposan dokumentálva – többek között a püspököknek ebből az időszakból származó, ceruzával írt jegyzeteit elemezve –, ám mégis olvasmányosan rekonstruálja a püspök szabadon bocsátásának körülményeit.

A *2. Vatikáni Zsinat és a Római Katolikus Egyház Erdélyben*, illetve *A 2. Vatikáni Zsinat kihatásai Erdélyben az Oltáriszentség tiszteletére Márton Áron püspöksége idején* című tanulmányokban az idősödő püspök döntéshelyzeteibe kapunk betekintést. Itt csak egyetlen dilemmára hívnám fel a figyelmet, mégpedig arra, hogy milyen körülmények tették lehetetlenné, hogy a püspök kiutazzon Rómába, bár a 2. Vatikáni Zsinat mind a négy ülészakára meghívást kapott. Ha kéri, vélhetően engedélyezték volna a kiutazást, amint azonban a tanulmány meggyőzően levezeti, a püspök – igen helyesen – úgy döntött, hogy jelenlétével nem demonstrálja a csak papíron létező romániai vallásszabadságot, és nem vállalja annak kockázatát sem, hogy esetleg örökre „kirekesszék” az országból. Ugyan csak lélekben lehetett jelen a zsinaton, de a zsinat tanításait magáévé téve, intézkedéseit végrehajtva azon fáradozott, hogy „igazi zsinati hangulatot teremtsen az egyházmegyében.” (174. o.)

Szintén a kötet tanulmányaiból ismerjük meg részletesen a kései, 1970-es és 1971-es római utak körülményeit: „amikor 1970-ben az egyházi ügyek rendezésére és 1971-ben a püspöki szinódusra kiutazhatott Rómába – mind a két alkalommal kísérő nélkül ment, hogy visszatérte után az állambiztonsági szervek senkit ne gyötörhessenek”. (75 éve szentelték püspökké Márton Áront, 37. o.). Egy másik, Mindszenty József és Márton Áron kapcsolatát elemző írásból azt is megtudjuk – újabb példaként Márton Áron megfontoltságára –, hogy 1971 októberében Mindszenty József bíboros és Márton Áron püspök két héten át egyszerre tartózkodott Rómában, a két egyházfő azonban mégsem találkozott egymással. Márton Áron ekkor kérte először VI. Pál pápától a püspöki hivatala alóli felmentését, illetve ekkor kért segédpüspököt maga mellé. „Márton Áron – ismerve a szocialista állambiztonsági szervek országhatárokon átnyúló módszereit és eszközeit – úgy ítélte meg, hogy egy esetleges Mindszenty-találkozóval a segédpüspöki kérdés megoldását kockáztathatja. (75 éve szentelték püspökké Márton Áront, 38. o.)

A kötet tartalmaz néhány tematikus konferenciára vagy tematikus kötethez készült érdekes tanulmányt is, amelyeket még nem említettünk. A *Márton Áron püspök küzdelme a Batthyaneumért* mindenki számára érdekes lehet, aki esetleg nem pontosan érti, milyen előzményei voltak annak az elhúzódó pernek, ami ma is zajlik a román állam és a Gyulafehérvári Egyházmegye között, de említhetnénk a *Márton Áron és az erdélyi ferencesek*, illetve *Márton Áron püspök a kultúra szolgálatában*, vagy *Márton Áron és a teológiai képzés* című tanulmányokat is, amelyek szintén méltán tarthatnak számot a nagyközönség érdeklődésére.

A hely szelleme miatt – illetve azért is, hogy újból felhívjam rá a csíkszentdomokosiak figyelmét – megemlíteném, hogy pusztán helytörténeti érdeklődésből is érdemes az említett szövegeket olvasgatni. Ebből a kötetből derült fény például arra is, hogy a püspök nem is csak egy, de két kehelyt is ajándékozott a falunak – egyet 1957-ben, Szent Julianna ünnepén Sánta Antal segédlelkész közvetítésével, „jó szüleim emlékére”, egyet pedig 1971-ben. Az utóbbiról tudnunk kell, hogy egy VI. Pál pápától a 2. Vatikáni Zsinat alkalmából kapott kehelyről van szó. Ez utóbbi kehellyel együtt adományozott egy „fehér, Mária-képes miseruhát” is az egyházközségnek; ez ma a csíkszentdomokosi Márton Áron Múzeumban látható. (51–52. o.)

Bár nincs lehetőség bővebben kitérni rá, mindazok figyelmébe ajánlanám a *Márton Áron és Csíkszentdomokos* című tanulmányt, akiket településünk helytörténete érdekel. E tanulmányban a szerző az állambiztonsági szervek azon megfélemlítő, elnyomó akcióit tekinti át, amelyeket kifejezettem a püspök szülőfaluja ellen kezdeményeztek, és amelyek következménye a Domokoson szolgálatot teljesítő tehetséges papok, a püspök bizalmasainak szabadságvesztése, megalázása, üldözése lett.

Mielőtt e könyvismertető végére érnek, egy könnyedebb, a mai konferencia helyszínével kapcsolatos kedves momentumot idéznék fel. A huszadik század első évtizedeiben Boga István volt Csíkszentdomokos plébánosa, ő azonban a második világháború utáni menekülésből már nem térhetett vissza Erdélybe. Az imént említett tanulmányból tudjuk, hogy tárgyi hagyatékát Márton Áron püspök vásárolta meg az örökösöktől a csíkszentdomokosi plébánia részére. Azt gyanítom,

hogy azok a székek, amelyeket Csiby László plébános úr tavaly a csíkszentdomokosi Márton Áron Zarándokközpontnak ajándékozott, talán éppen ebből a hagyatékból kerültek hozzánk. Hacsak nem tévedek, Önök közül néhányan ma is azokon a székeken ülnek, amelyeket Márton Áron vásárolt a plébánia számára.

Végezetül pedig hadd ajánljak még a figyelmükbe egy mindeddig nem említett tanulmányt. A *Márton Áron miseintenciós füzete* című szövegről van szó, amelyről bártan kijelenthetem: talán soha egyetlen ilyen jellegű munka sem engedett bennünket ennyire közel a püspök személyéhez. Ebből az írásból ugyanis megtudjuk, kik voltak a legfontosabbak a püspök számára, kik azok, akikért szentmisét ajánlott fel, akikért imádkozott. Ezen a meglehetősen bensőséges listán természetesen vannak meglepetések is. Legyen most itt elég annyit elárulnom, hogy a püspök leggyakrabban a hívekért (pro populo) imádkozott. (202. o.) Vagyis mindannyiunkért.



A csorda

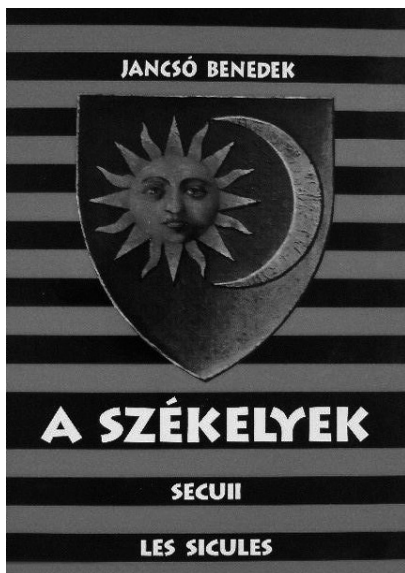
Murányi János

## JANCSÓ BENEDEK: A SZÉKELYEK

– Adalékok egy tanulmány történetéhez –

A *Székely Könyvtár* 32. kötetében (2015) jelent meg – a szerző több értékes írása között – Jancsó Benedek *A székelyek* című tanulmánya (51–92. o.). A szerkesztő Vincze Gábor sommás utószóban ismertette a tudós életét és munkásságát. Méltatlanul „elfelejtett székely történész”-ről van szó, akinek egy fontos tanulmánya történetéhez szeretnék fűzni néhány szót.

„Nagynyújtódi Jancsó Benedek (Gelence, 1854 – Budapest, 1930) magyar pedagógus, publicista, a Magyar Tudományos Akadémia levelező tagja (1916). Az állami és egyházi iskolahálózaton kívüli szabadoktatás népszerűsítője és megszervezője volt, de életművének hangsúlyosabb vonulatát alkotja kisebbségpolitikai és nemzetiségtörténeti szakírói tevékenysége.



Történészként az 1890-es évektől foglalkoztatták a Kárpát-medence nemzetiségi és Magyarország kisebbségpolitikai kérdései. Különösen a magyarországi (erdélyi) román kisebbség népességtörténete és politikai-ideológiai mozgalmai (pl. dákoromán elmélet, román irredentizmus, Nagy-Románia eszméje) terén képezte magát szakértővé, s folyóiratokban és önálló kötetekben meg-

jelent publicisztikái java része is e tárgykört járta körül. Ezekben általában az erdélyi románság törekvéseinek lehetséges következményeire, s a leszűrt következtetéseken keresztül valamennyi nemzetiség térnyerésével járó veszélyekre figyelmeztetett.” (Wikipédia)

A *Székelyek* című tanulmánya 1921-ben jelent meg a budapesti Hornyánszky Viktor m. kir. udvari könyvnyomda kiadásában, magyar, francia és angol nyelven (Jancsó Benedek: *A székelyek*. Történeti és néprajzi tanulmány. Budapest, 1921; Jancsó, Benoit: *Les Sicules*. Étude historique et ethnographique. Budapest, 1921; Jancsó, Benoit: *The Székelys*. A historical and ethnographical essay. Budapest, 1921). A trianoni békediktátum után vagyunk, egyértelmű, hogy ezzel a munkával a szerző a világ figyelmét akarta felhívni a magyar nemzetet sújtó igazságtalanságra. A tanulmány jelentőségét mutatja, hogy a későbbi években több újrakiadásban is megjelent: 1931, 2006 (2 kiadás), 2012, 2014, 2015 – és lehet, hogy a felsorolás nem teljes.

A következőkben a 2006-os kiadás egyikéhez szeretnék néhány adalékkal hozzájárulni. Ez évben mindkét kiadás Székelyudvarhelyen jelent meg, a Litera Veres Kiadó és az Emberért, Holnapunkért Alapítvány gondozásában.

A másodikról van szó. A története érdekesen alakult. Alulírott valamikor a '80-as években kapta ajándékba a francia változatot Veres Péter muzeológustól (akinek egykor franciatanára volt), és aki valahol egy falusi ház padlásán fedezte fel. A '90-es évek elején megmutattam a kötetet Sófalvi Lászlónak, aki akkor dr. Verestóy Attila szenátor (1954–2018) udvarhelyi irodavezetője és a fent nevezett Alapítvány elnöke volt. Következett a romániai magyarság ellen szervezett, „Har-Kov Jelentés” néven elhíresült (és végül kudarcot vallott) román nacionalista hisztéria. Ebben a légkörben született meg a szenátor és irodavezető ötlete: a regáti románok szinte semmit sem tudnak rólunk, adjuk ki ezt a könyvet több nyelven, juttassuk el hozzájuk.

A francia változat a kezünkben volt. A magyar eredeti szövegét Wanek Ferenc professzor, kolozsvári egyetemi tanár másolta ki az Egyetemi Könyvtárból, Jancsó Benedek portréjával együtt. A román fordítást alulírott készítette el Popa Ioan Eneida udvarhelyi tanár nagylelkű és hozzáértő lektorálásával. A kiadványhoz rendkívül értékes bevezetőt írt Demény Lajos akadémikus, bukaresti történész professzor. A háromnyelvű könyvben felhasználtuk az eredeti kiadásban szereplő illusztrációkat, a csiki székely festő, Márton Ferenc megragadó rajzait (amiknek a *Székely Könyvtár* jellegéből adódóan a 2015-ös

kiadásból sajnos ki kellett maradniuk). A borítóra Köpeczi Sebestyén József heraldikus munkája, a székely címer került.

A nyomtatás költségeit dr. Verestóy Attila szenátor finanszírozta. 1000 példányban jelent meg, kereskedelmi forgalomba nem került. De a Hargita megyei szenátorok és képviselők a román Parlamentben osztogatták (még Corneliu Vadim Tudor és Adrian Păunescu is kapott belőle!), eljuttattuk az ország legtöbb nagyobb könyvtárába, a budapesti Országos Széchényi Könyvtárba, még Franciaországba is (Bordeaux, Cognac) került néhány példány.

Igazi csapatmunka volt, ami elégtétellel töltött el mindannyiunkat. És még nagyobb örömmel láttuk viszont ezt a páratlanul tömör és lényegre törő tanulmányt tíz esztendő múlva, a *Székely Könyvtárban*. Meggyőződünk, hogy ez a munka nemcsak nekünk volt fontos, hanem egy ilyen rangos kiadványsorozat is számon tartja és feleleveníti a nagyközönség számára.

A néhány megmaradt példány az *Agyagfalva 1848 Alapítvány* tulajdonába került, ott az *Agyagfalva 1848 Emlékházban* hozzáférhető.



*A fazekas*



A Porzsolt név gyakori a székelység körében. Az Orbai széki Barátos községben a 17. századi katonai- és népességösszeírásokban például Porsolt Lukaczj, Porsolt Gieörgj (1602), Porsolt Marton, Porsolt Balas, Porsolt Janos (1604), Porsolt Jstuan, Porsolt Balas (1614), Porsolt Miklos, Porsolt Janos, Porsolt Mihaly, Porsolt Marton (1670 körül), Porsolt Mihaly, Porsolt Lukacz Senior, Porsolt Lukacz Junior, Porsolt Andras, Porsolt Istvan, Porsolt Marton, Porsolt Mathe, Porsolt Boldisar lovaskatonák (1681) szerepelnek.

E családtörténeti adalék összeállítására – a *Székely Oklevéltár* megfelelő kötetei alapján – különben maga az elbeszélő indított, aki ugyancsak számon tartja a barátosi Porzsoltokat, továbbá azt is, hogy egyik águk csatlakozott a székely szombatosokhoz – vagy ahogy még emlegették, a székely zsidózókhoz, illetve lelki zsidózókhoz –, akiket hitükért üldöztek, ennek következtében az ősi családi fészket elhagyni kényszerültek, s így jutottak el egészen az Alföldre, a Sárrét környéki falvakban telepedtek meg, s már „alig lehetett megkülönböztetni őket a többi zsidótól.” (42. o.)

Az elbeszélés jelene a 2020–21-es világjárvány, amelynek fejleményeit az író mintegy megfelelteti bizonyos általa alkalmazott narratív eljárásoknak, regénytechnikáknak. Ennek megfelelően narrátor és hőse között távolságtartás érvényesül („három lépés”), nem tárul fel a hős teljes arca („maszk” fedi az arc egy részét), visszafogottságot tanúsít a harmadik személyű elbeszélő, szenttelenül viszonyul hőséhez („tilos a kézfogás és a baráti ölelés”), beavatkozik hőse életébe, s így hosszú távon védheti a boldogtalanság ellen, ellenállóvá teheti sorsa rosszra fordulásával szemben („védőoltás”), ugyanakkor az elbeszélő számol azzal, hogy a végkifejlet – a regénycselekményé s nem különben az életé – nem látható előre, mint ahogy a járvány alakulása sem. Nem határozható meg, kik a ragály terjesztői, de az is feltételezhető – mondja az elbeszélő –, hogy „a kórokozó mindvégig itt volt közöttünk.” (133. o.)

Napi pontossággal meghatározott néhány időpont igazít el a főhős személyiségének fejlődésében, illetve a közvetlen családi környezete – a szülők, nagyszülők, közeli rokonok – rajzában. Az első 2005. december 22-e, egy csütörtöki nap, amikor egy fővárosi közjegyzői irodába kárptöltési ügyben beidéztek Por Zsoltot, valamint az életben

lévő családtagokat. Kiderül ekkor, hogy testvérétől s unokatestvérétől teljesen elhidegült, az eltelt évtizedekben minden kapcsolat megszűnt közöttük. S minthogy keretes szerkezetű a regény, ugyanott és ugyanakkor fejeződik be a történet, amikor kiderül, a másodfokú rokonokat nem illeti meg kárpótlás a háború idején gyermekként elpusztított nagybácsi után...

Egy korábbi időpont 1974. január 23-a délutánja, amely Por Zsoltot német tanárnője lakásán, magánórán találja, ahol váratlanul megjelenik apja és anyai nagymama, kocsiba ültetik s hazaviszik, hogy aztán otthon közölgék édesanyja halálhírét, aki depresszióban szenvedett, egy ideje már külön élt, s néhány nappal korábban öngyilkosságot követett el.

Az évek során két igazán fontos kérdés maradt megválaszolatlanul az önazonosságát kereső fiú előtt: miért menekülhetett gyógyszerész édesanyja az önkéntes halálba 1974-ben, és miként úszhatta meg anyja és nagymama 1943–44-ben a deportálásokat? Apjától, Porzsolt Árpádtól és nagymamától, Frank Amáliától kielégítő választ nem kapott sem egyik, sem másik kérdésre. Ehelyett elhallgatták személyes múltjuk fontos részleteit, amelyek sérült személyiségekké tették őket, vagy mellébeszéltek az igazság kimondása helyett. A türelmes, munkába menekült, családjának élő, de gyáva („pipogya”) apa időnként dührohamot kapott, és brutális módon bánt fiával, a nagymama meg zsarnok módjára kihasználta és magához láncolta unokáját – korábban meg a lányát –, közelsége elviselhetetlen volt Zsolt számára. Igaz, korábban anyja, Frank Sára sem adott teret fia szabad kibontakozásának, később pedig a mostohaanyja, Pálmai Klára mint az egykori kommunista erőszakszervek tisztje – úgymond a rendvédelmi testületek kötelékében szolgált – zsarolta a középiskolás ifjút, figyelemmel követve magánlevelezését. Mindez hozzájárult, hogy identitásépítő éveiben, tizennégy-tizenöt éves korában távolodott el éppen apjától és anyai nagymamától.

Egy alig fél évvel korábbi nap, 1973. október 6-a ugyancsak emlékezetes pillanat Por Zsolt életében, amikor anyja csattanós pofon kíséretében próbálta „beleverni” fiába származástudatát. Történelmi ismeretei alapján tudta a fiú, hogy október 6-a a magyarok számára gyásznapi, de az tiszta véletlen volt, hogy éppen ezen, a zsidók számára szent ünnepen indítottak az arabok általános támadást Izrael ellen,

mintegy visszavágásként az 1967-es hatnapos háborúért. Utóbbiról az aznapi híradásokból értesült. Anyja mélyen aggódott Izrael miatt, fia pedig történelmietlen párhuzamba állította – a narrátor szavai szerint: „meglehet, tévesen” – a magyarok és arabok harcát. A magyarok melletti állásfoglalás csak fejben született meg, az arabok mellett viszont – „Egyszer már győzhetnének az arabok is!” – már ki is mondta anyja jelenlétében. Erre következett a pofonnal együtt a „kevésbé szerencsés” felvilágosítás: „Nem tudtad, hogy te is zsidó vagy?” (40. o.)

Mondhatni fordulópontnak számít a főhős életében 1979. augusztus 14-e, amikor budai lakásán keres fel egy korábban futólag megismert fiatal hölgyet, Számadó Évát, akivel nem sokkal később új életet kezd, húszévesen házasságot köt, s majd hatvanéves születése napján, negyvenévnyi együttlét után úgy összegezte életét, hogy az utolsó kétharmad számára kárpótlás volt az első egyharmadnyi életidejéért. (Vö. 108. o.) Gyermekként ugyanis, ahogy fokozatosan próbálta építeni önazonosságát, tehát amint Porzolt Ernőből Por Zsolt lett, nemcsak eltávolodott szűkebb családjától, de – láttuk – lelki terror alatt kellett élnie, azaz nap mint nap megtapasztalhatta – korabeli filmcímet idézve – a hétköznapi fasizmust.

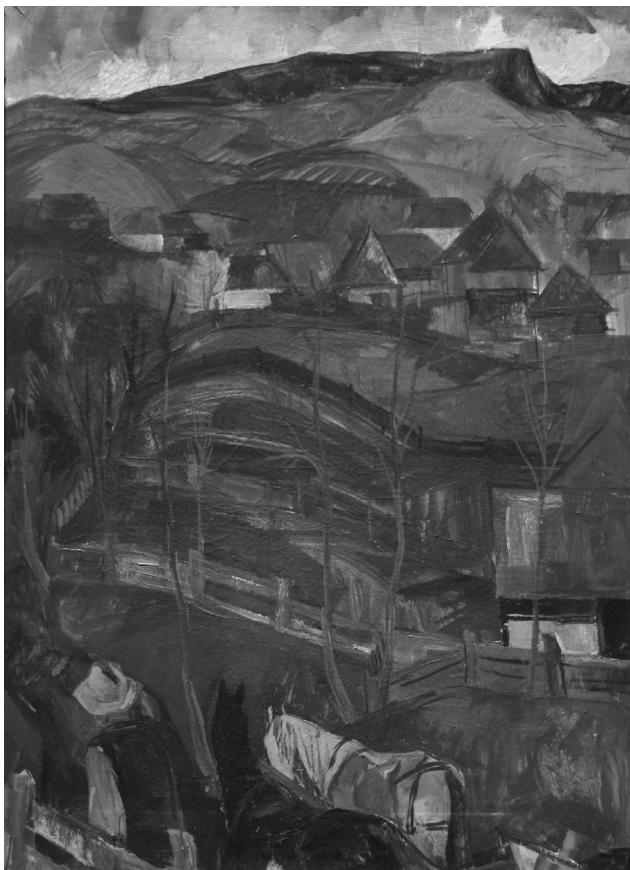
Az Évikével töltött ama kétharmadnyi életidő az igazi kárpótlás a főhős számára, amiről hatvanévesen elmélkedett, minthogy a regény zárásaként Por Zsoltnak az állami hivatalt megtestesítő közjegyzőné a jog szerint járó kárpótlást illetően homlokegyenest mást hoz tudomására, éspedig azt, hogy „önnek már nem jár semmi!” (199. o.)

Jelen van hát kívül és belül a kórokozó, legalábbis úgy tűnik a regénytörténet alapján. Még csak jogilag s félszázaddal később sem történhet meg az állami jóvátétel. Ezt kell tudomásul vennie az ügyfélként emlegetett, de tulajdonképpen alattvalónak tekintett polgárnak.

Néhány markáns vonallal korrajzot is felvázol Márton László a huszadik századi elnyomó rezsimekről s az alattvalók sorsalakulásáról, áldozatokról és túlélőkről, például Porzolt Zoltánról, akit a nagyváradi gettóból hurcoltak el a vézskorszakban, gyermekként pusztult el, illetve Magda néniről, nagynénjéről, aki véletleneknek köszönhetően maradt életben, és a háború utáni új rendszerben próbált mindent – úgymond – kitaposni a családnak. Sőt, a rendszerváltozás után még a kártérítési

kérelmet is ő indította el. „Ami jár, az jár!” – szokta hangoztatni. Aztán a mostohaanya múltja a kommunista terror idejét villantja fel, a főhős diákkori érdeklődése a demokratikus ellenzéki mozgalmak iránt pedig a késő Kádár-korszakot.

Ilyen kontextusba illeszkedik az elbeszélte családtörténet, amely hitelét éppen a családi kisközösség részletgazdag ábrázolásától kapja. Cseppben érezzük tehát a tengert!



*Hazafelé*

## A Székelyföld előfizetőinek és állandó támogatóinak névsora

### Románia

#### MAGÁNSZEMÉLYEK

- Dr. Ábrám Zoltán - Marosvásárhely  
Abrán Tünde - Székelyudvarhely  
Albert Ernő - Sepsiszentgyörgy  
Albert Géza - Székelyudvarhely  
Andrási Ilona - Alsósófalva  
András Pál - Bukarest  
Angi Gyula - Marosvásárhely  
Antal Attila - Csíkszereda  
Antal István - Székelyudvarhely  
Antal Margit - Csíkszereda  
Br. Apor Csaba - Marosvásárhely  
Árвай Katalin - Sepsiszentgyörgy  
Asztalos István - Székelyudvarhely  
Bács Károly - Csíkszereda  
Bajna György - Gyergyószentmiklós  
Bakcsi Anna - Madéfalva  
Bakk-Dávid Enikő - Kézdivásárhely  
Bakk Pál - Szentkatolna  
Bakó Botond - Nagyenyed  
Balázs-Bécsi Emília - Gyergyóremete  
Balázs Dénes - Csíkrákos  
Dr. Balázs Lajos - Csíkszereda  
Balázs Zsuzsanna-Erzsébet - Csíkszereda  
Balázsi-Pál Etel - Csíkszereda  
Bálint Csaba - Csíkszereda  
Bálinth Erzsébet - Csíkszereda  
Bán Kata - Székelyudvarhely  
Bán Árpád - Alsóboldogfalva  
Barabás Imre - Gyergyóremete  
Baracsi Levente - Arad  
Bardócz Ferenc - Gyergyóditró  
Baricz Lajos - Marosszentgyörgy  
Bartha Árpád - Kászonújfalva  
Bartha György - Csíkszereda  
Bartha Imre - Székelyudvarhely  
Bartók Melinda - Kézdivásárhely  
Bartos Jenő - Jászvásár  
Bege Károly - Gyergyócsomafalva  
Benkő Levente - Magyarvista  
Berszán Lajos - Gyimesfelsőlok  
Berze Imre - Székelyudvarhely  
Bethlen Anikó - Marosvásárhely  
Bíró Ambrus Lenke - Székelyudvarhely  
Bíró Gábor - Csíkmadaras  
Dr. Bíró Gábor - Kézdivásárhely  
Bíró Géza - Gyergyószentmiklós  
Bíró László - Kalotaszentkirály  
Bíró Levente-Tibor - Kézdivásárhely  
Bíró Réka - Barót  
Bíró Sándor - Gyergyószentmiklós  
Blénassy Jolán - Székelyudvarhely  
Bocskay Vince - Szováta  
Bodó István - Csíkszereda  
Bodor Antal - Csíkszereda  
Bodor Attila - Sepsiszentgyörgy  
Bogdán Zsolt - Kolozsvár  
Bogos Zsolt - Csíkszereda  
Borbáth Erzsébet - Csíkszereda  
Borbély László - Csíkszereda  
Borbély Tamás - Marosvásárhely  
Borbély Zsolt Attila - Arad  
Borboly Csaba - Csíkszereda  
Dr. Borboly István - Gyergyócsomafalva  
Dr. Borcsa János - Kézdivásárhely  
Bölöni Domokos - Marosvásárhely  
Bölöni Ildikó - Bikafalva  
B. Tomos Hajnal - Négyfalva  
Buna Blanka Boróka - Tamásfalva  
Burus János Botond - Csíkszereda

- Czikó László – Búzásbesenyő  
Czoppelt Julianna – Kovászna  
Császár Vilmos – Csíkrákos  
Csávossy György – Nagyvárad  
Csatlós Mihály Levente – Kézdi-  
vásárhely  
Cseke Péter – Kolozsvár  
Ft. Msgr. Csíki Dénes – Nyárad-  
köszvényes  
Csíki Zoltán – Parajd  
Dr. Csiszar Anna – Marosvásárhely  
Csiszer Imre Csaba – Csíkszereda  
Csúcs Mária – Csíkszereda  
Daczó Katalin – Csíkszépvíz  
Dánél Sándor – Csíkszereda  
Damó Csaba – Kézdivásárhely  
Darkó Béla – Marosvásárhely  
Daróczi Béla – Marosvásárhely  
Ft. Darvas-Kozma József –  
Csíkszereda  
Darvas Mária – Gyergyóalfalu  
Dávid Gyula – Kolozsvár  
Dávid Katalin – Székelyudvarhely  
Dávid Péter Pál – Sepsiszentgyörgy  
Dávid Zoltán – Kolozsvár  
Deák Botond – Réty  
Deák Ferenc – Csernáton  
Deme László – Csernáton  
Demeter Edit – Kézdiszentlélek  
Dénes Balázs – Csíkszereda  
Dénes Emőke – Homoródalmás  
Dénes Erzsébet – Homoródszentpál  
Doboly Beatrice – Vajdahunyad  
Dobos Sándor – Nagyvárad  
Dimény János – Nagybacon  
Dr. Dombi Csaba Ábel – Felsőbánya  
Domokos Éva – Arad  
Ft. Drócsa László – Nyárádszereda  
Duma András – Klézse  
Egyed Emese – Kolozsvár  
Dr. Elek Sándor – Csíkszereda  
Elekes András – Csíkpálfalva  
Elekes Antal – Temesvár  
Elekes-Józsa Márton – Gyergyóújfalu  
Elekes Károly – Sepsiszentgyörgy  
Elekes Péter – Kászontaltíz  
Elekes Zsuzsanna – Gyergyóújfalu  
Farkas Ambrus – Sepsiszentgyörgy  
Farkas Antal – Székelyudvarhely  
Farkas László – Gyergyócsomafalva  
Farkas Miklós – Segesvár  
Farkas Réka – Sepsiszentgyörgy  
Fazakas Zoltán – Sepsiszentgyörgy  
Fekete Albert – Csíkszereda  
Fekete István – Csíkszereda  
Ferencz Edit – Gyergyóremete  
Ferencz Éva – Kézdivásárhely  
Ferencz Gizella – Kézdivásárhely  
Ferencz Imre – Csíkszereda  
Dr. Ferencz László – Marosvásárhely  
Ferencz-Nagy Zoltán – Brassó  
Dr. Finta Ella – Szilágysomlyó  
Fodor György – Székelyudvarhely  
Dr. Fodor István – Csíkszereda  
Fodor István – Sepsiszentgyörgy  
Fodor Pál – Sepsiszentgyörgy  
Forró László – Bukarest  
Fuják Gyula – Csíkszereda (2 darab  
egyéves előfizetés)  
Funariu Éva – Szeben  
Fülöp Dénes – Székelyudvarhely  
Fülöp Géza – Marosvásárhely  
Fülöp Lajos – Székelykeresztúr  
Fülöp László – Csernáton  
Fülöp Sándor – Gyergyóalfalu  
Fülöp Tamás – Majlát  
Fülöp-Török Réka – Kézdivásárhely  
Gábor Emőke – Csíkszereda  
Gagy József – Csíkszentlélek  
Gajdó Albert – Csernáton  
Gál Katalin – Gyergyóújfalu  
Gáll Levente – Csíkmadaras

- Gálfalvi György - Marosvásárhely  
 Dr. Garda Dezső - Gyergyószentmiklós  
 Gáspár Sándor - Marosvásárhely  
 Gazda Árpád - Magyarfenes  
 Gazda József - Kovászna  
 Geréd Gábor - Székelyudvarhely  
 Gergely Borbála - Csíkszereda  
 Dr. Germán Salló Márta - Marosvásárhely  
 Gulácsi Gizella - Marosvásárhely  
 Györfi Jenő - Nyárádmagyarós  
 Dr. Györfi Sándor - Csíkszicsó  
 Haáz Sándor - Székelyudvarhely  
 Hadnagy Géza - Farkaslaka  
 Hantz András - Kolozsvár  
 Hegyi Sándor - Székelyudvarhely  
 Hertza Mikola - Csíkszereda  
 Dr. Holló Attila - Csíkszereda  
 Hubert Sándor - Bukarest  
 Illyés Ferenc - Székelykeresztúr  
 Imecs Márton - Kolozsvár  
 Incze Szabó László - Marosvásárhely  
 Istvánffy Katalin - Torda  
 Izsák Balázs Árpád - Marosvásárhely  
 Jakab Attila Árpád - Székelyudvarhely  
 Jancsó Miklós - Kolozsvár  
 János Julianna - Csíkszereda  
 Jánosi Bertalan - Csíkszereda  
 Jánosi Csaba - Csíkszereda  
 Joikits Attila - Szilágysomlyó  
 József Álmos - Sepsiszentgyörgy  
 Juhász B. Tünde - Csíkszereda  
 Kacsó Elemér - Temesvár  
 Kacsó József - Hármásfalva  
 Kakas Zoltán - Sepsiszentgyörgy  
 Káli Király István - Marosvásárhely  
 Kánya József - Csíkszereda  
 Kassay Vilmos - Csíkszereda  
 Katona Gizella - Kolozsvár  
 Kedves Béla - Gyimesközéplek  
 Kémenes Bernadette - Gyergyószentmiklós  
 Kerekes Ágnes - Nagyvárad  
 Dr. Kerekes Jenő - Maksa  
 Keresztes Éva - Brassó  
 Dr. Kikeli Pál István - Marosvásárhely  
 Király Gyöngyi - Marosvásárhely  
 Király László és Edit - Nagyenyed  
 Király Zoltán - Kolozsvár  
 Kiss Jenő - Sepsiszentgyörgy  
 Kiss Lázárné Éva - Kézdivásárhely  
 Kocsis László - Marosvásárhely  
 Kolbert Tünde - Borszék  
 Kolumbán-Antal József - Zetelaka  
 Kolumbán Gábor - Énlaka  
 Kolumbán László - Székelyudvarhely  
 Koncsag László - Szentegyháza  
 Konsza Vilmos - Sepsiszentgyörgy  
 Kónya-Hamar Zsuzsanna és Dr. Kónya-Hamar Sándor - Kolozsvár  
 Kopacz Péter - Sepsiszentgyörgy  
 Koszta Gabriella - Marosvásárhely  
 Dr. Kovács Albert - Bukarest  
 Kovács Barna - Marosvásárhely  
 Kovács Béla - Érmihályfalva  
 Kovács Emil Lajos - Szatmárnémeti  
 Kovács Eszter - Gyergyószárhegy  
 Kovács Katalin - Csíkszereda  
 Kovács Mária - Székelyudvarhely  
 Kovács Piroska - Márafalva  
 Kovács Zsuzsanna - Bukarest  
 Dr. Kozma Dezső - Kolozsvár  
 Kozma-Péter Dénes - Zetelaka  
 Köllő Éva - Borszék  
 Kürti Miklós - Kolozsvár  
 Laczkó-Albert Elemér - Gyergyóremete  
 Laczkó Szentmiklósi Endre - Gyergyóremete

- László Attila - Jászvásár  
 László Bakk Anikó - Kolozsvár  
 László Csaba - Csíkszereda  
 Lászlófy Pál István - Csíkszereda  
 Dr. László Ilona - Marosvásárhely  
 Lázár Lilla - Csíkszereda  
 Lázár Pál - Marosvásárhely  
 Lehoczky Ferenc - Arad  
 Léstyán Dénes - Csíkszereda  
 Léstyán Sándor - Kézdivásárhely  
 Loghin Gizella - Brassó  
 Lőrincz József - Székelyudvarhely  
 Luka Klára - Sepsikőröspatak  
 Dr. Major Zoltán Zsigmond - Kolozsvár  
 Dr. Makai Magoss Csaba -  
 Felsőbánya  
 Markó Béla - Marosszentkirály  
 Markó Ilona - Csíkszentgyörgy  
 Marton Erzsébet - Marosvásárhely  
 Dr. Marton József - Gyulafehérvár  
 Márton Ferenc - Temesvár  
 Márton Károly - Marosvásárhely  
 Maștaleriu Erzsébet - Gyergyóremete  
 Dr. Máthé Dénes - Kolozsvár  
 Mátyás Endre - Szováta  
 Menyhárt Csaba - Marosvásárhely  
 Menyhárt Edit - Székelyudvarhely  
 Mester János - Marosvásárhely  
 Mester Zoltán - Szováta  
 Mihály János - Lövete  
 Mihály Orsolya - Kolozsvár  
 Mikola Éva - Torja  
 Dr. Mild Edit - Sepsiszentgyörgy  
 Mincsor Erzsébet - Gyergyóremete  
 Mirk László - Csíkszereda  
 Molnár Csaba - Csíkszereda  
 Molnár Endre - Marosvásárhely  
 Murányi János - Székelyudvarhely  
 Nádudvary György - Brassó  
 Nagy Árpád - Csíkszentdomokos  
 Dr. Nagy Attila - Marosvásárhely  
 Dr. Nagy Béla - Székelyudvarhely  
 Nagy Benedek - Csíkszereda  
 Nagy József - Gyergyóremete  
 Dr. Nagy Lajos - Sepsiszentgyörgy  
 Nagy Melinda - Nagyvárad  
 Nagy Sándor - Székelyudvarhely  
 Nemes Előd - Sepsiszentgyörgy  
 Novák Sándor - Marosvásárhely  
 Oláh Sándor - Csíkszereda  
 Orbán Gábor - Gyergyószentmiklós  
 Orbók Ilona - Csíkszereda  
 Pál Zoltán - Csíkdánfalva  
 Pálffy József - Csíkszereda  
 Papp Zoltán - Zilah  
 Pásztor Ferenc - Sepsiszentgyörgy  
 Péntek János - Kolozsvár  
 Péntes Jenő - Bereck  
 Péter Éva - Csíkszereda  
 Péter Gergely - Csíkszereda  
 Péter Péter - Székelyudvarhely  
 Petres Sándor - Csíkszereda  
 Dr. Piros György - Csíkszereda  
 Portik Bakai Ádám - Gyergyóremete  
 (8 darab egyéves előfizetés)  
 Dr. Puskás Attila - Marosvásárhely  
 Dr. Rác Katalin - Marosvásárhely  
 Ráduly János - Kibéd  
 Rákosi István - Sepsiszentgyörgy  
 Rákosi Zoltán - Sepsiszentgyörgy  
 Rancz Árpád - Csíkszereda  
 Rancz Gyárfás Zsuzsanna -  
 Kézdivásárhely  
 Rokaly József - Gyergyószentmiklós  
 Russu Bors Tibor - Csíkszentkirály  
 Sata Lóránd - Voluntari  
 Sántha Emese - Marosvásárhely  
 Ft. Sárközi Sándor - Csíkszereda  
 Sárosi Csaba - Kézdivásárhely  
 Sárosi Teréz - Kézdivásárhely  
 Sata Kinga Koretta - Magyarvista  
 Sata Klára - Csíkszereda

- Ft. Sebestyén Péter - Marosvásárhely  
 Sepródi József - Dicsőszentmárton  
 Silye Béla - Székelyudvarhely  
 Siklódi Olga - Székelyudvarhely  
 Sipos László - Felvinc  
 Sóbester Klára - Marosvásárhely  
 Sófalvi László - Székelyudvarhely  
 Dr. Soós Szabó Klára - Csíkszereda  
 Straub Etelka - Nagyvárad  
 Szabó-Biró Brigitta - Csíkjenőfalva  
 Szabó Attila - Nagyalambfalva  
 Szabó Enikő - Szentegyháza  
 Szabó Ferenc - Gyergyóditró  
 Szabó József - Székelyudvarhely  
 Szabó Judit - Kézdivásárhely  
 Szabó Judit - Csíkcicsó  
 Szabó Magdolna - Csíkcicsó  
 Szabó M. Barna - Székelyudvarhely  
 Szabó Nándor - Csíkszereda  
 Szabó Piroska - Nagyvárad  
 Dr. Szabó Sándor - Székelyudvarhely  
 Szalai Attila Örs - Székelyudvarhely  
 Szász-Bertalan Anna - Csíkszereda  
 Dr. Szász Éva - Gyergyóalfalu  
 Szász Zoltán - Székelyudvarhely  
 Szatmári József - Marosvásárhely  
 Szathmáry János - Gyergyószentmiklós  
 Dr. Szatmári Sebestyén - Csíkszereda  
 Dr. Szatmári Szabolcs - Marosvásárhely  
 Szávai Márton - Énlaka  
 Szebeni Norbert - Sepsiszentgyörgy  
 Szekeres Adorján - Csíkszereda  
 Székely Ágnes - Balánbánya  
 Székely Szabó Zoltán - Marosvásárhely  
 Széll (Horváth) Anna - Kolozsvár  
 Szentés D. Gáspár - Madéfalva  
 Szentés Gábor - Madéfalva  
 Szilágyi István - Kolozsvár  
 Szilágyi Németh Éva - Kolozsvár  
 Dr. Szilveszter László Szilárd -  
 Sáromberke  
 Szócs István - Szentegyháza  
 Tamás Béla - Csíkszereda  
 Tamás Dénes - Réty  
 Tamás Géza - Székelyudvarhely  
 Tamás Huba - Homoródkarácsonyfalva  
 Tamás Klára - Csíkszereda  
 Tánczos Vilmos - Kolozsvár  
 Tankó Gyula - Gyimesközéplek  
 Tapodi Zsuzsa - Sepsiszentgyörgy  
 Tatár Irénke - Marosszentgyörgy  
 Tiboldi István - Csíkszereda  
 Tódor Béla - Kézdiálbis  
 Tódor Gábor - Homoródmás  
 Tófalvi Zoltán - Marosvásárhely  
 Tóth Mária - Arad  
 Tötös Katalin - Zilah  
 Török Áron - Sepsiszentgyörgy  
 Török József - Lovéte  
 Török István - Koronka  
 Török Mária - Csíkszereda  
 Tövissi Zsolt - Csíkszereda  
 Tuross Judit - Marosvásárhely  
 Útő László - Székelykeresztúr  
 Ványolós A. István - Székely-  
 udvarhely  
 Varga Lőrinc - Gyergyószentmiklós  
 Varga Edit - Gyergyóremete  
 Vén Ferenc - Kézdiálbis  
 Veres István - Szatmárnémeti  
 Dr. Veress István - Szilágysomlyó  
 Veress János - Kovászna  
 Vetró András - Kézdivásárhely  
 Vitályos Réka - Marosvásárhely  
 Vorzsák Margit - Csíkszereda  
 Dr. Waczel Attila - Csíkkarcfalva  
 Zrinyi István József - Mangalia  
 Zöld János - Salamás  
 Zsigmond Győző - Sepsiszentgyörgy  
 Zsók József - Sepsiszentgyörgy  
 Zsók László - Sepsiszentgyörgy

### INTÉZMÉNYEK

- Apáczai Csere János Pedagógusok  
Háza – Csíkszereda
- Dr. Balás Gábor Községi Könyvtár  
– Gyergyóremete
- Bernády Közművelődési Egylet –  
Szováta
- Csíki Székely Múzeum – Csíkszereda
- Csíkszépvízi Öregotthon – Csíkszépvíz
- DereX Com Kft. – Bukarest
- Dokumentációs Könyvtár –  
Székelyudvarhely
- Exa-Trade Kft. – Székelyudvarhely
- Gyulafehérvári Római Katolikus Érsek-  
ség Csíkszeredai Segédpüspöksége
- Hargita Megyei Tanfelügyelőség –  
Csíkszereda
- Hargita Megyei Szociális és Gyerekvé-  
delmi Igazgatóság – Csíkszereda
- Haszmann Pál Közművelődési Egye-  
sület – Csernáton
- Iskolai Könyvtár – Szárazajta
- Iskolai Könyvtár – Székelyszáldobos
- Kájoni János Megyei Könyvtár –  
Csíkszereda (2 db. egyéves előfi-  
zetés)
- Keramika Kft. – Csíkszereda
- Kézdivásárhelyi Múzeum –  
Kézdivásárhely
- Kontur Kft. – Csíkszereda (5 db.  
egyéves előfizetés)
- Kovászna Megyei Alkotóközpont –  
Sepsiszentgyörgy
- Kovászna Megyei Könyvtár – Sepsí-  
szentgyörgy (2 db. egyéves előfi-  
zetés)
- Kovászna Megyei Tanács – Sepsí-  
szentgyörgy (5 db. egyéves előfi-  
zetés)
- Községi Könyvtár – Balánbánya
- Községi Könyvtár – Barátos
- Községi Könyvtár – Bardoc
- Községi Könyvtár – Bereck
- Községi Könyvtár – Bögöz
- Községi Könyvtár – Bölön
- Községi Könyvtár – Csernáton
- Községi Könyvtár – Csíkdánfalva
- Községi Könyvtár – Csíkkozmás
- Községi Könyvtár – Csikmadéfalva
- Községi Könyvtár – Csíkpálfalva
- Községi Könyvtár – Csíkszentdomokos
- Községi Könyvtár – Csíkszentgyörgy
- Községi Könyvtár – Csíkszentmárton
- Községi Könyvtár – Csíkszentmihály
- Községi Könyvtár – Csíkszentsimon
- Községi Könyvtár – Csíkszépvíz
- Községi Könyvtár – Etéd
- Községi Könyvtár – Felsőboldogfalva
- Községi Könyvtár – Fenyéd
- Községi Könyvtár – Galócás
- Községi Könyvtár – Gelence
- Községi Könyvtár – Gidófalva
- Községi Könyvtár – Gyergyóalfalu
- Községi Könyvtár – Gyergyócsomafalva
- Községi Könyvtár – Gyergyóditró
- Községi Könyvtár – Gyergyószárhegy
- Községi Könyvtár – Gyergyóremete
- Községi Könyvtár – Gyergyóújfalu
- Községi Könyvtár – Gyimesfelsőlok
- Községi Könyvtár – Gyimesközéplek
- Községi Könyvtár – Hídvég
- Községi Könyvtár – Homoródalmás
- Községi Könyvtár – Homoródszent-  
márton
- Községi Könyvtár – Kányád
- Községi Könyvtár – Kápolnásfalu
- Községi Könyvtár – Karcfalva
- Községi Könyvtár – Kászon
- Községi Könyvtár – Kézdivány
- Községi Könyvtár – Kézdiszentlélek
- Községi Könyvtár – Kommandó
- Községi Könyvtár – Korond

- Községi Könyvtár – Kőkös  
 Községi Könyvtár – Lemhény  
 Községi Könyvtár – Lövéte  
 Községi Könyvtár – Maksa  
 Községi Könyvtár – Mikóújfalu  
 Községi Könyvtár – Nagyajta  
 Községi Könyvtár – Nagybacon  
 Községi Könyvtár – Nyárád-  
 magyarós  
 Községi Könyvtár – Oklánd  
 Községi Könyvtár – Oroszhegy  
 Községi Könyvtár – Oszdola  
 Községi Könyvtár – Parajd  
 Községi Könyvtár – Réty  
 Községi Könyvtár – Románandrás-  
 falva  
 Községi Könyvtár – Sepsibodok  
 Községi Könyvtár – Sepsikőröspatak  
 Községi Könyvtár – Siménfalva  
 Községi Könyvtár – Székelyderzs  
 Községi Könyvtár – Székelyvarság  
 Községi Könyvtár – Szentábrahám  
 Községi Könyvtár – Szenterzsébet  
 Községi Könyvtár – Torja  
 Községi Könyvtár – Újszékely  
 Községi Könyvtár – Uzon  
 Községi Könyvtár – Váralja  
 Községi Könyvtár – Vargyas  
 Községi Könyvtár – Zabola  
 Községi Könyvtár – Zágon  
 Községi Könyvtár – Zetelaka  
 Kulturális Központ – Gyergyószent-  
 miklós  
 Magyarország Főkonzulátusa – Csík-  
 szereda  
 Manpres Distribution Kft. – Bukarest  
 Nagy István Művészeti Líceum –  
 Csíkszereda  
 Németh Géza Egyesület – Csíkszereda  
 Nemzeti Kisebbségkutató Intézet –  
 Kolozsvár  
 Nemzeti Színház – Marosvásárhely  
 Petőfi Sándor Általános Iskola –  
 Oroszhegy  
 Polgármesteri Hivatal – Csíkszere-  
 da (5 db. egyéves előfizetés)  
 Polgármesteri Hivatal – Gyergyó-  
 szentmiklós  
 Polgármesteri Hivatal – Kápolnás-  
 falu (2 db. egyéves előfizetés)  
 Polgármesteri Hivatal – Oroszhegy  
 Polgármesteri Hivatal – Tusnádfalu  
 (2 db. egyéves előfizetés)  
 Római Katolikus Plébánia – Túr  
 Romániai Magyar Pedagógusok Szö-  
 vetsége – Csíkszereda  
 Romániai Magyar Pedagógusok Szö-  
 vetsége Erdővidéki Szervezete –  
 Nagybacon  
 Sabi Team Biztosítási Ügynök Kft.  
 – Csíkszentlélek  
 Sapientia Alapítvány – Kolozsvár  
 Sapientia Egyetem Könyvtára –  
 Csíkszereda  
 Székely Nemzeti Múzeum – Sepsí-  
 szentgyörgy  
 Szent Erzsébet Öregotthon – Gyer-  
 gyószentmiklós  
 Tamási Áron Színház – Sepsiszent-  
 györgy  
 Tarisznyás Márton Múzeum – Gyer-  
 gyószentmiklós  
 Temesvári Római Katolikus Püspök-  
 ség – Temesvár  
 Turisztikai, Ifjúsági és Külkapcsola-  
 ti Iroda – Gyergyószentmiklós  
 Unitárius Parókia – Marosvásárhely  
 Városi Könyvtár – Barót  
 Városi Könyvtár – Borszék  
 Városi Könyvtár – Gyergyószent-  
 miklós  
 Városi Könyvtár – Kézdivásárhely

Városi Könyvtár – Kovászna  
 Városi Könyvtár – Maroshévíz  
 Városi Könyvtár – Székelyudvarhely  
 Városi Könyvtár – Szentegyháza  
 Városi Könyvtár – Tusnádfürdő  
 Városi Művelődési Ház – Barót  
 Br. Wesselényi Miklós Városi Könyvtár – Kézdivásárhely  
 Zetelaka Község – Zetelaka

### Magyarország

#### MAGÁNSZEMÉLYEK

Abafáy-Deák Csillag – Budapest  
 Ágh István – Budapest  
 Alföldy Jenő – Kecskemét  
 André András – Martonvásár  
 Dr. Antal Balázs – Budapest  
 Bakos József – Budapest  
 Dr. Balássy Péter – Szombathely  
 Bálint Gábor – Dabas  
 Dr. Baricz Zsolt – Szeged  
 Barta László – Budapest  
 Dr. Bartók Gergely – Budapest  
 Báthori Csaba – Budapest  
 Beke Mihály András – Budapest  
 Bereczky Gábor – Budapest  
 Bertha Zoltán – Debrecen  
 Bíró Miklós – Budapest  
 Birtalan Ferenc – Budapest  
 Dr. Botz Lajos – Pécs  
 Bodor Ádám – Budapest  
 Borbás János – Veszprém  
 Boga Tamás László – Szeged  
 Burján Pál – Pécs  
 Czakó Gábor – Budapest  
 Császár Zoltán – Budapest  
 Csender Levente – Üröm  
 Csontó Lajos – Pilisborosjenő  
 Dávid Ferenc – Szentes

Dávid Gyula – Szigetszentmiklós  
 Dr. Demeter Béla – Szikszó  
 Demse Márton – Budapest  
 Dr. Dobos László – Budapest  
 Dr. Erdei Antal – Gyöngyössolymos  
 Farkas Zoltán – Veszprém  
 Fazakas Lehel – Gödöllő  
 Fazekas Edit – Cegléd  
 Dr. Fazekas Márta – Budapest  
 Dr. Fázsy Szabolcs – Budapest  
 Fejér Istvánné – Szentes  
 Fekete Béláné – Budapest  
 Fekete Miklós – Szeged  
 Ferenz Ernő – Páty  
 Dr. Ferenczi Tibor – Budapest  
 Dr. Ferencz Csaba – Budapest  
 Ferencz I. Szabolcs – Budapest  
 Fritsch László – Budapest  
 Dr. Füleky György – Budapest  
 Fürjesi Csaba – Budapest  
 Fűzi Michael Stephan – Budapest  
 Dr. Gál József – Budapest  
 Gálffy Attila – Budapest  
 Gátay István – Devecser  
 Dr. Gottwald Péter – Győr  
 Guba Pál – Miskolc  
 György Tünde – Budapest  
 Gyurka Eta – Budapest  
 Hankó Zoltán – Kistarcsa  
 Harmath Ilona – Baja  
 Dr. Hartványi Tamás – Győr  
 Dr. Hegedűs Imre János – Budapest  
 Herman Levente – Budapest  
 Horváth Zoltán és Imecs Emese – Budapest  
 Ilia Mihály – Szeged  
 Iancu Laura – Velence  
 Jámbor Zoltánné – Makó  
 Grófné Jancsó Zsuzsanna – Kalocsa  
 Ifj. Jancsó Gyula – Budapest  
 Jancsó Gyula – Dunapataj

- Jancsó Klára Katalin – Biatorbágy  
 Dr. Jánosy Ildikó Kinga – Szeged  
 Jánosiné Dandui Gyöngyi – Budapest  
 Juhász Béla – Abasár  
 Kántor József – Baja  
 Karap Ágnes – Budapest  
 Dr. Kata Mihály – Szeged  
 Keppel Gyula – Budapest  
 Kézdi Anna – Battonya  
 Király István – Mezőkovácsháza  
 Dr. Kiss András – Pócsmegyer  
 Kiss Anna – Budapest  
 Kiss Bálint – Budapest  
 Kiss Éva – Budapest  
 Dr. Kiss Ferenc – Cserszegtomaj  
 Kis Krisztián Bálint – Szolnok  
 Kisslaki László – Kéthely  
 Kollár Albin – Dunakeszi  
 Kósa Lajos – Debrecen  
 Koszta Csaba – Sukoró  
 Kovács Árpád – Ugod  
 Dr. Kovács Klára – Császárs  
 Kökényessy Szilárd – Budapest  
 Kőfalvi Magdolna – Budapest  
 Dr. Kőrös Erzsébet – Győr  
 Dr. Kukorelly Pál – Keszthely  
 Kulcsár Júlia – Budapest  
 Dr. Kussinszky Péter – Budapest  
 Kuti József – Tura  
 Láng Gusztáv – Táplánszentkereszt  
 László János – Debrecen  
 Lezsák Sándor – Budapest  
 Lezsák Tibor – Budapest  
 Dr. Lukács Csaba – Fonyód  
 Dr. Lukácsy József – Székesfehérvár  
 Maczkó Gergő – Pogány  
 Makai Judit – Budapest  
 Márkus Béla – Debrecen  
 Mária József – Nyíregyháza  
 Márton Károly – Hőgyész  
 Márton Lajos – Budapest  
 Dr. Medgyessy István – Debrecen  
 Mészáros János – Gödöllő  
 Miakich Gábor – Budapest  
 Miklós András – Miskolc  
 Dr. Molnár Jenő – Budapest  
 Molnár Levente – Szigetmonostor  
 Molnár Sándor – Balatonfüred  
 Murányi Sándor Olivér – Budapest  
 Dr. Nagy-Major Gábor – Pápa  
 Dr. Nám Lóránt – Szombathely  
 Németh István – Százhalombatta  
 Németh Zsolt – Budapest  
 Dr. Nyakasné Lázár Anna – Budapest  
 Dr. Obrusánszky Borbála – Mende  
 Dr. Oszoly Tamás – Budapest  
 Pados József – Sárszentmihály  
 Pálfi Sándorné – Berettyóújfalu  
 Pappné Németh Andrea – Eger  
 Pappné Pongrácz Csilla – Dunabogdány  
 Papp Péter – Budapest  
 Pataki Gábor Zsolt – Budapest  
 Paulovics Tamás – Szentes (4 darab egyéves előfizetés)  
 Péterfy Lajos – BakonySZÜCS  
 Péter László – Szeged  
 Dr. Pocsay Gábor – Gyula  
 Polóny Levente – Budapest  
 Pomogáts Béla – Budapest  
 Dr. Porcza Antal – Mosonmagyaróvár  
 Prohászka Géza – Balatonfüred  
 Dr. Sándor Pál – Simontornya  
 Serdült Benke Éva – Paks  
 Silay Ferenc – Szeged  
 Simai László – Veszprém  
 Dr. Szabó Béla – Göd  
 Szakolczay Lajos – Budapest  
 Száraz Miklós György – Budapest  
 Szarka Gábor – Pomáz  
 Szarvas László – Tura  
 Szathmári István – Zsadány

- Szász-Fejér István és Katalin – Mo-  
sonmagyaróvár  
Dr. Székely András Bertalan – Isaszeg  
Székely László – Budapest  
Szeles András – Encs  
Szepessy Béla – Nyíregyháza  
Szigeti Lajos – Budapest  
Dr. Szőnyi László Pál – Budapest  
Dr. Tekes Kornélia – Budapest  
Tiffán Zsolt – Villány  
Tomán Sándor – Szegvár  
Tóth Erzsébet – Budapest  
Tóth Wessely László – Budapest  
Tornai József – Érd  
Tők János – Kecskemét  
Dr. Udvarhelyi Olivér – Veszprém  
Ungváry Rudolf – Budapest  
Dr. Varga István – Orosháza  
Dr. Varga Péter Pál – Budapest  
Vargha György – Tápióbecs  
Várhelyi Gyula – Tokaj  
Dr. Várszegi László – Pécs  
Dr. Vass Ágnes – Budapest  
Vass Szabolcs – Parád  
Dr. Veress Gábor – Balatonfüred  
Vincze Gábor – Deszk  
Vitályos Ágnes – Budapest  
Vörös István – Budapest  
Zalán Tibor – Budapest  
Zsolnai József – Hernád
- Írók Boltja (8 db. egyéves előfizetés)  
– Budapest  
Könyvtárellátó Kht. – Budapest  
Magyar Földgáztároló Zrt., Fritsch  
László – Budapest  
Magyar Katolikus Rádió ZRT – Budapest  
Magyar Patrióták Közössége – Buda-  
pest  
MTA Társadalomtudományi Köz-  
pont – Budapest  
MTA Titkárság – Budapest  
Mogyoróssy János Városi Könyvtár  
– Gyula  
Móra Ferenc Népszínház Közhasznú  
Egyesület – Algyő  
Országgyűlés Hivatala – Budapest  
– 2 db. egyéves előfizetés  
Országos Nyugdíjbiztosítási Főigaz-  
gatóság – Budapest  
Ötágú Síp Kulturális Egyesület – Szeged  
Paksi Közművelődési Nonprofit Kft.  
– Paks  
Páholy Irodalmi Egyesület – Pécs  
Páterház Panzió – Szentés  
Robinson Tours Kft. – Balatonfüred  
Szegedi Tudományegyetem Egyete-  
mi Könyvtára – Szeged  
Dr. Varga Péter Pál Országos Gerinc-  
gyógyászati Központ – Budapest

### INTÉZMÉNYEK

- Algyői Faluház és Könyvtár  
– Algyő  
Baka István Alapítvány – Szeged  
Bouchal Kft. – Budapest  
Eötvös Loránd Kutatóhálózat Titkár-  
sága – Budapest  
Erdély Barátainak Köre Kulturális  
Egyesület – Szolnok  
Etnoproject Bt. – Isaszeg

### Amerikai Egyesült Államok

- Borbély Melinda – Laguna Beach  
Farkas Szabolcs – Milwaukee  
Fodor Albert – New York  
Kirják Attila – New York  
Kiss István – Hawley  
Kovács Árpád – Maryland  
Ozsváth Ildikó – New York

**Ausztrália**

Leontine von Rheinberg - Melbourne

**Ausztria**

Dr. Bartók Miklós - Leopoldsdorf

Csipkó László - Bécs

Csutak Magda - Bécs

Dr. Forbáth Klára - Bécs

Gellérd Andor - Bécs

**Franciaország**

Buna István - Antony

Dènes-Pichot Hanga - Chécy

Langrand-Escure Tünde - St. Pêray

Párizsi Magyar Intézet - Párizs

**Horvátország**

Péter Irén - Várdaróc

**Németország**

Dr. Dobó Attila - Rheine

Dr. Dobó Tibor - Demmin

Gaál Julianna - Aalen

Haáz Katalin - Braunschweig

Juliana Johrend - Buchen

Kisslaki László - Steinbach

Schultz Orsolya - Rostock

Szabó Kristóf Imre - Düsseldorf

Szakács-Konnerth Mihály -

Friedrichshafen

Száva Péter - Krefeld

**Svédország**

Antal Imre - Ljungby

Csata Attila - Västra Frölunda

Szentkirályi Csaga - Vällingby

**Szerbia**

Apró József - Topolya

Benda Török Lívia - Moholgunaras

Csáki Edina - Topolya

Lengyel Emese - Topolya

Nagy Majláth Ágota - Topolya

Nyirádi Hajnalka - Topolya

Pressburger Kucor Blanka - Topolya

Rancz Károly - Pancsova

Surányi Roland - Óbecse (4 darab egyéves előfizetés)

Tari István - Óbecse

Vajda Annamária - Topolya

Vastag Gázsó Hargita - Topolya

Zolcer Andrea - Topolya

Zsiga Dávidházi Judit - Topolya

**Szingapúr**

Marosi Gábor - Szingapúr

**Szlovákia**

Fehér István - Komárom

Kiss Mónika - Órös

Pallér Péter - Komárom

Selye János Gimnázium - Komárom

**Ukrajna**

Vári Fábián László - Mezővári



## SZÉKELY KÖNYVTÁR

1111MD30 0301

1. Székely népballadák	35,00 lej
2. Mikes Kelemen: <i>Törökországi levelek</i>	35,00 lej
3. Tamási Áron: <i>Ábel a rengetegben</i>	35,00 lej
4. Böződi György: <i>Székely bánja</i>	35,00 lej
5. Kányádi Sándor: <i>Válogatott versek</i>	35,00 lej
6. Apor Péter: <i>Metamorphosis Transylvaniae</i>	35,00 lej
7. Benedek Elek: <i>Székely népmesék</i>	35,00 lej
8. Tamási Áron: <i>Ábel az országban</i>	35,00 lej
9. Zsögödi Nagy Imre: <i>Följegyzések</i>	35,00 lej
10. Farkas Árpád: <i>Válogatott versek</i>	35,00 lej
11. Hermányi Dienes József: <i>Nagynyedi Demokritus</i>	35,00 lej
12. Tomcsa Sándor: <i>Válogatott írások</i>	35,00 lej
13. Tamási Áron: <i>Ábel Amerikában</i>	35,00 lej
14. Balázs Ferenc: <i>A rög alatt</i>	35,00 lej
15. Király László: <i>Válogatott versek</i>	35,00 lej
16. <i>Székely népdalok</i>	35,00 lej
17. Kóváry László: <i>Székelyhonról</i>	35,00 lej
18. Márton Áron: <i>Válogatott írások és beszédek</i>	35,00 lej
19. Szabó Gyula: <i>Válogatott novellák</i>	35,00 lej
20. Páll Lajos: <i>Válogatott versek</i>	35,00 lej
21. Cserei Mihály: <i>Erdély históriája I.</i>	35,00 lej
22. Cserei Mihály: <i>Erdély históriája II.</i>	35,00 lej
23. Tompa László: <i>Válogatott versek</i>	35,00 lej
24. Tamási Áron: <i>Válogatott novellák</i>	35,00 lej
25. Vári Attila: <i>Volt egyszer egy város</i>	35,00 lej
26. <i>Régi székely költők</i>	35,00 lej
27. Kriza János: <i>Székely népmesék</i>	35,00 lej
28. Petelei István: <i>Válogatott novellák</i>	35,00 lej
29. Tamási Áron: <i>Hazai tükör</i>	35,00 lej
30. Ferenczes István: <i>Válogatott versek</i>	35,00 lej
31. Bod Péter: <i>Szent Hilárius</i>	35,00 lej
32. Jancsó Benedek: <i>Válogatott írások</i>	35,00 lej
33. Szabédi László: <i>Válogatott versek</i>	35,00 lej
34. Cseres Tibor: <i>Foksányi szoros</i>	35,00 lej

35. Csiki László: <i>Titkos fegyverek</i>	35,00 lej
36. <i>Székely népi imádságok</i>	35,00 lej
37. Tamási Áron: <i>Publicisztikai írások</i>	35,00 lej
38. Horváth István: <i>Válogatott versek</i>	35,00 lej
39. Kurkó Gyárfás: <i>Nehéz kenyér</i>	35,00 lej
40. Bogdán László: <i>Az ördög Háromszéken</i>	35,00 lej
41. Bölöni Farkas Sándor: <i>Utazás Észak-Amerikában</i>	35,00 lej
42. Sánta Ferenc: <i>Válogatott novellák</i>	35,00 lej
43. Fodor Sándor: <i>Válogatott novellák</i>	35,00 lej
44. Székely János: <i>A nyugati hadtest</i>	35,00 lej
45. Szócs Géza: <i>Válogatott versek</i>	35,00 lej
46. Tivai Nagy Imre: <i>Cirkálások szeredai emlékeimből</i>	35,00 lej
47. Tamási Áron: <i>Szülőföldem</i>	35,00 lej
48. Kemény János: <i>Válogatott novellák</i>	35,00 lej
49. Ignác Rózsa: <i>Torockói gyász</i>	35,00 lej
50. Markó Béla: <i>Válogatott versek</i>	35,00 lej
50+ Siklódy Ferenc: <i>Könyvjegyek I.</i>	35,00 lej
51. Szentkatolnai Bálint Gábor: <i>Válogatott művek</i>	35,00 lej
52. Benedek Elek: <i>Édes anyaföldem! I.</i>	35,00 lej
53. Benedek Elek: <i>Édes anyaföldem! II.</i>	35,00 lej
54. Böződi György: <i>Válogatott versek</i>	35,00 lej
55. Czegő Zoltán: <i>Katonabogár</i>	35,00 lej
56. <i>Régi székely írók</i>	35,00 lej
57. Nagybacsoni Nagy Vilmos: <i>Végzetes esztendők</i>	35,00 lej
58. Domokos Pál Péter: <i>Moldvai útjaim</i>	35,00 lej
59. Szemlér Ferenc: <i>Válogatott versek</i>	35,00 lej
60. Györffi Kálmán: <i>Válogatott novellák</i>	35,00 lej
61. Bartha Miklós: <i>Nemzetpolitikai írások</i>	35,00 lej
62. Tamási Áron: <i>Bölcső és Bagoly</i>	35,00 lej
63. Székely János: <i>Válogatott versek</i>	35,00 lej
64. Ágoston Vilmos: <i>Godir és Galanter</i>	35,00 lej
65. Sütő István: <i>Válogatott versek</i>	35,00 lej
66. Orbán Balázs: <i>Válogatott írások és beszédek</i>	35,00 lej
67. Tamási Gáspár: <i>Vadon nőtt gyöngyvirág</i>	35,00 lej
68. Beke György: <i>Föld és lélek. Székely riportok</i>	35,00 lej
69. Ferencz Imre: <i>Válogatott versek</i>	35,00 lej
70. Mózes Attila: <i>Válogatott novellák</i>	35,00 lej
71. Kacsó Sándor: <i>Válogatott írások</i>	35,00 lej
72. Tamás Menyhért: <i>Vigyázó madár</i>	35,00 lej

73. Szőcs Kálmán: <i>Válogatott versek</i>	35,00 lej
74. Lőrincz György: <i>Válogatott novellák</i>	35,00 lej
75. Tánczos Vilmos: <i>Elejtett szavak</i>	35,00 lej
76. Kőrösi Csoma Sándor <i>az újabb kutatások tükrében</i>	35,00 lej
77. Tamási Áron: <i>Jégtörő Mátyás</i>	35,00 lej
78. Székely költők <i>az árnyékos oldalról</i>	35,00 lej
79. Panigay Róbert: <i>Válogatott novellák</i>	35,00 lej
80. Magyar Lajos: <i>Válogatott versek</i>	35,00 lej
81. <i>Látom az életem nem igen gyönyörű – A madéfalvi veszedelem tanúkihallgatási jegyzőkönyve 1764</i>	35,00 lej
82. Székely írók <i>az árnyékos oldalról</i>	35,00 lej
83. Paál Árpád: <i>Válogatott írások</i>	35,00 lej
84. Székely János: <i>Három dráma</i>	35,00 lej
85. Egyed Péter: <i>Válogatott versek</i>	35,00 lej
86. Bartalis János: <i>Válogatott versek</i>	35,00 lej
87. Tamási Áron: <i>Négy dráma</i>	35,00 lej
88. Fábíán Ernő: <i>Válogatott írások</i>	35,00 lej
89. Molnár H. Lajos: <i>Volt egyszer egy udvar I.</i>	35,00 lej
90. Molnár H. Lajos: <i>Volt egyszer egy udvar II.</i>	35,00 lej
91. <i>Bethlen Gábor leveleiből</i>	35,00 lej
92. <i>A székelyek (Rólunk írták)</i>	35,00 lej
93. Szabó Gyula: <i>Gólya szállt a csúrra</i>	35,00 lej
94. Zágoni Attila: <i>Válogatott paródiák és humoreszkek</i>	35,00 lej
95. Tompa Gábor: <i>Válogatott versek</i>	35,00 lej
96. Benkő József: <i>Transsilvania specialis (A székelyek földje)</i>	35,00 lej
97. Földi István: <i>Századelő az udvartereken</i>	35,00 lej
98. Gazda József: <i>A XX. század, ahogy megéltük</i>	35,00 lej
99. Király László: <i>Kék farkasok</i>	35,00 lej
100. Egyed Emese: <i>Válogatott versek</i>	35,00 lej
100+ Siklódy Ferenc: <i>Könyujegyek II.</i>	35,00 lej

A könyvek megvásárolhatók vagy megrendelhetők  
a Székelyföld szerkesztőségében  
vagy online a [www.szekelyfoldfolyoirat.ro](http://www.szekelyfoldfolyoirat.ro) oldalunkon.